

Opšti uput za rad u cilju odbrane zemlje na slučaj neprijateljskog napada iz vazduha, 1932.

Sadržaj

Uvod

I

Opšti pojam o napadu iz vazduha

1. Cilj napada
2. Napadna sredstva i način napada
3. Veličina opasnosti od napada

II

Sredstva za odbranu i njihova upotreba

1. Skloništa i druga sredstva za skupnu i pojedinačnu zaštitu
2. Maskiranje (kamufლაža)
3. Razređeni raspored i smeštaj na većoj prostori
4. Služba obaveštavanja o kretanju i dejstvu vazduhoplova
5. Ostale pomoćne službe za suzbijanje opasnosti

III

Organizacija za odbranu i izvođenje odbrane

- A. Cilj i zadaci odbrane
 - B. Organi i njihove dužnosti
 - C. Pripremne mere za odbranu – plan priprema
1. Uređenje službe obaveštavanja i objavljivanja opasnosti
 2. Maskiranje (kamufლაža)
 3. Pripreme za evakuaciju stanovništva i za smeštaj i izdržavanje postradalih od napada
 4. Priprema i raspored potrebnih skloništa
 5. Uređenje službe za sprečavanje i suzbijanje požara

6. Uređenje za zaštitu od bojnih otrova i za sanitetsku službu
7. Uređenje tehničke službe za otkopavanje ruševina i za održavanje raznih instalacija
8. Mere za odbranu važnijih objekata protivu naoružanih odeljenja ubačenih vazduhoplovima
9. Mere za zaštitu životnih namirnica, domaćih životinja i drugih neophodnih potreba
10. Uređenje policijske službe
11. Formiranje potrebnih odeljenja (ekipa) i ustanova za službe odbrane
12. Određivanje službi radova koji će se obavljati za vreme samog napada i potrebno osiguranje u vezi sa time
13. Izrada plana (podsetnika) izvršnih mera za odbranu, uputi i naredbe u vezi sa izvođenjem odbrane
14. Nabavka, raspored i čuvanje potrebnih sredstava
15. Obuka svih organa i lica koja će imati određene uloge pri odbrani
16. Obaveštavanje i vežbanje stanovništva (ljudstva)
17. Nadzor i kontrola u cilju izvršenja svih priprema za odbranu

D. Izvođenje odbrane

1. Objavljivanje opasnosti
2. Raspored organa i osoblja za odbranu
3. Izvršenje mera za maskiranje (kamuflažu)
4. Evakuacija stanovništva
5. Zauzimanje skloništa
6. Policijska služba
7. Služba suzbijanja požara
8. Sanitetska služba
9. Tehnička služba za otkopavanje ruševina i održavanje instalacija

IV

Posebna uputstva

1. Za fabrike
2. Za železnice i železnički saobraćaj
3. Za saobraćaj na vodi
4. Za saobraćaj na običnim putevima
5. Za telegrafsko-telefonski saobraćaj

V

Prilozi

1. Primer plana priprema za odbranu jednog većeg naseljenog mesta
2. Primer uputstva u pogledu vladanja na slučaj napada
3. Primer uputstva u pogledu zaštite od bojnih otrova
4. Primer naredbe za gašenje svetlosti
5. Primer naredbe za postupak važnijih privatnih postrojenja i preduzeća

335.58
497.1(035)

MINISTARSTVO VOJSKE I MORNARICE

OPŠTI UPUT

ZA RAD U CILJU ODBRANE ZEMLJE
NA SLUČAJ NEPRIJATELISKOG
NAPADA IZ VAZDUHA

BEOGRAD

Štamparska radionica Ministarstva vojske i mornarice

1932

Br. 34

~~Уведено у нови инвентар бр. 3323/1
1 јануара 1942 год.
Београд.~~

OPŠTI UPUT

ZA RAD U CILJU ODBRANE ZEMLJE
NA SLUČAJ NEPRIJATELJSKOG
NAPADA IZ VAZDUHA

BEOGRAD

Stamparska radionica Ministarstva vojske i mornarice

1932

MINISTARSTVO VOJSKE I MORNARICE
KRALJEVINE JUGOSLAVIJE
GENERALŠTABNO ODELJEŃE
OPERATIVNI OTSEK

Pov. Đ. Br. 4843

9. juna 1932. god.
u Beogradu.

Na predlog Inspektora Zemaljske odbrane,
a na osnovi člana 192 Zakona o ustrojstvu vojske
i mornarice i čl. 26 Uredbe o Inspekciji ze-
maljske odbrane, propisujem ovaj

OPŠTI UPUT

**ZA RAD U CILJU ODBRANE ZEMLJE NA SLU-
ČAJ NEPRIJATELJSKOG NAPADA IZ VAZDUHA**

Ministar vojske i mornarice,
armiski general,

Drag. Ž. Stojanović, s. r.

Im. b.,
38886

MINISTARSTVO VOJNE I MORARSTVA
KRALJEVINE JUGOSLAVIJE
OPREMA I MATERIJAL
OPREMA I MATERIJAL

Dr. J. B. V. V. V.
Dr. J. B. V. V. V.
Dr. J. B. V. V. V.

Na predlog inspektora Zemaljske odbrane,
u skladu sa Zakonom o ustrojstvu vojske
i materijala i čl. 20 Ustave o inspekciji vo-
jske odbrane, propisuje ovaj

OPŠTI UPUT

ZA RAO U CILJU ODBRANE ZEMLJE NA SITU-
ACIJU NEPRIJATELJSKOG NAPADA IZ VAZDUHA

Ministar vojske i morarstva,
Zemaljski inspektor

Dr. J. B. V. V. V.

SADRŽAJ:

Strana

Uvod 1

I

Opšti pojam o napadu iz vazduha 5

1. — Cilj napada 5
2. — Napadna sredstva i način napada 6
3. — Veličina opasnosti od napada 10

II

Sredstva za odbranu i njihova upotreba 13

1. — Skloništa i druga sredstva za skupnu i poje-
dinačnu zaštitu 14
2. — Maskiranje (kamuflaža) 19
3. — Razredeni raspored i smeštaj na većoj pro-
storiji 22
4. — Služba obaveštavanja o kretanju i dejstvu
vazduhoplova 24
5. — Ostale pomoćne službe za suzbijanje opasnosti 31

III

Organizacija za odbranu i izvođenje odbrane 37

- A. — Cilj i zadatci odbrane 37
 - B. — Organi i njihove dužnosti 38
 - C. — Pripremne mere za odbranu — plan priprema 53
1. — Uređenje službe obaveštavanja i objavlji-
vanja opasnosti 55
 2. — Maskiranje (kamuflaža) 61
 3. — Pripreme za evakuaciju stanovništva i za
smeštaj i izdržavanje postradalih od napada 62
 4. — Priprema i raspored potrebnih skloništa . . 66
 5. — Uređenje službe za sprečavanje i suzbijanje
požara 69

6. — Uređenje za zaštitu od bojnih otrova i za sanitetsku službu	69
7. — Uređenje tehničke službe za otkopavanje ruševina i za održavanje raznih instalacija	70
8. — Mere za odbranu važnijih objekata protivu naoružanih odelenja ubačenih vazduhoplovima	72
9. — Mere za zaštitu životnih namirnica, domaćih životinja i drugih neophodnih potreba	74
10. — Uređenje policijske službe	77
11. — Formiranje potrebnih odelenja (ekipa) i ustanova za službe odbrane	78
12. — Određivanje službi i radova koji će se obavljati za vreme samog napada i potrebno osiguranje u vezi sa time	80
13. — Izrada plana (potsétnika) izvršnih mera za odbranu, uputi i naredbe u vezi sa izvođenjem odbrane	81
14. — Nabavka, raspored i čuvanje potrebnih sredstava	84
15. — Obuka svih organa i lica koja će imati određene uloge pri odbrani	86
16. — Obaveštavanje i vežbanje stanovništva (ljudstva)	87
17. — Nadzor i kontrola u cilju izvršenja svih priprema za odbranu	89
D. — Izvođenje odbrane	90
1. — Objavljivanje opasnosti	92
2. — Raspored organa i osoblja za odbranu	93
3. — Izvršenje mera za maskiranje (kamufలాжу)	94
4. — Evakuacija stanovništva	94
5. — Zauzimanje skloništa	95
6. — Policijska služba	96
7. — Služba suzbijanja požara	96
8. — Sanitetska služba	96
9. — Tehnička služba za otkopavanje ruševina i održavanje instalacija	96

IV

Posebna uputstva 97

1. — Za fabrike	97
2. — Za železnice i železnički saobraćaj	103
3. — Za saobraćaj na vodi	108
4. — Za saobraćaj na običnim putevima	111
5. — Za telegrafsko-telefonski saobraćaj	113

V

Prilozi

1. — Primer plana priprema za odbranu jednog većeg naseljenog mesta	115
2. — Primer uputstva u pogledu vladanja na slučaj napada	117
3. — Primer uputstva u pogledu zaštite od bojnih otrova	139
4. — Primer naredbe za gašenje svetlosti	145
5. — Primer naredbe za postupak važnijih privatnih postrojenja i preduzeća	151

OPŠTI UPUT

ZA RAD U CILJU ODBRANE ZEMLJE NA SLUČAJ NEPRIJATELJSKOG NAPADA IZ VAZDUHA

U V O D

Za odbranu na slučaj napada iz vazduha potrebna je dobra organizacija i celishodan rad opšteg značaja, ali sem toga, još u znatno većoj meri, potrebni su odvojeni, pojedinačni naponi, u cilju neposredne zaštite pojedinih naseljenih mesta, ustanova i objekata, koji mogu biti napadnuti.

Te pojedinačne mere za zaštitu raznih mesta i objekata moraju se preduzeti zasebno kod svakog od njih, jer rad u cilju odbrane, samo na jednome centralnom mestu, za vreme samog napada, ne može dati uspešne rezultate.

Ovo proističe kao posledica prirode dejstva vazduhoplovnih sredstava, koja raspolazu velikom brzinom kretanja u prostoru i upućuju se pravo pojedinim mestima i objektima, da ih napadnu, kao cilj koji im je određen.

Obzirom na takve okolnosti, centralni i oblasni organi za upravljanje odbranom, mogu da pripreme i ostvare izvesne mere, koje spadaju u opštu organizaciju, da vrše obaveštavanje o kretanju napadačevih vazduhoplova i da ruko-

vode upotrebom samo jednoga dela sredstava koja služe za odbranu, dok preduzimanje mnogih drugih, veoma značajnih mera, koje služe za neposrednu odbranu i zaštitu pojedinih mesta i objekata, mora pasti u deo odgovarajućim organima koji su kod samih tih mesta i objekata.

Prema tome i ovaj opšti uput ima za cilj da dâ samo opštu direktivu za organizaciju i za upotrebu sredstava za odbranu, kao i za dovođenje u saglasnost raznih postupaka pri odbrani, a prema njemu, staranjem određenih izvršnih organa za odbranu pojedinih oblasti, mesta, ustanova i objekata, ima se, po posebnim planovima, preduzeti niz potrebnih korisnih mera, praćenih podrobnim uputstvima za rad oko pripreme i izvođenja odbrane, prema mesnim prilikama.

Uz ovaj uput, kao njegova dopuna, izdaju se još i posebni uputi:

— za zaštitu od bojnih otrova i bakterija i za sanitetsku službu pri odbrani od napada iz vazduha;

— za sprečavanje i suzbijanje požara;

— za maskiranje (kamuflažu) u cilju zaštite od izviđanja i dejstva iz vazduha;

— za izradu i uređenje skloništa i ostale građevinske mere u cilju zaštite protivu dejstva iz vazduha.

Po potrebi izdaće se naknadno i drugi specijalni uputi.

Sve pripreme za odbranu, koje se predviđaju ovim uputom i pomenutim specijalnim uputima, imaju se izvršiti blagovremeno, još za vreme mira. Ne može se ni misliti na to, da će se nešto moći u tome pogledu ostvariti tek u vremenu kada napadi otpočnu. Treba pri tome računati, da napadi mogu otpočeti i pre objave mobilizacije.

Organizacija odbrane iziskuje znatna finansijska sredstva od strane pojedinih fabrika i preduzeća, korporacija, udruženja i pojedinaca, kao i od strane samoupravnih i državnih vlasti. Pri podnošenju materijalnih izdataka u ovome cilju, potrebno je imati nepokolebljivo uverenje, da novac neće biti uzaludno bačen, jer će on biti nadoknađen korisnim dejstvom već posle prvih napada.

I

OPŠTI POJAM O NAPADU IZ VAZDUHA

1. — Cilj napada

U eventualnom budućem ratu, celokupna prostorija države može biti izložena napadima neprijateljskih vazduhoplovnih sredstava. Napadima će biti izložena ne samo prostorija na kojoj dejstvuje vojna sila, već, još u znatno većoj meri i prostorija u pozadini, kako bližoj, tako i daljoj.

Cilj napada u pozadini, naročito daljoj, biće: uništavanje sredstava vazduhoplovne moći; onemogućavanje ili otežavanje snabdevanja vojne sile na frontu, uništavanjem raznih potreba i ometanjem službe saobraćaja i službe fabrika i slagališta, potrebnih vojnoj sili; ugrožavanje državne, javne i privatne imovine i bezbednosti; ometanje pravilnog funkcionisanja državne i vojne uprave i otpravljanja javnih službi; demoralisanje stanovništva, potkopavanje poverenja u njegove vođe, širenje opšteg nespokojsva i potpomaganje iridente, sve sa krajnjim ciljem: da se kod naroda ubije volja za produženje otpora i stvore uslovi i raspoloženje za brzu kapitulaciju zemlje.

Prema ovome, pojedinačni ciljevi za napad neprijateljskih vazduhoplovnih sredstava, na celoj državnoj teritoriji, mogu biti: baze vazduhoplovstva; prestonica i važniji centri upravni, sa-

braćajni i privredni; važne raskrsnice puteva i željeznica; stanovništvo u većim naseljenim mestima; važnije fabrike; mesta koja imaju, ili dobiju, naročiti značaj kao baze delova vojne sile; mesta u kojima se nalaze industrije u službi vojske i Zemaljske Odbrane; željezničke, parobrodske i vazduhoplovne stanice; željezničke pruge i vozovi; pomorska i rečna pristaništa i brodovi; slagališta raznih potreba; drumovi; vodovodi; centrale električne energije; mlinovi; mostovi i drugi objekti i postroji na vodama; svi drugi važniji objekti, koji su potrebni vojsci i stanovništvu (među ovima mogu biti cilj napada i šume, kao i polja sa sazrelim usevima).

U koliko su značaj, vrednost i veličina označenih ciljeva veći, u toliko će biti verovatniji napad neprijateljskog vazduhoplovstva.

Manje dolaze u obzir za napad prostori van zona dejstva vojne sile, a naročito oni, preko kojih ne vode važnije komunikacije, gde nema velikih naseljenih mesta, industriskih preduzaća i drugih važnijih objekata.

2. — Napadna sredstva i način napada

Napad će se obično vršiti pomoću aeroplana i hidroplana raznih tipova, kao što su: aparati za bombardovanje, dnevno i noćno; veliki transportni aparati; eventualno aparati za izviđanje i borbu.

Sem aeroplana i hidroplana, mogu biti upotrebljene za napad i vazdušne lađe (dirizabli).

Sredstva za napad mogu biti: bombe, mitraljezi, laki brzometni topovi, torpedi, bojni otrovi, bakcile. Sem ovih sredstava, koja služe za neposredno dejstvo, vazduhoplovima će se bacati i rasturati propagandistički, odnosno iridentistički letci i prenosiće se emisari za posrednu akciju,

kao i naoružana odeljenja za uništavanje pojedinih važnih tačaka, odnosno objekata (mostovi, centrale itd.)

Bombe

Bombe su glavna napadna sredstva.

Moć dejstva jedne bombe u zavisnosti je od njene veličine, težine i punjenja.

Veličina i težina bombi i njihova punjenja različna su. Težina je srazmerna veličini.

Savremene, stvarno isprobane aerobombe, kreću se u granicama od 9—55 cm. kalibra i imaju težinu od 10 do 2000 kilograma. Njima se može vršiti bombardovanje sa visine do 6000 metara.

Upotreba velikih bombi, a naročito preko 1000 kilograma, u toku je proučavanja. Za sada se smatra kao korisnije, da aparat za bombardovanje nosi tri bombe od po 300 kgr., nego jednu bombu od 1000 kilograma.

Verovatno je, da će najčešće biti u upotrebi bombe manjih i srednjih kalibara, od 10—200 kilograma težine, koje će biti puštane sa visine prosečno oko 2000 metara, a u zavisnosti od jačine protivaeroplanske odbrane napadnutog objekta.

Punjenja ima sa eksplozivnim i zapaljivim materijalom i sa bojnim otrovima.

Bombe koje služe isključivo za proizvođenje požara, mogu biti najmanjih dimenzija, obično od 1—5 kgr., te ih tako jedan vazduhoplov može poneti u većem broju. Dejstvo zapaljivih bombi, naročito novijih, punjenih smesama koje pri gorenju razvijaju veliku toplotu i teško se gase, vrlo je snažno. Zbog ovoga, napad požarom stavlja u izgled velike opasnosti.

Bombe sa eksplozivnim punjenjem služe za dejstvo protiv grupa živih ciljeva, ili za rušenje

objekata. One u isto vreme mogu da proizvode i požare.

Manje bombe obično služe protiv živih ciljeva; eksplodiraju odmah pri udaru i dejstvuju svojim parčadima u sve strane.

Veće bombe služe za rušenje i podešene su obično tako, da eksplodiraju tek pošto dovoljno prodru u predmet, kako bi efekat rušenja bio jači.

Bombe punjene bojnim otrovima služe da zatruju izvesnu prostoriju za kraće ili duže vreme.

Mitraljezi

Vazduhoplovi su obično naoružani mitraljezima, koji u glavnom služe za dejstvo protiv objekata u vazduhu. Ali, ovi mitraljezi mogu biti upotrebljeni i za gađanje živih ciljeva na zemlji, koji se pojavljuju u manjim ili većim grupama.

Pri napadu na pojedine objekte u pozadini, prilike za dejstvo mitraljezima, sa vazduhoplova, biće povoljne, ako se živi ciljevi (ljudi ili stoka) pojavljuju i kreću otvoreno, van zaklona.

Brzina kretanja i iznenadna pojava vazduhoplova nude povoljne uslove da se dostigne i pogodi cilj, ali, s druge strane, neprekidna promena mesta velikom brzinom, stavlja velike teškoće nišanjenju i daje nepovoljne rezultate u pogledu tačnosti gađanja. Veće rezultate u gađanju mogu imati oni vazduhoplovi, koji su naoružani većim brojem mitraljeza, jer tada može biti jače sasređivanje metaka oko cilja.

Brzometni topovi

Mogu se upotrebiti kao naoružanje izvesnih vrsta vazduhoplova većih tipova.

Oni služe u prvome redu za samoodbranu vazduhoplova, a mogu se upotrebiti i za druge

bojne svrhe. Pri napadu na objekte u pozadini, upotreba ovih oruđa nije u izgledu, ali nije ni isključena.

Torpedi

Mogu se upotrebiti iz hidroplana, koji plove na površini vode, protivu brodova i drugih objekata na vodi.

Bojni otrovi i bakterije

Upotreba ovih sredstava zabranjena je međunarodnim ugovorima, ali se mora pripremiti odbrana, za slučaj da ih protivnička strana upotrebi.

Upotreba može biti pomoću bombi napunjenih ovim sredstvima i bačenih sa vazduhoplova, ili dejstvom iz samog vazduhoplova neposredno, na drugi pogodan način.

Bojni otrovi su moćna napadna sredstva, protiv kojih odbrana treba da se pripremi i izvede sa osobitom brižljivošću.

Obaveštenja i uputstva u pogledu bojnih otrova i bakterija, kao i u pogledu zaštite protiv ovih sredstava, nalaze se u posebnom uputu.

Posredna sredstva

Letci, obično tendenciozne sadržine, bacaće se sa aeroplana i vazdušnih lađa i imaće za cilj da utiču nepovoljno na moral i raspoloženje stanovništva i organa raznih javnih službi. U takvim letcima biće na primer: uznemiravajućih vesti i lažnih izveštaja: o toku ratnih operacija, o držanju i radu Vlade, Vrhovne Komande, ili pojedinih istaknutih ličnosti, iz političkih ili vojnih krugova, o ekonomskoj situaciji, o iridenti itd.

Emisari i odelenja mogu biti spuštene sa aeroplana u culju špijunaže, u cilju potstreka stanovništva izvesnog kraja na ustajanje protiv

državne vlasti, u cilju ugrožavanja ili uništavanja važnih objekata, koji služe zemaljskoj odbrani itd.

Način napada

Napadi mogu biti izvođeni pojedinim vazduhoplovima, manjim grupama od nekoliko aeroplana (hidroplana) i većim grupama, jačine jedne ili više eskadrila, od po 8—12 aparata.

Po vremenu, napadi mogu biti dnevni i noćni. Dnevne napade, protiv velikih i važnih objekata, izvodiće obično grupe sastavljene od većeg broja aparata. Noćni napadi vršiće se u pogodnim prilikama, obično pomoću manjih grupa, od po nekoliko aparata, koji se upućuju u kratkom razmaku vremena, jedan za drugim.

Napadi mogu biti ređi i učestani. Treba računati s tim, da će važni i osetljivi objekti, naročito važniji upravni centri, kao i važne industrijske i saobraćajne ustanove i objekti, biti često napadani.

Za napad mogu biti upotrebljeni aparati sa većom i manjom moći u pogledu nosivosti. Aparati sa velikom nosivošću moćniji su, jer mogu da nose veći broj bombi, ili bombe velikih kalibara. Ali, veliki aparati, kao skupi objekti, malobrojni su. Za sada se njihova upotreba pokazuje kao nerentabilna, jer koristan teret slabo raste u srazmeri sa opštom težinom i koštanjem. Zbog ovoga, može se računati, da će njihova upotreba biti ređa.

Moć u pogledu nosivosti, u zavisnosti je i od veličine rejonu akcije vazduhoplova. Obzirom i na ovo, u sadanje doba treba najviše računati sa aparatima srednje moći, koji nose 500—1000 kgr. sredstava za napad.

3. — Veličina opasnosti od napada

Obzirom na veliki rejon akcije i brzinu kretanja vazduhoplova, kao i na njihovu veliku

moć nosivosti i snažno dejstvo napadnih sredstava, napad iz vazduha predstavlja danas veliku opasnost. Naročito pretila opasnost velikim i grupisanim naseljenim mestima, železničkim stanicama, fabrikama i drugim sličnim objektima većih razmera.

Ova opasnost može se u velikoj meri umanjiti i žrtve na slučaj napada ublažiti, ali samo pod uslovom: da se na vreme preduzmu i izvedu odgovarajuće mere za odbranu i zaštitu.

Postoje dosta moćna aktivna sredstva za odbranu: avijacija za borbu, protivaeroplanska artilerija, mitraljezi i dr., koja su u stanju da ograniče moć dejstva vazduhoplova, nanoseći im gubitke i otežavajući im uslove za rad. Sem ovoga, postoje razna druga sredstva, čisto zaštitna, koja, pogodno upotrebljena i iskorišćena, mogu, s jedne strane, takođe otežati uslove za dejstvo vazduhoplova, a s druge strane, neposredno zaštititi ljude, stoku i materijal od težih žrtava i kvara.

Prema ovome, ako se na vreme preduzme sve što je moguće za odbranu i zaštitu, opasnosti se može gledati u oči. Ona će se svesti na običnu ratnu opasnost, kakvoj su ranije bili izloženi samo borci na frontu, a sada i izvesan deo zemlje i stanovništva u pozadini. Na protiv, ako se ne budu na vreme preduzele potrebne mere za odbranu i zaštitu, opasnost je ogromna i pretila da proizvede katastrofalne žrtve i štete, naročito pri napadu na velike gradove i druge grupisane objekte velikih razmera.

II

SREDSTVA ZA ODBRANU I NJIHOVA UPOTREBA

Postoje aktivna, pasivna i pomoćna sredstva za odbranu.

Aktivna sredstva jesu ona, kojima se može postići suzbijanje neprijateljskih vazduhoplova i sprečavanje ili otežavanje njihovog dejstva, tako, da ovi u opšte ne mogu dospeti do cilja, ili, ako dospeju, da im se onemogući slobodno i neometano dejstvo. Takva su sredstva: avijacija za borbu, protivavionska artilerija i mitraljezi. Ova sredstva stoje na raspoloženju vojne sile i nadležni organi vojne vlasti upotrebiće ih po naročitom planu za to.

Pasivna sredstva jesu ona, koja delom služe kao prepreka kretanju vazduhoplova, a delom čisto za zaštitu ljudi, stoke i raznih potreba. U pasivna sredstva spadaju:

- a) vazdušne zapreke;
- b) skloništa i druga sredstva za ličnu i skupnu zaštitu;
- c) maskiranje (kamuflaža);
- d) razređeni raspored i smeštaj.

U red pomoćnih sredstava spadaju razne službe, koje delom potpomažu odbranu aktivnim i pasivnim sredstvima, a delom imaju za cilj sprečavanje i suzbijanje opasnosti, kao: služba

obaveštavanja o kretanju i dejstvu vazduhoplova, vatrogasna služba, zaštita od bojnih otrova, sanitetska služba za spasavanje i lečenje ranjenih i ozleđenih, tehnička služba, policiska služba i dr.

Vazdušne zapreke stoje na raspoloženju organima vojne sile, koji će ih upotrebiti po specijalnom uputu i planu. Zbog ovoga, o tim sredstvima neće biti više govora u ovome uputu.

Služba obaveštavanja služi kako odbrani aktivnim sredstvima tako i pri primeni čisto pasivnih mera. Zbog ovoga ova je služba zajednička i uređuje se planom za odbranu aktivnim sredstvima.

Ostala nabrojana pasivna i pomoćna sredstva, stoje na raspoloženju svima organima u čiju dužnost spada odbrana zemlje i stanovništva.

1. — Skloništa i druga sredstva za skupnu i pojedinačnu zaštitu

Skloništa su građevinski objekti, koji služe za zaštitu ljudi, stoke i materijala, protiv bombardovanja. To mogu biti objekti specijalno građeni u označenom cilju, ili građevine koje već postoje, a koje se naročito imaju podesiti za ovaj cilj. Obzirom na naše prilike, najčešće mora biti slučaj korišćenja postojećih građevina.

U svakom slučaju, skloništa, pored zaštite od bombardovanja, moraju biti obezbeđena i od požara i imati specijalno uređenje za zaštitu od bojnih otrova, odnosno drugih škodljivih hemiskih sredstava.

Za zaštitu od bojnih otrova i hemiskih sredstava, postoje sem ovoga i specijalna sredstva, koja se i van skloništa mogu upotrebiti, kako za skupnu tako i za pojedinačnu zaštitu.

Skloništa kao specijalni građevinski objekti

Ovakva skloništa treba podizati kod naročito važnih ustanova i postroja, u cilju obezbe-

đenja neophodno potrebne državne u javne službe, koja se u svako doba mora bez prekida pravilno obavljati.

Mogu doći u obzir skloništa za ljude (osoblje), sa najnužnijim postrojem, odnosno sredstvima potrebnim za vršenje službe, a za izvesan personal saobraćaja, fabrika, telegrafsko-telefonske službe, električnih i vodovodnih instalacija, policije, vatrogasne službe, sanitetske pomoći, itd, kao i za osmatračice, službenike uzbune, radnike u fabrikama itd.

Naročita skloništa za stoku ne dolaze normalno u obzir, već će se za to u glavnom koristiti odgovarajući postojeći objekti.

Naročita skloništa za izvesne važne predmete, postroje i materijal (mašine, električne centrale i postroji osobite važnosti u vezi sa njima, vodovodni rezervoari i sprovodnici, eksploziv, benzin i druga tečna goriva mogu doći u obzir, u koliko to vitalni interesi bezuslovno zahtevaju i u koliko je izrada takvih skloništa obzirom na dimenzije, cene i druge okolnosti ostvarljiva, a eventualno njihovo uništenje, odnosno kvar, ne može se na drugi način izbeći, odnosno ublažiti.

Jačina skloništa zavisi od toga, protiv kakvih je bombi, po veličini, osiguranje potrebno i to: da li protiv neposrednih udara celih bombi, ili samo protivu parčadi rasprsnutih bombi.

Zaštita protivu celih bombi neophodna je za organe i postroje osobite važnosti. Za ostale potrebe dovoljno je da ima zaklona protiv dejstva parčadi, čime se gubitci umanjuju, a moral održava na potrebnoj visini.

Protivu velikih bombi, težine oko 1000 kilograma, mogu da zaštite samo duboke podzemne kaverne, ili pećine — skloništa, obezbeđena slojem zdravice, debelim 20—25 metara (u ka-

menu 5—8 metara), ili armiranim betonom najmanje $2\frac{1}{2}$ metra debljine.

Protivu bombi od 500 kilograma potrebno je da sklonište bude 13 metara pod zemljom, ili zaštićeno betonskim krovom debljine oko $3\text{—}3\frac{1}{2}$ metra (armirani beton 1 i po do 2 metra).

Izrada ovako jakih skloništa veoma je teško ostvarljiva za naše prilike. No, pored svega, treba je uzeti u obzir, gde god za to ima mogućnosti. Ali, moraju se činiti naponi da se, u cilju zaštite osobito važnih organa i objekata, pripreme zakloni protivu punih bombi malog i srednjeg kalibra (do 200 kgr.), kakve će verovatno najčešće i biti u upotrebi.

Za zaštitu protivu takvih bombi, skloništa treba da budu 6—8 metara pod zemljom, ili da budu zaštićena pokrivanjem od armiranog betona debljine najmanje 1 metar. Sem ovoga potrebna su i specijalna ojačanja zidova i temelja, ako sklonište nije potpuno ukopano.

U prvome redu, treba težiti izradi tunela, odnosno pećina — skloništa, gde god to sklop zemljišta dozvoljava. Pri ovome, mora se paziti, da takva skloništa ne budu rađena u uskim ili zatvorenim dolinama, jer će tako biti povećano dejstvo eksplozije i štetnih gasova, odnosno bojnih otrova.

Za zaštitu kanalizacije, vodovoda, električnih i plinskih sprovodnika, telegrafsko-telefonskih linija i drugih sličnih potreba, u gradovima, stanicama, fabrikama itd., mogu služiti samo solidno rađeni i duboko postavljeni podzemni betonski hodnici.

Skloništa, koja bi imala da štite samo protivu parčadi rasprsnutih bombi, mogu biti prosta i laka. Dovoljno je da postoji rov, u koji bi se ljudi sklanjali i nad rovom lak krov, od jednog

reda oblica, debelih 15—20 sm., dobro uvezanih i pokrivenih ca $\frac{1}{2}$ metra zemlje. Mogu se raditi i zemunice, odnosno slabi zakloni nad zemljom, od drveta, cigle, savijenog talasastog lima, kesa napunjenih peskom ili zemljom itd.

Postojeće građevine kao skloništa

U naseljenim mestima, a i kod raznih drugih objekata, moraće često doći u obzir korišćenje postojećih građevina, kao skloništa, kako za ljude, tako i za stoku i materijal, mahom sa naročitim ojačavanjem i podešavanjem za ovo.

Slabije građevine mogu poslužiti kao skloništa samo protivu parčadi rasprsnute bombe i to u zavisnosti od jačine građe.

Kao skloništa protivu udara celih bombi, i to manjih kalibara, mogu doći u obzir samo višespratne građevine, sa krovnim i međuspratnim konstrukcijama od armiranog betona. Sa naročitim ojačanjem, u ovakvim građevinama mogu se pripremiti skloništa i protivu srednjih bombi.

Podrumi takvih građevina najbolje mogu biti zaštićeni i ojačani, ali samo pod uslovom, ako u njima bude obezbeđena zaštita protivu bojnih otrova i štetnih gasova i ako su osigurani od vatre i zatrpavanja na slučaj požara i rušenja gornjih delova građevine. Radi ovoga, takva skloništa moraju imati sigurno izvedenu instalaciju za usisavanje i prečišćavanje vazduha, zaštitu od požara i osigurane ulaze.

Pri podizanju novih građevina, naročito većih, koje služe javnim potrebama, neophodno je nužno zadovoljiti sve uslove dobre zaštite od napada iz vazduha. U ovome cilju u prvome redu potrebno je: da građevine budu od nezapaljivog materijala, da budu specijalno ojačane protiv bombardovanja i da imaju naročita odeljenja,

koja su pripremljena i uređena tako, da mogu poslužiti u svakom pogledu kao dobra skloništa.

Veličina i opšti raspored skloništa

Skloništa za ljude, bilo specijalna, ili u postojećim građevinama, ne treba da budu predviđena za veliki broj lica. Veličina njihova treba da je srazmerna jačini, ali ne treba da bude za veći broj od 30—40 ljudi.

Skloništa za stoku i materijal treba da su takođe manja, tj. za što manji broj stoke, odnosno manje količine materijala.

Pojedina skloništa treba da su na većem udaljenju jedno od drugog, raspoređena u opšte na što većoj prostoriji, no s tim, da se bez teškoća mogu iskoristiti.

Skloništa, u koja se smešta zapaljivi ili eksplozivni materijal, moraju se po potrebi odvojiti i naročitim traverzama, odnosno zaštitnim zidovima.

*

Bliža tehnička uputstva za izradu i podešavanje skloništa, bilo specijalnih, ili pri korišćenju postojećih građevina, videti u uputu za izradu i uređenje skloništa i ostale građevinske mere u cilju zaštite protivu dejstva iz vazduha.

Sredstva za zaštitu protivu bojnih otrova

Za zaštitu protivu bojnih otrova mora da postoji naročiti uređaj skloništa. Sem toga postoje i posebna sredstva za skupnu i pojedinačnu zaštitu, kao: sredstva za raspoznavanje bojnih otrova, šatori, maske, aparati za disanje, naročita odela, aparati i sredstva za neutralisanje otrova itd.

Bliža uputstva o uređivanju skloništa za zaštitu od bojnih otrova, kao i o sredstvima i njihovoj upotrebi u označenome cilju, videti u

uputu za zaštitu od bojnih otrova i bakterija i za sanitetsku službu pri odbrani od napada iz vazduha.

2. — Maskiranje (kamuflaža)

Cilj je maskiranja (kamuflaže), da izvesan objekat potpuno sakrije i učini ga nevidljivim iz vazduha, ili da ga preobrazi, tako, da se on ne razlikuje od svoje okoline; pored toga, da stvori lažnu predstavu o objektima koji i ne postoje, u cilju obmanjivanja neprijatelja.

Ako se maskiranje (kamuflaža) uspešno izvodi, doprinosi veoma mnogo odbrani. Objekt, koji nije viđen, ili se ne može razlikovati, neće biti napadnut, ili, ako bude napadnut, rezultati napada ne mogu biti veliki, zbog nesigurnog gađanja. Isto tako, ako izrada lažnih objekata uspe da odvuče i otkloni pažnju i napad neprijatelja na drugu stranu, gde neće biti štetnih posledica, pravi cilj (objekt) koji ima za nas vrednosti, biće pošteđen. Po ovome je značaj maskiranja (kamuflaže), kao tehničkog sredstva za odbranu, veoma veliki.

Za maskiranje (kamuflažu) služi: pošumljavanje, bojenje, davanje naročitih oblika i izgleda predmetima, zaklanjanje veštačkom maglom (dimom), gašenje i podešavanje svetlosti, izrada veštačkih (lažnih) objekata itd.

Pošumljavanje je prirodan način maskiranja, koji je za preporuku svuda, gde se može upotrebiti. Treba učiniti sve što se može, za pošumljavanje duž puteva i pošumljavanje prostora na kojima su: raskrsnice, mostovi, depo-i, magacini, centrale i drugi važni objekti, kao i za pošumljavanje okoline naseljenih mesta, stanica, fabrika i drugih sličnih instalacija. Može se uspeti da se pošumljavanjem pojedini manji

objekti potpuno skriju, a kod ostalih objekata da se osmatranje znatno oteža.

Bojenje se mora upotrebiti tamo, gde treba uništiti, ili bar ublažiti, jako upadljive razlike boja u odnosu na okolinu, zbog čega se neki objekti jasno razlikuju. Tako, može doći u obzir bojenje: krovova i zidova magacina i drugih zgrada, mostova, dimnjaka, uočljivih fabričkih i saobraćajnih instalacija, raznih rezervoara itd. Boja treba da odgovara boji okoline. Ako se boja okoline menja, treba menjati i boju maskiranog predmeta. Ako to nije moguće, onda se mora izabrati jedna boja, koja najmanje pada u oči, pri raznim promenama boja u okolini.

Podešavanje izgleda i oblika ima za cilj: da se pojedini predmeti, postroji, ili čitave grupe postroja i objekata, predstave tako, da je njihovo uočavanje i razlikovanje od ostalih predmeta teško. To se postiže strogim izbegavanjem pravilnih formi i uništavanjem (ublažavanjem) ivica, preloma, senki, naročitim podešavanjem opšteg rasporeda predmeta, veštačkim bojenjem itd. Ovo je osobito potrebno kod većih objekata, odnosno kod grupa postroja i objekata, koji se ne mogu prikriti pošumljavanjem, bojenjem i drugim načinom. Podešavanjem oblika i izgleda može se dosta učiniti, da manje padaju u oči industrijske, saobraćajne i druge slične ustanove.

Zaklanjanje veštačkom maglom (dimom) može se primeniti pri odbrani naseljenih mesta, fabrika, železničkih stanica, pristaništa, mostova i drugih osobito važnih objekata. Sem toga, zamagljivanje se može upotrebiti i u cilju skrivanja karakterističnih zemljišnih predmeta koji služe za orijentaciju. Upotreba sredstava za proizvođenje veštačke magle (dima), u cilju zaklanjanja važnih objekata, ima se obavezno vr-

šiti po uputstvima nadležne komande armijske oblasti, koja će pregledati i odobravati planove za ovo.

Gašenje i podešavanje svetlosti ima osobito veliki značaj u nizu mera, koje imaju za cilj da otežaju orijentaciju vazduhoplova i da umanje vidljivost objekata. Napadi će se verovatno češće vršiti noću, a osvetljena mesta (varoši, saobraćajne stanice, industrijska preduzeća itd.) igraju vrlo veliku ulogu u orijentaciji pri noćnom letu. Neophodno je potrebno da izlišne svetlosti u opšte ne postoje, u vremenu kada je napad iz vazduha moguć, a one, koje su potrebne za vršenje službe, radova, pomoći pri odbrani itd. da se umanje, svedu na najpotrebniju meru i na podesan način što bolje prikriju od osmatranja iz vazduha.

Izrada veštačkih (lažnih) objekata ima za cilj da se pažnja i eventualni napad neprijatelja odvuče na drugu stranu. U ovom pogledu može doći u obzir: izrada pojedinih lažnih objekata ili grupa objekata (od drveta, platna i drugog materijala), na mestima gde takvih u opšte nema; pokrivanje postojećih objekata lažnim vrtovima, parkovima i dr.; kombinovanje svetlosti, koje je u stanju da učini lažne predstave o putevima, železničkim linijama, industrijskim i saobraćajnim instalacijama itd.

Izbor raznih sredstava treba vršiti prema potrebi i pogodnosti, kao i prema mesnim prilikama i finansiskim mogućnostima.

Rad na maskiranju (kamuflaži) mora biti temeljno proučen u svakom posebnom slučaju, te da rezultat bude u željenom stepenu uspešan. Samo dobro izvedeno maskiranje biće od koristi. Na protiv, rad koji ne odgovara dobro prilikama, može biti pre od štete nego od koristi.

Takav bi slučaj bio, na primer, pri upotrebi granja, lišća i okolnog rastinja, za pokrivanje pojedinih predmeta, ako bi se ovo ostavilo da se osuši i, neprirodnim bojom, pre otkrivalo takve predmete, nego što bi ih prikrivalo.

Neophodno je potrebno da se poslovi oko maskiranja (kamufలాže) izvode u vezi sa avijacijom, koja je, svojim osmatranjima i fotografisanjem, jedina u stanju da kontroliše rezultate radova. Fotografski snimak sa avijona jasno će pokazati senke, ako rad na njihovom uklanjanju nije dobar.

Bliža tehnička uputstva za izvršenje maskiranja (kamufలాže) videti u specijalnom uputu za maskiranje (kamufలాžu) u cilju zaštite od izviđanja i dejstva iz vazduha.

3. — Razređeni raspored i smeštaj na većoj prostoriji

Vrlo je važno na slučaj napada, da na jednoj srazmerno maloj prostoriji, ne bude nagomilano mnogo objekata, ljudi, stoke i raznog materijala, koji može biti oštećen.

Ako je smeštaj i raspored gust, onda napadač ima veoma povoljne uslove za uspeh, jer će i jedna bomba, koja padne na cilj, naneti znatne gubitke. Očevidan je i jasan zaključak: da u odbrani treba uraditi nešto suprotno, što ne stvara tako povoljne uslove napadaču, a to je razređeni raspored i smeštaj, na prostoriji u koliko je moguće većoj. Tada će njegove bombe često pasti u prazan prostor, gde ne mogu ništa naškoditi, a i ako padnu na kakav osetljiviji cilj, naneće mnogo manje štete, nego li kada je raspored gust.

Zbog ovoga, osobito je važno i korisno, da se, pri podizanju i upotrebi raznih objekata, a

naročito onih, koji će poslužiti kao zakloni za ljude, ili koji će poslužiti za smeštaj stoke i materijala, u koliko je moguće više zadovoljiti uslov razređenosti. To će se postići, ako, u mesto manjeg broja objekata, grupisanih na malom prostoru, podižemo veći broj manjih, razdvojenih jedan od drugog što većim prostranstvom.

U istome cilju, mora se, pri stvaranju planova za podizanje i uređenje gradova i većih grupa postrojenja, voditi računa o uslovima:

Da pojedine grupe građevina, a po mogućstvu i pojedine zgrade, budu odvojene jedna od druge što većim praznim prostorom (parkovi, pijace itd);

Da ulice u naseljenim mestima budu što šire i da su položene u pravcu vetrova;

Da objekti od osobitog značaja, kao: električne centrale, rezervoari vode, tržišta životnih namirnica itd., budu podignuti po mogućstvu u većem broju, po raznim delovima grada, prvenstveno na periferiji.

Iz istih razloga, pristupiće se pri odbrani i jednoj veoma važnoj meri, koja se sastoji u ispražnjavanju ili razređivanju gušće naseljenih mesta, odnosno kvartova, evakuacijom stanovništva u predgrađa, ili u druga naseljena mesta, u bližoj i daljoj okolini. Razređeno na velikoj prostoriji, stanovništvo će biti sigurnije i bez ikakvih zaklona, nego li u najboljim zaklonima pri gustom rasporedu u samom gradu. Šta će se i kako u tome pogledu preduzeti vidi se iz III dela ovoga uputa pod C.—3.

Slično važi i za raznovrsna sredstva i materijal, u koliko bi bili nagomilani na manjem prostoru (vozovi i vojni park u železničkim stanicama, brodovlje u pristaništima, parkovi automobila, velike količine benzina, uglja, hrane i drugih potreba u slagalištima). Najbolja mera

za zaštitu sastoji se u tome: da se takva sredstva i materijal izvuku iz mesta gde su tako nago-milana i da se rasporede po manjim količinama na više mesta.

Razumljivo je, da razređeni smeštaj i raspored treba izvršiti pre nego što stvarna opasnost nastupi. Kada će se i kako ovo izvršiti zavisi od vrste objekata, prirode službe i drugih okolnosti.

Sve što se podiže u vidu stalnih objekata, treba još u redovnom stanju da bude tako podignuto, da navedeni uslovi budu zadovoljeni. Razređeni smeštaj ljudstva treba da bude učinjen pre nego što napadi otpočnu, u vremenu kada prilike stavljaju ozbiljno u izgled takvu mogućnost. Razna sredstva i materijal, koji nije potrebno držati prikupljen, treba po mogućstvu uvek da bude smešten u manjim količinama odvojeno, ili bar da se razređeni smeštaj zauzme počev od vremena kada napadi budu u izgledu. Materijal i sredstva čije povremeno prikupljanje zahteva priroda poslova i službe, treba u granicama mogućnosti razređivati na dati znak o nailasku opasnosti. Sve što se na ovo odnosi mora biti predviđeno i uređeno po naročitim planovima, a shodno uputstvima pod III-C. ovoga uputa.

4. — Služba obaveštavanja o kretanju i dejstvu vazduhoplova

Cilj je ove službe, da u najkraćem mogućem vremenu dostavi nadležnim organima za vođenje odbrane, kao i ugroženim mestima, obaveštenje o pojavi, kretanju i dejstvu neprijateljskih vazduhoplova, kako bi se blagovremeno mogle izvršiti pripreme za odbranu i eventualni napad mogao dočekati sa što više gotovosti i sigurnosti u pogledu odbrane i zaštite.

Važnost i značaj ove službe jasni su i razumljivi, jer vazduhoplovi raspolažu velikom brzinom i slobodom kretanja u svima pravcima, te im je moguće da do cilja dođu za kratko vreme. Ako bi uspeli da se pojave nad nekim mestom (objektom) potpuno iznenadno, zatekli bi ga nesprenog za odbranu (zaštitu) i tada bi žrtve i štete morale biti znatno veće, nego u slučaju kada se o njihovom kretanju bar za najnužnije vreme u napred sazna i za odbranu spremi.

Organizacija i vršenje ove službe spada u dužnost organima vojnih vlasti, kojima je poverena i odbrana zemlje aktivnim sredstvima.

Za ovu službu postoje stalne osmatračke stanice i naročiti organi (obaveštajni centri) za obaveštavanje i objavljivanje opasnosti ugroženim mestima i objektima.

Pojedina ugrožena naseljena mesta, odnosno važniji samostalni objekti (ustanove), biće telefonom obavešteni o opasnosti koja dolazi, i to: od strane rejonskog vojnog obaveštajnog centra, ili, ako se naročito naredi, neposredno od izvesne osmatračke tačke.

Potrebno je postarati se da ovakva vest, dobivena od strane obaveštajnog centra (osmatračke tačke) bude saopštena na najbrži način svima organima nadležnim za staranje o odbrani i zaštiti u dotičnom mestu, odnosno ustanovi, kao i svemu stanovništvu.

U ovome cilju svako mesto, odnosno odvojena važnija ustanova, treba da ima svoju stanicu, odnosno naročito lice za objavljivanje opasnosti.

Da bi se pak izbeglo potpuno iznenađenje, za slučaj da veza obaveštajnog centra i pojedinih mesta, a posebno onih koja su van sedišta takvog centra i za koje se ne predviđa odbrana aktivnim

sredstvima, bude ma kakvim uzrocima ometena, što nije isključeno, kao i radi unutrašnje službe, koja je u vezi sa suzbijanjem opasnosti od požara i od bojnih otrova, pojedina mesta mogu imati i svoje zasebne osmatračke stanice, koje bi bile namenjene samo za mesnu službu i bile vezane sa mesnom stanicom za objavljivanje opasnosti. O potrebi obrazovanja ovakvih stanica kod pojedinih mesta rešavaće nadležne komande diviziskih oblasti.

Za obrazovanje osmatračkih stanica, čisto za mesnu službu, i mesnih stanica za objavljivanje opasnosti daju se ova uputstva:

Mesne osmatračke stanice

Obično će biti potrebno nekoliko osmatračkih stanica, koje se postavljaju u razne strane, na pravcima odakle je dolazak aeroplana verovatan, na međusobnom rastojanju od 8—10 km., tako, da drže u osmatranju ceo prostor oko dotičnog mesta, te da ni jedan aeroplan ne može nezapaženo prići.

Verovatni pravci za dolazak aeroplana jesu u prvome redu oni, koji čine produženje kakvih markantnih linija, kao što su reke, železničke pruge itd.

Udaljenje stanica od samoga mesta zavisi od pogodnih tačaka u okolini i od prilika u pogledu veze sa stanicom za objavljivanje opasnosti. Bolje je da osmatračnice budu bliže samome mestu (najviše 3—4 km.), jer će veza tako biti lakša, a osmatrači u isto vreme mogu pratiti i rezultate dejstva pri napadu na dotično mesto.

Izuzetno, za manja mesta, mogla bi se služba osmatranja vršiti i sa jedne tačke, u samome mestu, ili njegovoj neposrednoj blizini, ako prilike budu to zahtevale.

Osmatračke stanice treba da budu stalne i da imaju izvežbano i sigurno osoblje, sem toga da raspolazu potrebnim sredstvima za osmatranje i javljanje.

Osooblje osmatračkih stanica

Svaka stanica treba da raspolaze potrebnim brojem lica za osmatranje, tako, da se osmatranje može vršiti sigurno i neprekidno, kako danju tako i noću.

Za ovo je potrebno najmanje 3—4 lica, koja bi naizmenično vršila službu osmatranja i u isto vreme obavljala sve poslove oko javljanja, kao i unutrašnje poslove stanice.

Za osmatračke stanice na važnijim mestima, gde bi se sa podjednakom pažnjom i stalno moralo osmatrati više pravaca, potrebno je udvojiti, po potrebi i utrojiti gore označeni broj ljudstva, jer će biti potrebno da jednovremeno postoje po 2 pa i više osmatrača.

Sem ovoga, kod udaljenih stanica, koje javljaju telefonom, ili drugim tehničkim sredstvima, treba dodati i potreban broj lica za službu javljanja.

Osmatračke stanice treba da budu pod upravom jednog lica kao starešine, koji je odgovoran za službu i rad na stanici. Kod manjih stanica od 3—4 lica, jedno od njih, koje je najpogodnije, određuje se za starešinu, koji u isto vreme vrši i službu osmatranja i druge poslove kao i ostali. Kod većih stanica treba za starešinu odrediti naročito lice, koje ima podobnosti za uređenje i vođenje službe, sa potrebnom sigurnošću i preciznošću.

Pri izboru lica za službu osmatranja treba paziti na to da ova imaju potpuno dobar vid, sluh, kao i čulo mirisa, a sem toga da po prirodi budu oprezna, tačna, hladnokrvna i staložena.

Za osmatračke stanice pojedinih naseljenih mesta treba upotrebiti stalne opštinske službenike (najbolje od organa javne bezbednosti opština, ili iz sastava gradske policije) koji nisu vojni obveznici. Za osmatračke stanice pojedinih zasebnih objekata, kao što su fabrike, železničke stanice i dr. ima se upotrebiti njihovo stalno osoblje, koje se po potrebi može i pojačati licima iz obližnjih mesta, u koliko ova ne stoje u obavezi za druge službe. Ovakva lica određuje po naređenju nadležne komande diviziske oblasti najbliže opštinske uprave, prvenstveno od svojih stalnih službenika.

Za eventualnu dopunu pri nedostatku stalnog osoblja, za ovu službu vrlo korisno se mogu upotrebiti skauti (izvidnici).

U svakom slučaju, osoblje osmatračkih stanica treba da bude unapred još u redovnom stanju naimenovano i uvežbano za službu koju će vršiti.

Sticajem prilika može se na izvesnim osmatračkim stanicama vršiti jednovremeno i osmatranje neba, u cilju pronalaženja i praćenja vazduhoplova, i osmatranje u korist službe suzbijanja požara i službe zaštite od bojnih otrova. U takvim slučajevima svaka od ovih službi treba da ima svoje zasebno osoblje.

Stanice za objavljivanje opasnosti

Svako mesto, odnosno odvojena veća ustanova (fabrika, železnička stanica itd.) mora imati svoju stanicu za objavljivanje opasnosti, koja ima biti u najboljoj vezi sa obaveštajnim centrom odgovarajućeg rejonu (odnosno sa određenom osmatračkom tačkom koja će saopštiti dolazak opasnosti), kao i sa mesnim osmatračnicama, ako ove postoje.

Najbolje je da stanica za objavljivanje opasnosti bude kod komandanta vazdušne odbrane

dotičnog mesta. Ako ne postoji komandant vazdušne odbrane, onda kod obaveštajnog centra (vojnog), odnosno u neposrednoj telefonskoj vezi sa njime, u slučaju da ovaj centar nije u istome mestu.

Od osoblja, stanica za objavljivanje opasnosti treba da ima: starešinu, pomoćnika starešine i potreban broj lica za održavanje veze.

Ako stanica nema svojih osmatračnica, već objavljivanje vrši po vestima vojnog obaveštajnog centra (određene osmatračke tačke), dovoljno je svega 3—4 lica, i to: starešina, njegov pomoćnik i 1—2 lica na službi, koja pomažu u vršenju službe veze.

Pri izboru lica treba voditi računa o sposobnostima koje su potrebne za službu održavanja veze i davanje signala. Naročitu pažnju obratiti na izbor starešine stanice i njegovog pomoćnika. Starešina je taj koji ima lično davati znake za objavljivanje opasnosti, a njegov pomoćnik zamenjivaće ga na slučaj potrebe. Zbog ovoga, to treba da budu naročito pogodna lica, među stalnim službenicima opštine, odnosno dotične ustanove, koji su po mogućstvu bili aktivni ili rezervni oficiri, učitelji, policijski činovnici, železničari, vatrogasci, žandarmi.

Sredstva za osmatranje i javljanje

Za osmatranje služi sluh i vid, a sem toga ima i naročitih tehničkih sredstava, kojima se može određivati položaj vazduhoplova u prostoru, odnosno drugih, koja služe kao pomoćna.

Sluh i vid glavna su i najsigurnija sredstva.

Sredstva kojima se može određivati položaj vazduhoplova u prostoru usavršavaju se sa uspehom. Ona se upotrebljavaju samo uz aktivna sredstva za odbranu, te nema potrebe da se ovde daju bliža obaveštenja o njima.

Kao pomoćna sredstva služe dogledi, aparati za prisluškivanje itd. Ta sredstva takođe u glavnom služe aktivnoj odbrani, ali mogu biti korisna i kao sredstva pasivne odbrane, jer pomažu da se lakše mogu razlikovati naši vazduhoplovi od drugih, kao i tipovi vazduhoplova.

Zbog ovoga, osmatrači treba da budu snabdeveni bar dobrim dogledima i prostim spravama za prisluškivanje.

Sem ovoga, značajno je pomoćno sredstvo meteorološka služba, pomoću koje se može suditi o mogućnosti i verovatnom vremenu i pravcima leta vazduhoplova, kao i o pravcu eventualnog kretanja i razvijanja požara i bojnih otrova. Ove okolnosti važne su radi određivanja stepena pripravnosti i davanja odmora, kao i u cilju određivanja pravaca za sklanjanje.

Za javljanje postoje električna sredstva (telegraf i telefon, žični i bežični), zatim razna zvučna i optička sredstva.

Sredstva koja bi se upotrebila za ovu službu, treba u opšte da odgovaraju sledećim uslovima:

da se mogu trenutno upotrebiti;

da se vidno ili jasno raspoznaju, odnosno razlikuju;

da mogu poslužiti za dovoljno velike daljine.

Telegraf i telefon (žični i bežični) najpogodnija su sredstva i naći će najširu primenu u službi javljanja, kako u cilju opštenja između osmatrača i stanica za objavljivanje opasnosti, tako i u službi samih ovih stanica. Žična veza služi normalno, a bežična za udvajanje, odnosno tamo gde se žična ne može primeniti.

Od zvučnih sredstava mogu doći u obzir: sirene, pištaljke, zvona, trube, pucnji, eksplozije itd.

Sirene, električne ili terane vazduhom najbolja su sredstva. One su pogodne za upotrebu na stanicama za objavljivanje opasnosti.

Pištaljke fabrika, takođe su vrlo dobra sredstva za objavljivanje, jer se mogu daleko čuti i poslužiti za davanje raznih znakova.

Zvona se mogu upotrebiti kao sredstva za objavljivanje opasnosti u manjim mestima, odnosno kao pomoćna i reonska sredstva u većim mestima.

Trube imaju sličnu upotrebu kao i zvona, sa rejonima dejstva prema jačini.

Pucnji i eksplozije mogu se takođe upotrebiti, ali samo za davanje znakova pre nailaska opasnosti.

Od optičkih sredstava dolaze u obzir semafori, rakete i druga slična sredstva.

Semafori (sredstva za davanje raznih znakova pomoću svetlosti, boja i oblika) mogu biti raznovrsni po tipovima, veličini i principu upotrebe. Oni treba da su na uzvišenim mestima, kako bi se sa što više tačaka mogli videti. Mogu naći korisnu primenu pri objavljivanju opasnosti, naročito noću i u unutrašnjosti prostora gde se zvučni signali teško čuju (fabrike, m'inov i itd.)

Rakete mogu poslužiti za davanje raznih znakova koji se lako raspoznaju i daleko vide, po danu i u noći. U upotrebi su i na osmatračkim stanicama i od strane organa za objavljivanje opasnosti.

Sem ovoga, od optičkih sredstava široku primenu može naći paljenje vatre, bengalske i obične.

5. — Ostale pomoćne službe za suzbijanje opasnosti

U ove dolaze: vatrogasna služba, zaštita od bojnih otrova, sanitetska služba, tehnička služba i policiska služba.

Vatrogasna služba

Napad požarom predstavlja stvarno najveću opasnost pri dejstvu neprijateljskog vazduhoplovstva na pozadinu, naročito za naseljena mesta i druge objekte, sa većim brojem građevina raznih vrsta, od zapaljivog materijala.

Treba računati sa tim, da će neprijatelj snažno dejstvovati protivu pojedinih varoši i drugih velikih objekata, koncentrišući brojno jaka i tehnički moćna sredstva, u cilju da jednovremeno proizvede što jači efekat požarom.

Zbog ovoga, vatrogasna služba, koja ima za cilj, sprečavanje i suzbijanje požara, ima osobito veliku važnost i ogroman značaj, za sva mesta i objekte jače izložene takvoj opasnosti.

U cilju uspešne borbe na sprečavanju i suzbijanju požara, neophodno su potrebne, pre svega, izvesne mere predohrane, koje se preduzimaju pri građenju i uređivanju raznih objekata. Sem toga, potreban je kod takvih objekata dovoljan broj vatrogasnih odeljenja nužne jačine, dobro organizovanih i uvežbanih, sa svom potrebnom opremom i u opšte potpuno spremnih za vršenje označenog zadatka. Najzad, potrebne su dovoljne rezerve vode i drugog materijala koji služi za suzbijanje opasnosti.

Bliža obaveštenja i uputstva o svemu što se odnosi na ovu službu videti u uputu za sprečavanje i suzbijanje požara.

Zaštita od bojnih otrova i sanitetska služba

Napad bojnim otrovima stavlja u izgled velike žrtve i strahovitu moralnu depresiju kod stanovništva, ako se blagovremeno ne preduzmu potrebne mere za zaštitu. Pored svih priprema i mera, ne može se izbeći, da izvesan broj ljudi bude ozleđen bojnim otrovima. Sem toga, pošto

će napad redovno biti vršen jednovremenom upotrebom i rušecih i zapaljivih sredstava, biće žrtava i povreda od bombi, eksploziva, požara i rušenja.

Zbog ovoga, potrebno je, kod svih objekata, koji mogu biti napadnuti iz vazduha, a kod kojih ima ljudi i živih bića u opšte, da postoji organizovana služba zaštite protiv bojnih otrova i sanitetska služba, koje imaju za cilj: preduzimanje preventivnih mera za zaštitu od bojnih otrova, istraživanje, spasavanje i lečenje ranjenih i ozleđenih, neutralisanje bojnih otrova i čišćenje zatrovanih prostorija i predmeta. Naročito je potrebno da postoje dobro uređene ovakve službe u svima većim naseljenim mestima, u fabrikama, na železničkim stanicama, kod pristaništa i drugih sličnih objekata.

Preventivne mere za zaštitu od bojnih otrova sastoje se u naročitom uređivanju skloništa i u pripremi i upotrebi raznih sredstava za skupnu i pojedinačnu zaštitu.

U cilju istraživanja, spasavanja i lečenja ranjenih i ozleđenih, potrebno je imati nužan broj rejonskih prihvatnih sanitetskih stanica, sa odeljenjima za spasavanje i prvu pomoć, i glavne stanice, odnosno bolnice za lečenje i negu, sa svima potrebnim instalacijama i sredstvima za to.

Za neutralisanje bojnih otrova i čišćenje zagađenih prostorija i predmeta, treba da postoje naročita odeljenja za čišćenje (dezintoksikaciju).

Celokupna služba mora biti rukovodena od strane uprave odgovarajućih mesta, odnosno objekata. Potrebno osoblje mora biti unapred određeno, obučeno i potpuno upućeno za vršenje odgovarajućih uloga. Sredstva i materijal imaju biti blagovremeneno nabavljeni i raspoređeni.

Bliža uputstva u pogledu ovih službi videti u uputu za zaštitu od bojnih otrova i bakterija i za sanitetsku službu pri odbrani od napada iz vazduha.

Tehnička služba

Tehnička služba obuhvata rad na otkopavanju ruševina u cilju spasavanja ljudi i raščišćavanja pravaca za saobraćaj. Sem toga, rad na održavanju i opravci raznih instalacija, koje napadom lako mogu biti oštećene, a imaju naročiti interes za javnu službu i stanovništvo, kao: kanalizacija, vodovod, telegrafsko-telefonske linije, sprovodnici elektrine i plina itd.

Prema ovome, tehnička služba nalaže obrazovanje, obuku, opremu, raspored i rad odelenja odgovarajuće stručnosti, kod svih mesta i objekata, gde navedene službe mogu biti potrebne.

Policiska služba

Ova služba ima znatno veći značaj pri napadima iz vazduha, nego u normalnim prilikama. Njeni organi, u ovakvim prilikama, pored običnog staranja o održavanju reda i izvršavanju policiskih propisa, imaju primiti na sebe i druge, nove zadatke i prilagoditi svoju službu prilikama, koje se stvaraju kao posledica napada.

U prvome redu, u delokrug policiske službe spada staranje o izvršenju svih propisa i naredaba, koje se odnose na rad u pojedinim fazama napada, kao: u pogledu gašenja svetlosti, kretanja ulicama, sklanjanja građanstva u određene zaklone, zatvaranja ulaza u zaklone itd.

Sem ovoga, organi policije u stanju su da pruže svoju pomoć pri vršenju službe osmatranja i pri prenošenju znakova za objavljivanje opasnosti.

Zlonamerna lica, ili naročito ubačeni agenti, mogu se koristiti opštom zabunom za vreme napada iz vazduha i napasti na državna nadležstva, kasarne, banke, slagališta, fabrike, vodovode, centrale za osvetljenje itd.

Isto tako, može lako, iz koristoljublja, biti izložena kvaru i raznošenju imovina državna, opštinska ili privatna.

Na slučaj napada može biti nepronađenih ili napuštenih ranjenika i bolesnika, ljudi koji lutaju u paničnom strahu itd. Najprirodnije je da prikupljanje i staranje o evakuaciji ovakvih lica padne u deo policiskoj službi.

Ove okolnosti čine izvanredne prilike, kojima treba prilagoditi policisku službu.

III ORGANIZACIJA ZA ODBRANU I IZVOĐENJE ODBRANE

A. — Cilj i zadatci odbrane

Cilj odbrane ističe se sam po sebi, kao odgovor na cilj napada. Cilj neprijateljskog napada je da, nanošenjem žrtava, unošenjem nespokojsva i uništavanjem sredstava i materijala, ometa rad, izaziva nered i pometnju i pokoleba veru u mogućnost otpora, te da se zemlja privoli na brzu kapitulaciju.

Cilj odbrane, prema ovome, mora biti: da se izbegnu znatne ljudske žrtve i očuvaju sredstva i materijal, te da se održe moralni i materijalni uslovi za istrajnost u otporu.

Iz ovoga se jasno vidi ogroman značaj odbrane i veličina dužnosti i odgovornosti svih organa koji su pozvani da se o odbrani staraju.

Označeni cilj postići će se dobrom zaštitom pojedinih mesta i objekata, koji će verovatno biti napadnuti. Pri tome postavljaju se opšti zadatci:

— da se sačuva stanovništvo od znatnijih žrtava;

— da se obezbedi normalno otpravljanje važnijih upravnih funkcija, kao i otpravljanje neophodno potrebnih javnih službi;

— da se očuvaju važni objekti koji služe vojsci, stanovništvu i javnim službama;

— da se očuvaju sredstva i materijal za snabdevanje vojske, kao i za ishranu i izdržavanje stanovništva.

Iz ovoga proizlaze mnogi posebni zadatci pri odbrani pojedinih mesta i objekata, koji se imaju odrediti prema mesnim prilikama.

B. — Organi i njihove dužnosti

Organi kojima je stavljeno u dužnost staranje o odbrani iz vazduha jesu:

1. — Za vođenje odbrane aktivnim sredstvima:

nadležni organi vojne sile, u čiju nadležnost spada i uređenje službe obaveštavanja o kretanju neprijateljskih vazduhoplova, kao i preduzimanje svih pasivnih mera u opsegu dejstva i službe jedinica i ustanova vojne sile.

2 — Za odbranu zemlje i stanovništva pasivnim sredstvima, nadležni organi su:

a) Organi vojne vlasti:

Inspekcija zemaljske odbrane;
Komande armiskih oblasti;
Komande diviziskih oblasti;
Komandanti mesta.

b) Vlasti unutrašnje uprave:

Ministarstvo unutrašnjih poslova;
Opšte upravne vlasti (banovi, upravnik grada Beograda, sreski načelnici i gradski načelnici sa funkcijom opšte upravne vlasti prvog stepena);
Mesne vlasti, opšte uprave, sa svojim specijalnim mesnim odborima.

c) Ostali organi vrhovne državne uprave:

Sva ostala ministarstva, sa odgovarajućim potčinjenim organima državne uprave.

d) Javne i privatne ustanove, društva i organizacije:

Uprave industriskih, rudarskih i drugih sličnih preduzeća i postrojenja, raznih zavoda i ustanova;

Uprave raznih društava, organizacija i korporacija.

Dužnosti organa nadležnih za odbranu zemlje pasivnim sredstvima:

1. — Organi vojne vlasti:

a) Inspekcija zemaljske odbrane

U dužnost Inspekcije zemaljske odbrane, kao organa Ministarstva vojske i mornarice, spada:

Staranje o opštoj organizaciji zemlje u pogledu priprema za odbranu; rukovođenje svima pripremnim poslovima i izvođenjem odbrane;

Proučavanje pitanja o ugroženosti važnijih naseljenih mesta i objekata koji su od značaja za zemaljsku odbranu i rad na njihovom klasi-ranju u pogledu priprema za odbranu;

Utvrđivanje najcelishodnijih tipova sredstava za skupnu i pojedinačnu zaštitu i staranje o proizvodnji takvih sredstava u zemlji;

Upravljanje poslovima koji se odnose na: evakuaciju stanovništva, formiranje i obuku potrebnih odelenja (ekipa) i ustanova za službu odbrane, obaveštavanje i vežbanje stanovništva;

Staranje o spremanju instruktora i nastavnika za obuku potrebnih odelenja i ekipa;

Opšti nadzor i kontrola u cilju blagovremenog i celishodnog izvršenja svih priprema za odbranu;

Pregled i utvrđivanje planova i uputa, koji se odnose na odbranu pasivnim sredstvima onih mesta (preduzeća, ustanova), koja budu označena kao naročito važna, a izložena su napadu.

Staranje o određivanju vremena kada se imaju preduzeti potrebne preventivne mere, koje se odlažu za doba zategnutih političkih odnosa, pred mobilizaciju;

Staranje, pri odbrani, o celishodnoj upotrebi transportnih sredstava, koja budu stajala na raspoloženju za službe zemaljske odbrane.

b) Komande armiskih oblasti

U dužnost komanada armiskih oblasti spada:

Upravljanje radom na pripremama za odbranu i izvođenjem odbrane, na teritoriji armiske oblasti, u pogledu uloga i rada organa vojnih vlasti i njihove saradnje sa ostalim organima državne upravne vlasti, kao i u pogledu zaštite industrijskih preduzeća, određenih za zemaljsku odbranu;

Davanje uputstava po pitanjima koja se odnose na uređenje službe obaveštavanja i objavljivanja opasnosti kod pojedinih mesta i objekata na teritoriji, u duhu specijalnog uputa za to, koji važi za organe vojske i mornarice;

Izdavanje uputstava i naređenja za gašenje svetlosti na teritoriji armiske oblasti, u vezi sa službom objavljivanja opasnosti.

Upravljanje poslovima koji se odnose na maskiranje (kamuflažu) objekata, koji mogu imati interesa sa vojničkog gledišta, kao i na upotrebu sredstava za veštačko zamagljivanje od strane nadležnih civilnih organa;

Saradnja sa nadležnim banovima po pitanjima koja se odnose na evakuaciju stanovništva, jače izloženih i nagomilanih naseljenih mesta;

Saradnja sa nadležnim banovima u pogledu oblasne organizacije za suzbijanje i sprečavanje požara i za sanitetsku službu; uređenje pitanja eventualnog učešća trupa i vojnih ustanova pri tome;

Staranje o zaštiti svih materijalnih sredstava na teritoriji, potrebnih za snabdevanje vojne sile;

Staranje o merama za odbranu objekata na teritoriji, koji su od značaja za zemaljsku odbranu, a koji neće biti branjeni delovima vojne sile, protivu eventualnih napada neprijateljskih naoružanih odelenja, ubačenih u pozadinu sredstvom vazduhoplova; izdavanje potrebnih uputstava i naređenja u tome cilju i snabdevanje potrebnim oružnim sredstvima i opremom;

Nastojavanje na sprovođenju predviđene organizacije za odbranu na teritoriji, naročito u pogledu formiranja potrebnih odelenja i ekipa za službu odbrane, po izdatim uputima;

Upravljanje obukom u vežbanjima odelenja i ekipa za službu odbrane, kao i saradnja sa nadležnim banovima u cilju obaveštavanja i vežbanja stanovništva na teritoriji;

Pregled i utvrđivanje planova i uputa koji se odnose na odbranu onih mesta i objekata, koji mogu imati značaja sa vojničkog gledišta, a čije planove i upute ne pregleda i ne utvrđuje Inspekcija zemaljske odbrane;

Nadzor i kontrola nad izvršenjem pripremih mera za odbranu, osobito u pogledu dužnosti i rada organa vojnih vlasti i industrijskih preduzeća određenih za zemaljsku odbranu.

c) Komande diviziskih oblasti:

Komande diviziskih oblasti, izvršni su organi komanada armiskih oblasti, za rad po napred izloženome delokrugu. Specijalno u dužnost komanadata diviziskih oblasti spada:

Rešavanje pitanja koja se odnose na službu objavljivanja opasnosti u pojedinim mestima na teritoriji, u vezi sa vojnom organizacijom za obaveštavanje;

Rukovođenje poslovima oko maskiranja (kamufలాže) objekata, koji mogu imati važnosti za vojničkog gledišta;

Staranje o zaštiti svih materijalnih sredstava na teritoriji, potrebnih za snabdevanje vojne sile;

Preduzimanje potrebnih mera, u saradnji sa nadležnim upravnim vlastima, za odbranu važnijih objekata za zemaljsku odbranu na teritoriji, koji neće biti branjeni delovima vojne sile, protivu napada od strane neprijateljskih odelenja, eventualno ubačenih sredstvom vazduhoplova;

Rukovođenje obukom i vežbanjima odelenja i ekipa za službu odbrane u važnijim naseljenim mestima i ukazivanje pomoći u instruktorskom i nastavnom osoblju za to;

Nadzor i kontrola nad izvršenjem svih pripremnihi mera za odbranu u pogledu dužnosti i rada komandanata mesta.

d) Komandanti mesta:

Komandanti mesta izvršni su organi komandana armiskih i diviziskih oblasti za poslove iz napred izloženog delokruga tih komanada.

U mestima štabova armiskih i diviziskih oblasti, odnosno štabova komanada armiske i diviziske organizacije, zatim u mestima štabova jedinica brigadnog ranga, uprava tehničkih zavoda i vojnih škola, kao i u drugim garnizonima, koje po predlozima nadležnih komandanata armiskih oblasti odredi Ministar vojske i mornarice, komandanti mesta rukovode svima poslovima oko priprema i izvođenja odbrane, dotičnih mesta, izloženih u odeljku pod C) i D) ovoga dela uputa (Za Beograd, Pančevo i Zemun, ovo spada u dužnost Komandantu Beograda).

U ostalim naseljenim mestima, koja su stalni garnizoni jedinica odnosno ustanova vojske i

mornarice, komandanti mesta, pored poslova koji su u vezi sa dužnošću označenom u stavu prvom, imaju ukazivati svaku moguću pomoć i potporu mesnim upravnim vlastima i ostalim organima koji se staraju o zaštiti stanovništva i raznih državnih i javnih ustanova, a u njihovu specijalnu dužnost spada: staranje o formiranju i obuci potrebnih odelenja i ekipa sa službu odbrane.

U stalnim garnizonima pojedinihi jedinica i ustanova vojske i mornarice, u kojima komandanti mesta, prema napred izloženome, rukovode poslovima oko priprema i izvođenja odbrane, ovi će biti i predsednici mesnih odbora za odbranu iz vazduha. U ostalim garnizonima, komandanti mesta uzimaće učesće u mesnim odborima, bilo lično, bilo putem svojih predstavnika.

U mobilno i ratno doba, rukovođenje odbranom pojedinihi naseljenih mesta spada u dužnost komandantu, odnosno starešini, kome je poverena odbrana dotičnog mesta aktivnim sredstvima. U mestima gde nema naročite komande vazdušne odbrane, najstariji trupni, odnosno mornarički komandanti, gde postoje, automatski postaju i komandanti odbrane dotičnih mesta i preduzimaju sve potrebne mere za najcelishodniju odbranu.

2. — Vlasti unutrašnje uprave

a) Ministarstvo unutrašnjih poslova

U dužnost ovoga ministarstva spada:

Opšte upravljanje, rukovođenje i nadzor po svima poslovima na pripremi i izvođenju odbrane iz vazduha, koji se stavljaju u dužnost organima opštih upravnih vlasti; izdavanje potrebnih uputstava potčinjenim organima, u tome pogledu;

Određivanje naseljenih mesta, kod kojih se obavezno imaju izvršiti potrebne pripreme za odbranu, sporazumno sa Ministarstvom Vojske i Mornarice;

Rešavanje važnijih pitanja koja se odnose na evakuaciju stanovništva, u saradnji sa Ministarstvom socijalne politike i narodnog zdravlja i Ministarstvom vojske i mornarice (Inspekcija zemaljske odbrane);

Opšte organizovanje policiske službe za potrebe odbrane iz vazduha i upravljanje ovom službom pri odbrani; propisivanje u potrebnim detaljima rada i postupaka potčinjenih organa i ustanova za slučaj napada;

Staranje o osiguranju i zaštiti područnih mu nadležstava i ustanova, kao i o osiguranju potrebnih kredita i sredstava u toj celji.

b) Opšte upravne vlasti

1. Banovi (Upravnik grada Beograda).

U dužnost banova spada:

Rukovođenje poslovima na organizaciji za odbranu, na teritoriji banovine, u koliko se to odnosi na dužnosti propisane za njih i za potčinjene im vlasti.

Po potrebi, dovođenje u saglasnost rada na organizaciji za odbranu dvaju ili više obližnjih većih naseljenih mesta; određivanje naročitih komisija u ovome cilju;

Određivanje važnijih privatnih preduzeća i postrojenja na teritoriji banovine, u koliko ne pripadaju industriji zemaljske odbrane, koja imaju obavezno izvršiti potrebne pripreme za odbranu pasivnim sredstvima;

Utvrdjivanje i sprovođenje planova za evakuaciju stanovništva izloženih i osetljivih naseljenih mesta na teritoriji banovine, a po uput-

stvima Ministarstva unutrašnjih poslova i u sporazumu sa nadležnim komandantima armiskih oblasti (Za Beograd, Pančevo i Zemun po ovome radi Upravnik grada Beograda, u saglasnosti sa Banom Dunavske banovine i u sporazumu sa komandantom I. armiske oblasti i komandantom Beograda); pokretanje, odnosno rešavanje, u granicama postojećih uputa, svih pitanja koja su sa evakuacijom u vezi;

Organizovanje policiske službe na teritoriji banovine, za potrebe odbrane iz vazduha, po uputstvima Ministarstva unutrašnjih poslova i rukovođenje ovom službom;

Izvođenje oblasne organizacije za sprečavanje i suzbijanje požara i za sanitetsku službu pri odbrani, u sporazumu sa nadležnim komandantima armiskih oblasti (za Beograd, Pančevo i Zemun sa komandantom Beograda);

Staranje o zaštiti materijalnih sredstava na teritoriji banovine, neophodnih za snabdevanje stanovništva i za druge zemaljske potrebe;

Staranje o zaštiti važnijih objekata na teritoriji banovine, koji bi mogli biti napadnuti od strane naoružanih odelenja neprijatelja ubačenih sredstvom vazduhoplova, a koji neće biti branjeni delovima vojne sile; saradnja sa nadležnim komandantima armiskih oblasti, u pogledu preduzimanja potrebnih mera u cilju odbrane;

Staranje o zaštiti područnih nadležstava opštih upravnih vlasti na slučaj napada;

Rad na obaveštavanju i vežbanju stanovništva, u saglasnosti sa nadležnim komandantima armiskih oblasti, i uz saradnju društva Crvenog Krsta i drugih javnih organizacija;

Nadzor i kontrola nad izvršenjem svih pripremih mera za odbranu na teritoriji banovine, u koliko se to odnosi na predviđene dužnosti

opštih upravnih vlasti i svih ostalih organa državne uprave, izuzev vojnih.

*

Po nahođenju bana, može se obrazovati naročiti banovinski odbor, u cilju proučavanja i obrade pitanja, koja spadaju u oblast organizacije za odbranu na teritoriji banovine. Ovakav odbor imao bi savetodavnu ulogu.

U sastav odbora treba da uđu:

Ban, kao predsednik;

Jedno lice iz uprave banovine (najbolje Pomoćnik Bana), kao stalni sekretar odbora, koji bi imao da pokreće sva pitanja u vezi sa organizacijom za odbranu, da se stara o njihovom proučavanju i razradi, kao i o donošenju odluka i planova i o izvršenju ovih;

Predstavnici: vojske i mornarice, Ministarstava: trgovine i industrije, saobraćaja, građevina, socijalne politike i narodnog zdravlja, šuma i ruda itd.;

Predstavnici vojnog i civilnog saniteta, vatrogasnih organizacija, žandarmerije;

Predstavnici opštinskih uprava većih naseljenih mesta, uprava važnijih industriskih preduzeća, privrednih komora;

Predstavnici Crvenog Krsta i drugih javnih organizacija, koje mogu korisno poslužiti cilju;

Potrebni tehnički stručnjaci.

Iz sastava odbora, mogu se po potrebi obrazovati komisije za proučavanje i obradu pojedinih pitanja.

II. — Sreski načelnici (gradski načelnici sa pravom opšte upravne vlasti prvog stepena).

U dužnost njihovu spada:

Rukovođenje poslovima na izvođenju priprema za odbranu na njihovome području, po ovlašćenju i upustu nadležnog bana;

Izvršni rad oko pripreme i izvođenja evakuacije stanovništva na teritoriji dotičnog sreza, po planu nadležnog bana;

Uređenje policiske službe za potrebe odbrane iz vazduha na teritoriji sreza (izuzev sedišta banskih uprava i državnih mesnih policiskih vlasti) i rukovođenje ovom službom;

Izvršni rad na izvođenju oblasne organizacije za sprečavanje i suzbijanje požara i za sanitetsku službu, po planu i uputstvima bana;

Staranje o zaštiti materijalnih sredstava na teritoriji sreza, potrebnih za snabdevanje vojske i stanovništva i druge zemaljske potrebe;

Staranje o zaštiti organa načelstva i svih potčinjenih organa opšte upravne vlasti, u cilju pravilnog vršenja službe na slučaj napada;

Nadzor i kontrola nad izvršenjem pripremnih mera za odbranu, po ovlašćenju i uputstvu bana.

c) Mesne vlasti opšte uprave

Mesnim upravnim vlastima spada u dužnost u potpunosti priprema i izvođenje odbrane iz vazduha dotičnog mesta pasivnim sredstvima i, u tome cilju, obavljanje svih poslova, izloženih u odeljcima C) i D) ovoga dela uputa, i to:

— U mestima gde postoje jedinice odnosno ustanove vojske i mornarice, pod rukovođenjem dotičnog komandanta mesta, u koliko je ovo rukovođenje za komandante mesta propisano pod 1. d) ovoga odeljka uputa;

— U svima ostalim mestima i slučajevima, samostalno, odnosno pod rukovodstvom starešine državne mesne policiske vlasti, gde takva postoji.

Državnim mesnim policiskim vlastima spada u dužnost rukovođenje poslovima oko priprema i izvođenja odbrane, u koliko je to predviđeno

u prethodnome stavu, kao i uređenje i vođenje policiske službe u cilju odbrane, a po naređenjima i uputstvima Ministarstva unutrašnjih poslova i nadležnog bana.

Mesni odbori za odbranu iz vazduha

U svima većim naseljenim mestima, koja mogu biti izložena napadu, obrazovaće se mesni odbori za odbranu iz vazduha, koji će nadležnim vlastima služiti kao savetodavni organi za organizaciju i izvođenje odbrane dotičnih mesta i za preduzimanje svih mera i priprema u tome cilju.

U sastav mesnog odbora ulaze predstavnici: vojske i mornarice; opšte upravne i samoupravne vlasti; škola; važnijih državnih nadležstava pojedinih resora (prvenstveno saobraćaja, trgovine i industrije, građevina itd); saniteta civilnog i vojnog; fabrika i drugih važnijih industrijskih i privrednih preduzeća, organizacija i postrojenja; Crvenog Krsta, a po potrebi i drugih javnih društava i organizacija. Sem ovoga, u sastav odbora ulaze direktori specijalnih grana javnih službi, kao: vodovoda, osvetljenja i dr., predstavnici vatrogasne komande i drugi potrebni tehnički stručnjaci arhitekti, hemičari itd.

U većim mestima može se, po potrebi, obrazovati i više odbora — za svaki kvart, odnosno veći gradski reon, po jedan.

Sastav odbora određuje opštinska uprava u sporazumu sa komandantom mesta, odnosno starešinom državne mesne policiske vlasti, gde ovi postoje.

Pretsednik mesnog odbora je komandant mesta, u koliko je to predviđeno pod 1. d) ovoga odeljka. U ostalim mestima, predsednik odbora je starešina državne mesne policiske vlasti, a

gde ne postoji državna mesna policiska vlast, predsednik opštine.

Za stalnog sekretara odbora treba odrediti jedno lice (najbolje iz sastava opštinske uprave), kome staviti u dužnost pokretanje svih pitanja u vezi sa organizacijom za odbranu, staranje o njihovome proučavanju i obradi, kao i o donošenju odluka i planova i o izvršenju ovih.

Rad po pojedinim pitanjima treba obavljati pomoću naročitih komisija, određenih iz sastava mesnih odbora.

3. — Ostali organi vrhovne državne uprave

a) *Ministarstva*

U dužnost svih ministarstava spada:

Staranje o zaštiti i uređenju područnih im nadležstava, zavoda, ustanova i odgovarajućih objekata, po izloženome u III i IV delu ovoga uputa, a u cilju pravilnog obavljanja potrebne službe u vremenu mogućih napada, — po neophodnoj potrebi i za vreme samih napada; pitanja po ovome, koja se odnose na saobraćaj, imaju se rešavati u saradnji sa Glavnim Đeneralštabom, a ostala pitanja, u koliko bude potrebno, u saradnji sa Ministarstvom vojske i mornarice (Inspekcija zemaljske odbrane);

Izdavanje potrebnih instrukcija, uputstava i naređenja, potčinjenim organima, u cilju zaštite i uređenja po izloženome u prethodnom stavu i u specijalnim uputima;

Propisivanje postupaka ustanova, zavoda i službenika odgovarajućeg resora, za slučaj napada iz vazduha, sa određivanjem službi i radova (prema rešenjima donetim u saradnji sa Glavnim Đeneralštabom, odnosno Ministarstvom vojske i mornarice — Inspekcijom zemaljske odbrane — po napred izloženome), koji se u potrebnome

stepenu imaju obavljati za vreme samog napada;

Saradnja sa ministarstvima drugih resora, po pitanjima koja se odnose na pripreme za odbranu, a koja ovu saradnju zahtevaju;

Staranje o osiguranju potrebnih kredita i sredstava, u cilju zaštite područnih nadležstava, zavoda, ustanova i odgovarajućih objekata;

Nadzor i kontrola nad izvršenjem svih pripremniha mera za zaštitu od strane područnih im nadležstava i ustanova, kao i onih javnih i privatnih zavoda, preduzeća i drugih ustanova i postrojenja, koja normalno stoje pod kontrolom i nadzorom dotičnog ministarstva (izuzima se od ovoga industrija zemaljske odbrane).

b) Uprave nadležstava, zavoda i raznih drugih ustanova pojedinih grana državne uprave

U ovu grupu spadaju: nadležstva i kancelarije; kasarne i stanovi; škole; stanice: železničke, automobilske, vazduhoplovne, telegrafsko-telefonske, poštanske; pristaništa pomorska i rečna; parkovi i garaže; industrijska, topionička, rudarska i druga slična preduzeća; slagališta i depo-i; radionice; zavodi, škole i stanice poljoprivredne i stočarske; rasadnici; ergele; meteorološke stanice; kazneni zavodi i zatvori; uprave važnijih građevina, mostova, električnih postrojenja i drugih važnijih objekata; komande brodova i drugih plovnih objekata; narodna banka, državni novčani zavodi i klasna lutrija; kulturne ustanove, bogomolje, štamparije, biblioteke i čitaonice; poslanstva i konzulati na strani; bolnice i lečilišta; uprave šuma i dobara, itd.

Upravama, odnosno starešinama (šefovima) svih navedenih i sličnih ustanova, spada u dužnost, kao izvršnim organima: zaštita dotičnih ustanova, u cilju pravilnog obavljanja potrebne

službe u vremenu mogućih napada i za vreme samog napada, kao i u cilju čuvanja neophodno potrebnih sredstava i materijala, sve po uputstvima i naređenjima nadležnih viših vlasti, odnosno Ministarstava.

Upravama važnijih i većih ustanova, kao što su železničke stanice, pristaništa, industrijska i slična preduzeća itd., spada u dužnost potpuna organizacija i izvođenje odbrane pasivnim sredstvima, sa obavljanjem svih potrebnih poslova izloženih u odeljcima pod III-C., D. i pod IV ovoga uputa, a po uputstvima nadležne direkcije, odnosno ministarstva, i to:

— U vezi sa nadležnim komandantom mesta, odnosno mesnom upravnom vlašću, ako su dotične ustanove u kakvom naseljenom mestu, ili njegovoj neposrednoj blizini;

— Samostalno, ako su dotične ustanove odvojene preko tri kilometra od periferije naseljenih mesta.

Kod takvih ustanova, a naročito u slučaju samostalnog izvođenja organizacije za odbranu, mogu se obrazovati lokalni odbori, od osoblja samih tih ustanova, u čiji sastav treba u glavnom da uđu potrebni stručnjaci, pod predsedništvom šefa ustanove (odnosno tehničkog direktora preduzeća).

Projektovanje i izvođenje priprema za odbranu i zaštitu kod objekata naročite važnosti, kao što su velike saobraćajne stanice i tome slično, treba vršiti putem naročitih komocija, po potrebi mešovitih, koje sporazumno određuju odgovarajući resorni ministri.

Razne škole sa odraslim učenicima i učenicima, preko 15 godina, kao i druge ustanove, koje u svome sastavu imaju osoblje i lica podobna za upotrebu u službi odbrane, dužne su

da uzmu aktivno učešće u raznim službama za odbranu dotičnih mesta, po zahtevima i uputstvima nadležne komande mesta, odnosno mesne upravne vlasti.

4. — Javne i privatne ustanove, društva i organizacije

Javnim i privatnim ustanovama spada u dužnost samozaštita, u smislu odredaba pod 3. — b), koje važe za državna nadleštva, zavode i ustanove, a pod rukovodstvom i nadzorom ministarstava kojima normalno spada u dužnost nadzor i kontrola nad dotičnim ustanovama.

Industrijskim, rudarskim i drugim preduzećima i postrojenjima, određenim za zemaljsku odbranu, spada u dužnost potpuna organizacija i izvođenje odbrane, na isti način, kao što je rečeno za slične državne ustanove, a pod rukovodstvom i nadzorom nadležnih komanda armis-kih oblasti.

Privatne škole i razna društva i organizacije: humane, naučne, patriotske, sportske, razne profesionalne itd. dužne su da sarađuju sa nadležnim vlastima, u svima poslovima oko organizovanja i izvođenja odbrane.

Društvo Crvenog Krsta, po samom svom pozivu, stara se o zaštiti stanovništva i po svojoj inicijativi već razvija akciju u tome cilju. Potrebno je da rad toga društva bude doveden u vezu i sklad sa radom napred navedenih organa.

Vatrogasna društva, razne škole, sokolska društva, skauti, itd., po svojoj organizaciji i sastavu, mogu pružiti odličnu pomoć pri odbrani, naročito u ulogama odeljenja i ekipa za razne službe. Njihovom saradnjom treba najšire da se koriste nadležni organi za organizovanje i izvođenje odbrane.

*

Kod svih navedenih organa i ustanova imaju se odrediti službeni biro-i (odelenja, odseci, sekcije i t. sl.), odnosno službena lica, kojima se štavlja u dužnost rad po pojedinim pitanjima iz oblasti priprema za odbranu na slučaj napada.

C. — Pripremne mere za odbranu

Plan priprema

Da bi se mogla voditi uspešna odbrana pojedinih mesta i objekata, bezuslovno je potrebno, da nadležni izvršni organi, pod rukovodstvom i nadzorom odgovarajućih viših organa, izvedu još u redovnome stanju izvesne pripreme, koje se sastoje iz niza raznih potrebnih mera, po niže izloženome:

- a) uređenje službe obaveštavanja i objavljivanja opasnosti;
- b) maskiranje (kamuflaža);
- c) pripreme za evakuaciju i za smeštaj i izdržavanje postradalih od napada;
- d) priprema i raspored potrebnih skloništa;
- e) uređenje službe sprečavanja i suzbijanja požara;
- f) uređenje za zaštitu od bojnih otrova i sanitetsku službu;
- g) uređenje tehničke službe za otkopavanje ruševina i za održavanje raznih instalacija;
- h) mere za odbranu važnijih objekata protivu naoružanih odeljenja ubačenih vazduhoplovima;
- i) mere za zaštitu životnih namirnica, domaćih životinja i drugih neophodnih potreba;
- j) uređenje policiske službe;
- k) formiranje potrebnih odeljenja (ekipa) i ustanova za službu odbrane;

l) određivanje službi i radova, koji se imaju obavljati za vreme samog napada i potrebno osiguranje u vezi sa time;

m) izrada plana izvršnih mera za odbranu, kao i uputa, naredaba i objava, u vezi sa izvođenjem odbrane;

n) nabavka, raspored i čuvanje potrebnih sredstava;

o) obuka svih organa, odeljenja i ekipa, koje će imati određene uloge pri odbrani;

p) obaveštavanje i vežbanje stanovništva (ljudstva);

r) nadzor i kontrola nad izvršenjem svih predviđenih priprema.

Nemoguće je i pomisliti na ma kakvu odbranu i zaštitu, ako se blagovremeno nije predvidelo, pripremilo i odredilo sve što je potrebno, a što je, prema prilikama, moguće učiniti unapred.

Pripreme treba izvršiti po naročitome planu, koji utvrđuju nadležni organi, prema potrebama i prilikama dotičnih mesta, ustanova, objekata.

Plan priprema obuhvata: određivanje organa, odnosno službenika, kojima se stavlja u dužnost priprema; podelu dužnosti; organizaciju raznih vrsta službe (svake posebno), koje se imaju pripremiti i obavljati u cilju odbrane, a prema potrebama i prilikama odgovarajućeg mesta, ustanove, objekta; popunu i spremu osoblja; obezbeđenje potrebnih sredstava i materijala; sve druge potrebne mere, prema napred iznetome.

Primer za izradu plana jednog naseljenog mesta vidi se iz priloga Br. 1. u delu pod V.

Utvrđeni planovi odbrane pojedinih mesta, ustanova, objekata, imaju se smatrati kao predmeti strogo poverljive prirode, pa tako i čuvati.

Pripremne mere za odbranu, izvedene još u redovnom stanju, imaju se stalno održavati,

dopunjavati i podešavati, prema razvoju tehnike, tako, da uvek na savremenoj osnovi postoji takva gotovost, koja će omogućiti dobru odbranu u svakom momentu.

1. — Uređenje službe obaveštavanja i objavljivanja opasnosti

Ovu službu kod pojedinih naseljenih mesta uređuju komandanti mesta, po naročitome uputu. Gde ne postoji komandant mesta, ovu službu uređuje mesna upravna vlast, odnosno uprava odvojene veće ustanove (stanice, preduzeća) po uputstvu nadležne komande diviziske oblasti.

Sa ovom službom u nerazdvojnoj vezi je i služba gašenja, odnosno umanjavanja svetlosti, pa se s toga zajedno sa njome i uređuje.

Uređenje se sastoji u predviđanju i pripremi svega što se odnosi na obrazovanje stanica za osmatranje i za objavljivanje opasnosti; na uređenje veze i službe tih stanica, tako, da se omogućí njihovo dejstvo najdalje u roku od 2—3 časa, od momenta kada se avizira mogućnost napada; na gašenje svetlosti. Radi ovoga imaju se rešiti sledeća pitanja:

Određivanje broja i mesta stanica

Vrši se prema uputstvima u odeljku pod II-4.

Određivanje jačine i sastava stanica

Vrši se prema potrebama i prilikama dotičnog mesta. Pri ovome, od značaja su: broj i udaljenost osmatračkih stanica, veličina pojedinih rejona za osmatranje, broj pravaca za osmatranje, način javljanja i davanja uzbune itd.

Treba voditi računa o tome, da veliki broj stanica, sa mnogo osoblja, usložava službu i pre može biti uzrok zabunama i neredu, nego manji broj stanica, sveden na najnužniji broj dobro odbranog i izvežbanog osoblja.

Izbor i raspored osoblja

Izbor treba vršiti sa osobitom pažnjom, po uputstvima koja su data u odeljku pod II-4. ovoga uputa.

Priprema sredstava za osmatranje i javljanje

Važe uputstva pod II-4.

Pored izbora sredstava treba rešiti i pitanje njihovog instaliranja i čuvanja, kao i sve drugo što je u vezi sa time.

Uređenje veze

Prvorednu važnost ima dobra veza između stanica za objavljivanje opasnosti i nadležnog vojnog obaveštajnog centra, zatim veza između iste stanice sa sredstvima za prenošenje signala za uzbunu i sa mesnim osmatračkim stanicama.

Osmatračke stanice treba da budu u vezi sa najbližom meteorološkom stanicom, jer je ovo od velike važnosti za službu obaveštavanja.

Kod stanica koje budu u ma kakvoj vezi sa službom obaveštavanja organizovanom od strane organa vojne vlasti, pitanje veze ima se rešiti u sporazumu sa komandantom mesta, odnosno po uputstvu nadležne komande diviziske oblasti.

Veze treba da budu neposredne, zasebne i sigurne. Instaliranje veze ima se izvršiti blagovremeno i instalacije se imaju stalno održavati u ispravnosti za upotrebu.

Na raspoloženju stoje sva sredstva za javljanje, izložena u delu ovoga uputa pod II-4. Za vezu između obaveštajnog centra i stanice za objavljivanje opasnosti i za vezu ove stanice sa osmatračnicama upotrebiće se uvek i u prvome redu žična telefonska veza.

Radi veće sigurnosti nikada ne treba ostati samo sa jednim sredstvom za vezu, već predviđati više, prema mesnim prilikama.

Žičnu telefonsku vezu treba po mogućstvu svuda odvojiti bežičnom vezom.

Korišćenje postojećim državnim linijama za vezu, može biti samo po odobrenju nadležne komande mesta, odnosno diviziske oblasti. U mestima gde nema organa vojne vlasti, upotreba linija za lokalnu vezu uvek je moguća.

Utvrđivanje načina i postupaka za objavljivanje opasnosti

Treba objavljivati *nastupanje opasnosti*, koje biva sa dolaskom, odnosno ponovnim povratkom vazduhoplova, i *prestajanje opasnosti*.

Kada je vazduhoplov još daleko i ne zna se koji će objekt uzeti za cilj, može se avizirati samo potreba za gašenje, odnosno ograničavanje svetlosti, u izvesnom većem rejonu.

Kada već bude moguće utvrditi verovatni cilj napada, javljanje o nastupanju opasnosti može biti blagovremeno, ako je vazduhoplov udaljen još bar oko 100 km., a može biti u poslednjem trenutku, kada je opasnost sasvim bliska.

Potrebno je prvo znati način javljanja od strane vojnog obaveštajnog centra, šifre kojima će se on služiti pri objavljivanju, kao i znake koji budu ustaljeni za dotičnu oblast, ili celu državu. O ovome daće potrebna obaveštenja nadležna komanda mesta, odnosno komanda diviziske oblasti.

U vezi sa tim treba utvrditi zvučne ili optičke signale, ili ugovorene kratke izraze, koji bi se saopštili telefonom ili putem radija, a čije bi značenje bilo:

— „*Gasi svetlost*“, odnosno ograniči, priгуši svetlost;

— „*Opasnost napada*“, na slučaj kada se ova može avizirati bar na $\frac{1}{2}$ časa pre napada;

— „*Uzbuna*“, na slučaj kada se opasnost može avizirati najviše na $\frac{1}{4}$ časa ranije;

— „*Prestaje opasnost*“.

Znaci „Opasnost napada“ i „Uzbuna“ automatski važe i kao znaci za gašenje (ograničavanje, prigušivanje) svetlosti. Uređenje za gašenje videti u odeljku koji sleduje pod 2., i u uputu za maskiranje (kamuflažu).

Sem ovoga potrebno je utvrditi i znake za objavljivanje širenja požara, kao i znake za upotrebu raznih vrsta bojnih otrova od strane neprijatelja, koji bi se davali u toku samog napada.

Određene znake može davati samo starešina stanice za objavljivanje opasnosti, ili njegov pomoćnik.

Znaci treba da su tačno i jasno određeni i svima poznati. Ako se ne postupa ovako, mogu lako nastupiti zabune sa teškim posledicama. Znaci treba da su protegnuti, ali ne suviše dugo, jer bi se time ometalo osluškivanje.

Za slučaj da se dati signali sa stanice za objavljivanje opasnosti ne mogu čuti, odnosno videti na celom prostranstvu dotičnog mesta, treba po rejonima urediti prenašanje znakova pogodnim sredstvima, kao: pomoćnim sirenama, signalima vatrogasnih odeljenja, zvonjenjem itd.

Propisivanje zadataka i dužnosti stanica i osoblja

Prema mesnim prilikama treba tačno predvideti i odrediti zadatke i reone dejstva pojedinih osmatračkih stanica i ulogu stanica za objavljivanje opasnosti. Pri tome, mora se vrlo strogo voditi računa o tome, da stanice za objavljivanje opasnosti, koje nisu u isto vreme organi vojnih obaveštajnih centara, služe isključivo za lokalnu službu.

Osmatračke stanice i svi osmatrači moraju biti dobro upoznati sa obeležnim znacima vazdu-

hoplova naših, savezničkih i neprijateljskih, kao i sa specijalnim ugovorenim znacima za raspoznavanje naših vazduhoplova. Podatke o ovome daje komanda mesta, odnosno nadležna komanda diviziske oblasti.

Zatim, treba odrediti kakva će pripravnost biti na osmatračkim stanicama. U ovome pogledu treba razlikovati tri stanja:

a) *Obična pripravnost*, može biti na stanicama koje su udaljene najmanje 100 km. od neprijatelja, i to u vremenu kada dolazak vazduhoplova nije aviziran. Tada je dovoljno da samo jedan osmatrač bude na osmatračnici, a ostali da su u stanici;

b) *Stroga pripravnost* je uvek na stanicama koje su udaljene ispod 100 km. od neprijatelja, a na ostalim udaljenijim stanicama u vremenu kada je dolazak vazduhoplova aviziran, pa dok ne uđe u reon osmatranja. Tada je raspored osoblja kao i kod obične pripravnosti, no s tim da se osmatrači udvajaju, a telefonist je kod telefona.

c) *Pripravnost pod oružjem* je u vremenu, kada neprijateljski vazduhoplov uđe u reon osmatranja, pa dok se u njemu bavi. U ovom vremenu sve osoblje stanice učestvuje u osmatranju, dok su lica za vezu i davanje signala na svojim mestima za vršenje odgovarajuće službe.

Znake za prelaz na odgovarajuću pripravnost ustaljuje i daje starešina stanice.

Najzad, prema prilikama na pojedinim stanicama, treba što detaljnije propisati dužnosti osoblja stanica. Ovo treba da bude u vidu kratkih uputstava, koji će posebice obuhvatiti rad starešina stanica, osmatrača, lica za službu veze, lica za davanje signala i dr., i to: u pogledu mesta

i načina vršenja službe, reona dejstva, javljanja, davanja signala, kontrole itd.

Na sličan način, a sporazumno sa komandantom mesta, odnosno po uputstvu nadležne komande diviziske oblasti, treba regulisati i službu poštansko-telegrafsko-telefonskih stanica, kojima će se odrediti:

— kojim će osmatračkim stanicama omogućiti upotrebu telefona za javljanje, na poziv „Vazдушna vest“;

— koje će veze i na koji način obezbediti stanici za objavljivanje opasnosti (gde postoje automatske centrale, rezervisati u ovome cilju potrebne brojeve);

— kakvi će biti pozivni znaci u pojedinim slučajevima (sa predviđanjem eventualne promene znakova) i kako će se postupiti u pogledu hitnosti (pri tome služba vojnih obaveštajnih organa ima prvenstvo, potom služba mesne stanice za objavljivanje opasnosti);

— kome će vršiti objavljivanje opasnosti po zahtevu nadležne mesne stanice za ovo (sačiniti spisak nadležstava, ustanova itd. i preduzeti potrebne tehničke pripreme da se telefonska centrala, odnosno stanica, pripremi za najbrže — po mogućstvu automatsko — saopštavanje).

Sve što se bude predvidelo i utvrdilo u ovome pogledu (najbolje putem komisije sastavljene iz specijalnog mesnog odbora) treba izdati u vidu posebnih pismenih uputstava i naredaba, radi upravljanja nadležnih organa, odnosno lica na službi u odgovarajućim stanicama, u koliko se toga po službenoj dužnosti tiče.

*

Izvesni organi državnih i javnih službi (finansiske kontrole, policije — javne bezbednosti — itd.) mogu nadležnim putem biti pozvani da

sarađuju u službi obaveštavanja, koja pada u deo organima vojne sile. U tome slučaju, uputstva za obrazovanje potrebnih stanica i za njihov rad, daće starešina nadležnog vojnog obaveštajnog centra.

2. — Maskiranje (kamufლაჟა)

Maskiranje (kamufლაჟა) izvodiće načelno odgovarajući izvršni organi: kod naseljenih mesta opštinske uprave; kod industriskih, rudarskih i dr. preduzeća, uprave preduzeća; kod magacina i drugih sličnih zasebnih objekata, upravnici takvih objekata itd. — a po uputstvu i pod nadzorom nadležnih viših organa, po potrebi, pod rukovodstvom komandanta mesta, odnosno nadležne komande diviziske oblasti. Za važnije veće objekte, ovaj posao može biti stavljen u dužnost i naročitim stručnim komisijama, koje određuju nadležna ministarstva, po potrebi u saradnji sa Ministarstvom vojske i mornarice, (za saobraćaj sa Glavnim Đeneralštabom).

Sve što se u pogledu maskiranja (kamufლაჟა) može izvršiti i pripremiti pre nego što napadi nastupe, ima se uraditi blagovremeno, još u redovnom stanju.

Mere koje se imaju preduzeti pred sam napad, kao: gašenje svetlosti, lažno osvetljavanje, skrivanje veštačkom maglom, imaju se potpuno obezbediti prethodnom pripremom.

Pripreme za gašenje i podešavanje svetlosti treba da su izvedene tako, da se u vremenu, kada su napadi mogući, osvetljenje, u opšte, automatski svodi na najnužniju meru, a kada se dobije avizo o prilasku neprijateljskog vazduhoplova, odnosno naročiti znak za gašenje ili ograničavanje svetlosti, onda da postoji samo neophodno potrebno osvetljenje i to što potpunije prigušeno.

Pripreme za veštačko zamagljivanje imaju biti izvedene u sporazumu sa komandantom dotičnog mesta, koji će plan za ovo dostavljati na odobrenje nadležnoj komandi armijske oblasti.

Neophodno je potrebno organizovati naročitu kontrolu za pravilno izvršenje maskiranja (kamufలాže). Specijalno za gašenje svetlosti mora da postoji naročiti nadzor, u vidu policije, koja se o izvršenju svih predviđenih mera ima starati.

Bliža uputstva o pripremama za maskiranje (kamufలాžu) videti u specijalnom uputu.

3. — Pripreme za evakuaciju stanovništva i za smeštaj i izdržavanje postradalih od napada

Evakuacija

Veoma je potrebno evakuacijom što više smanjiti broj stanovnika, koji bi bio izložen napadu, naročito u većim i gušće naseljenim gradovima, a u prvome redu u kvartovima koji će, zbog važnijih objekata zemaljske odbrane, verovatno biti jače izloženi napadima.

Isto tako, potrebno je izvući iz jače izloženih delova većih gradova i pojedina nadleštva i smestiti ih u rejone bliže periferiji, koji će manje biti izloženi, a po mogućstvu i sasvim ih ukloniti i smestiti u obližnja manja mesta. Ovo je naročito potrebno i važno za Beograd.

Obzirom na zaštitu od bojnih otrova, stanovništvo delova gradova, koji su u nizini, treba po mogućstvu izvući iz nizina i rasporediti po uzvišenijim mestima.

Evakuaciju treba pripremiti i izvršiti sistematski, u širem obimu i stalno, još pre nego što napadi otpočnu, u vremenu čim nastupe takve prilike, da su skori napadi mogući. Nezavisno od ovoga, za slučaj da se ne ostvari blagovremeno takva evakuacija, treba pripremiti i užu evakua-

ciju, koja bi se vršila na brzu ruku, pred sam napad, privremeno.

Kad nastupe prilike, koje će verovatno doneti mogućnosti napada iz vazduha, stanovnici većih i izloženijih gradova, u koliko imaju mogućnosti, treba sami, sopstvenim sredstvima, da se presele sa najnužnijim potrebama, u sela, ili druga mesta, koja verovatno neće biti jače izložena napadima. Mogućnosti u ovom pogledu treba blagovremeno, još u miru, ispitati, takvim stanovnicima odrediti mesta u koja mogu otići i voditi o njima potrebnu evidenciju.

Ostalo stanovništvo, koje se ne može iseliti samo, ima se, u istome vremenu, obavezno, staranjem upravnih vlasti, iseliti u okolna mesta, ili u predgrađa i to u što većem broju, a po mogućstvu sve, izuzev samo onaj deo stanovništva, koji je neposredno vezan za mesto kakvom državnom i javnom službom, ili službom u ustanovama koje rade za vojsku i zemaljsku odbranu u opšte.

Sve što se odnosi na pripremu i izvršenje evakuacije, učiniće se po planu i pod rukovodstvom nadležnih banova, koji će po ovim pitanjima raditi sporazumno sa komandantima odgovarajućih armiskih oblasti, a prema pregledima ugroženih mesta, koji će se blagovremeno dostaviti od strane Ministarstva vojske i mornarice (Inspekcija zemaljske odbrane).

Nalog za izvršenje blagovremene evakuacije, pre početka neprijateljstva i napada, daće Ministarstvo unutrašnjih poslova, u sporazumu sa Ministarstvom vojske i mornarice.

Planom za evakuaciju treba predvideti i obezbediti sve što je potrebno za njeno izvršenje, blagovremeno i u redu, kao:

— mesta, odnosno kvartove u koje će se stanovništvo preseliti i u kome broju; raspored po kućama u detalju;

— eventualno podizanje baraka, zemunica, ili drugih sličnih objekata za stanovanje, kao i lakih skloništa;

— vreme iseljavanja po grupama;

— mesta prikupljanja i način odlaska;

— transportna sredstva i njihovu podelu;

— red po kome će se preseljavanje izvršiti, uz to postupak organa vlasti i stanovništva, u potrebnim detaljima;

— ishranu i snabdevanje stanovništva za vreme preseljavanja, kao i u novim mestima;

— ukazivanje lekarske pomoći;

— mere za održavanje reda;

— mere za čuvanje zaostalog imetka stanovništva u gradovima;

— sve druge mere koje se pokažu kao potrebne.

Sva pitanja koja spadaju u razradu plana, treba blagovremeno rešiti, prema mogućnostima i mesnim (oblasnim) prilikama, na realnoj osnovi. Samo tako moći će ova važna radnja da se izvede sigurno bez zabuna i u potrebnome redu.

U koliko je moguće, treba koristiti automobile i druga transportna sredstva za preseljavanje stvari i materijalnih potreba u opšte. Ljudi će se načelno upućivati peške.

Ishrana i snabdevanje ima se načelno vršiti o trošku samih stanovnika, a nadležna mesna vlast dužna je da ovo olakša pripremom i doturanjem potreba u ispravnom stanju.

Provizornu (privremenu) evakuaciju, koja bi se, po potrebi, vršila pred sam napad, pripremiće mesne upravne vlasti, sporazumno sa komandantom dotičnog mesta, ako takav postoji. Pri tome, glavno je odrediti gde će se stanovništvo

pojedinih delova grada uklanjati i po kome znaku i kojim pravcima ima otići. Pri tome, uzima se u obzir samo najbliža okolina (prvenstveno prirodno najbolje zaklonjena mesta) i računa se sa povratkom stanovništva kad napad prestane. U nedostatku prirodnih zaklona, predvideti podizanje lakih skloništa (rovova) van grada. Treba urediti telefonsku vezu grada sa mestima gde se stanovništvo uklanja.

Premeštanje nadležstava iz izloženih delova grada treba izvršiti još u miru, te da ovo pred same napade nebi nepovoljno uticalo na moral stanovništva. U svakom slučaju, mora se ovo pitanje u miru bar proučiti i rešiti, a u cilju premeštaja pripremiti sve što je potrebno, da se obezbedi pravilno vršenje službe, bez prekida.

Smeštaj i izdržavanje stanovništva postradalog od napada

U ovome cilju potrebno je:

Pripremiti stanove za smeštaj, u rejonima, odnosno mestima van opasnosti;

Organizovati službu iznalaženja i prikupljanja postradalih;

Obezbediti potrebna transportna sredstva za njihovu evakuaciju;

Obezbediti potrebnu šanitetsku pomoć i lečenje;

Urediti snabdevanje hranom i drugim potrebama.

U ovome pogledu, nadležne upravne vlasti učiniće potrebne pripreme u vezi sa pripremanjem evakuaciju stanovništva, prema mesnim (oblasnim) prilikama.

Ishrana i snabdevanje, u ovakvim prilikama načelno ima pasti na teret samoupravnih tela, pošto će ovakvo stanovništvo biti bez sredstava.

4. — Priprema i raspored potrebnih skloništa

Skloništa treba pripremiti za onaj deo stanovnika pojedinih naseljenih mesta, koji neće i ne mogu biti evakuisani (utvrditi spisak ovih), kao i za osoblje i radnike raznih nadležstava, ustanova i preduzeća, koji će se kod ovih nalaziti na službi za vreme samih napada.

Priprema skloništa spada u dužnost izvršnim organima, označenim u odeljku pod II — B. ovoga uputa, a u okviru predviđenog delokruga. Prema ovome:

Mesne vlasti pripremiće skloništa u cilju obezbeđenja mesne javne službe i zaštite stanovništva;

Nadležni organi vrhovne državne uprave pripremiće skloništa u cilju obezbeđenja odgovarajuće službe i zaštite svoga osoblja;

Uprava fabrika, rudnika, mlinova i drugih sličnih ustanova, pripremiće skloništa za obezbeđenje službe i zaštitu ljudi i objekata u svojim ustanovama itd.

Specijalne građevinske objekte, kao skloništa, treba, u granicama materijalne mogućnosti, podići prvenstveno u cilju zaštite službenih organa i objekata navedenih u odeljku 12. ovoga dela uputa.

Takvi objekti moraju se prvenstveno podizati u cilju zaštite većeg broja ljudi, koji su službom vezani za relativno malu prostoriju, kod pojedinih jako izloženih objekata, kao što je slučaj sa radnicima u fabrikama, sa osobljem u železničkim stanicama i drugim sličnim ustanovama.

Za zaštitu stanovništva u naseljenim mestima, u prvom redu treba uzeti u obzir iskorišćavanje postojećih građevina, koje se mogu u tome cilju upotrebiti onakve kakve su, ili sa potrebnim po-

dešavanjem. No i ovde, na slučaj nemogućnosti evakuacije i u slučaju velike nagomilanosti u slabim građevinama, moraju se bar jednim delom uzeti u obzir i podizati specijalni građevinski objekti kao skloništa.

Podizanje naročitih skloništa, odnosno izbor, određivanje i uređivanje postojećih građevina kao skloništa, mora se izvršiti još u mirno doba, po naročitome planu. Rad na ovome treba otpočeti odmah.

U cilju stvaranja boljih uslova za zaštitu u budućnosti, bezuslovno je potrebno obezbediti osigurana skloništa pri podizanju novih velikih objekata, naročito onih, koji su namenjeni javnim službama i potrebama. Nadležne vlasti treba u ovome pravcu da utiču i pri podizanju većih privatnih objekata. U opšte, pri novogradnjama treba usvajati tipove građevina koji nude najviše zaštite pri napadu i nastojati da se po jednom širem planu postupno obezbede i svi ostali uslovi za najbolju zaštitu ljudi i vitalnih potreba po gradovima (razređenost građevina, podzemni saobraćaj, osiguranje kanalizacije i raznih sprovodnika pod zemljom itd.).

Uređivanje skloništa sastoji se u glavnom u njihovome pojačavanju, u kolilo je reč o postojećim građevinama, koje nisu specijalno podizane kao skloništa, kao i u osiguranju njihovom od požara i bojnih otrova.

Za podizanje naročitih skloništa, za izbor i pojačavanje postojećih građevina kao skloništa i za opšte uređenje naseljenih mesta u cilju zaštite važi uput za izradu i uređenje skloništa i ostale građevinske mere u cilju zaštite protivu dejstva iz vazduha; za uređenje skloništa u cilju obezbeđenja protivu požara i pro-

tivu bojnih otrova, važe odgovarajući specijalni uputi.

Broj skloništa treba da bude podešen prema prostranstvu dotičnog mesta, broju ljudi koji se imaju zaštititi i uslovima izloženim u odeljku pod II — 1. ovoga uputa, koji se odnose na veličinu skloništa. Pri upotrebi postojećih građevina, koje nisu naročito podešene za skloništa, ne može se računati na broj ljudi (30—40) koji je u pomenutom odeljku označen, već znatno manji. Pri tome računati da u jednom lokalu, zapremine oko 30 kubnih metara, može bez obnavljanja vazduha živeti pet ljudi za vreme nešto duže od 5 časova.

Raspored skloništa treba da bude podešen ravnomerno po rejonima, na većem međusobnom udaljenju, no s tim, da je upotreba skloništa moguća u roku najviše za $\frac{1}{4}$ časa od datog znaka za objavljivanje opasnosti.

Naročitim planom treba predvideti i odrediti raspored stanovništva (ljudstva) po skloništim i regulisati sve što se odnosi na upotrebu skloništa na slučaj potrebe, kao i na njihovo osiguranje.

Raspored stanovništva (ljudstva) po skloništim vrši se prema mestima i veličini skloništa. Raspored mora u napred, još u miru, biti poznat (utvrđen poimenično po spiskovima) i stanovništvo vežbanjem upoznati sa njihovom upotrebom, kao i sa redom i postupcima pri tome.

U cilju pravilne i lake upotrebe skloništa, treba odrediti i jasno obeležiti puteve za prilaz i istaći vidne natpise na ulazima, kako za dan tako i za noć. Ulazak u skloništa urediti samo uz pokazivanje unapred izdatih dozvola.

U cilju osiguranja skloništa, pored mera koje se preduzimaju za obezbeđenje od požara i od

bojnih otrova, treba urediti čuvanje skloništa na ulazima, naročitom stražom, čija će dužnost biti da održava red pri ulasku i izlasku, da ne dozvoli ulazak većem broju ljudi nego što je predviđeno i da se stara o zatvaranju vrata na ulazima. Sem ovoga, za svako sklonište mora se odrediti starešina i preduzeti unutrašnje mere za održavanje discipline. Čuvanje skloništa kao i održavanje discipline treba poveriti policiji, koja može biti potpomognuta licima iz redova bivših ratnika.

U skloništim treba da postoji osvetljenje (pored normalnog osvetljenja iz centrale pripremiti rezervno pomoću baterija, akumulatora i tsl. pazeći da se pri tome izbegavaju sredstva koja sagorevanjem troše kiseonik, kao: gas, karbid itd.), a sem toga: telefon, klupe, matraci ili dušeme sa čebadima za decu i starce i druge neophodne potrebe. Potrebno je, sem toga, da ima izvesna količina rezervne hrane i da su zadovoljeni potrebni uslovi za održavanje čistoće (nužnik sa odvodom nečistoće).

5. — Uređenje službe za sprečavanje i suzbijanje požara

Za ovo uređenje videti specijalni uput.

6. — Uređenje za zaštitu od bojnih otrova i za sanitetsku službu

Cilj ovoga uređenja je da se obezbedi:

Preventivna zaštita od bojnih otrova u pojedinim mestima (objektima), odgovarajućim sredstvima za pojedinačnu i skupnu upotrebu;

Spasavanje ozleđenih od bojnih otrova i požara, kao i ranjenika i povređenih od bombi i ruševina, u pojedinim mestima (objektima);

ukazivanje hitne lekarske pomoći ovakvim licima i njihovo dalje lečenje;

Sanitetska služba šireg obima, za slučaj napada većih razmera, kada se može očekivati veliki broj žrtava, odnosno u vezi sa evakuacijom stanovništva, a u oblastima, u kojima se nalaze veća i izložena mesta, koja će verovatno biti ciljevi napada.

Ovo uređenje, u koliko se odnosi na pojedina mesta i ustanove, spada u nadležnost opštinskih i drugih odgovarajućih uprava, a u koliko prelazi delokrug opština, u nadležnost viših upravnih vlasti.

Bliža uputstva za ovo uređenje videti u Uputu za zaštitu od bojnih otrova i bakterija i za sanitetsku službu pri odbrani od napada iz vazduha.

7. — Uređenje tehničke službe za otkopavanje ruševina i za održavanje raznih instalacija

Otkopavanje ruševina treba organizovati u naseljenim mestima i u svima većim objektima, koji su izloženi napadima, u cilju spasavanja zatrpanih ljudi i u cilju raščišćavanja pravaca za neophodno potreban saobraćaj.

Za ovaj zadatak treba spremiti naročita odeljenja, sastavljena od specijalno izvežbanih radnika (pionira), kojima se pridaje i izvestan broj vatrogasaca.

U naseljenim mestima za svaki kvart treba da postoji najmanje po jedno takvo odeljenje, jačine 10 ljudi sa starešinom. U izloženim i gušće naseljenim kvartovima, biće potreban i veći broj takvih odeljenja.

Veće ustanove, kao fabrike, železničke stanice, itd. treba da raspolazu sa jednim ili više takvih odeljenja, prema njihovoj veličini.

Svi ljudi u odeljenju treba da su u odelu protiv iperita. Nekoliko njih (5—6) treba da imaju dregerove (ili druge slične) aparate, a ostali maske protiv bojnih otrova. Od opreme, odeljenje treba da raspolaze raznim alatima: sikire, pijuci, lopate, aparati za neutralisanje otrova (dezintoksikaciju).

Sem ovih odeljenja za otkopavanje ruševina, potrebna su i specijalna odeljenja za opravke raznih instalacija, kao: kanalizacije, vodovoda, telegrafsko-telefonskih linija, električnih sprovodnika, sprovodnika plina itd.

Jačina i oprema takvih odeljenja (ekipa) treba da bude kao i u mirno doba za odogovaranju normalnu službu, no s tim, da broj odeljenja (ekipa) bude bar tri puta veći, da ljudi budu snabdeveni odelom protiv iperita i da imaju maske protiv bojnih otrova (do $\frac{1}{2}$ dreger — ili druge slične — aparate u mesto maski).

Službu otkopavanja ruševina i opravke instalacija ima da organizuje opštinska vlast, odnosno uprava odgovarajuće ustanove.

Naročita tehnička sekcija treba da upravlja ovom službom.

Označena razna odeljenja (ekipe) obrazuju tehničku komandu, koja stoji na raspoloženju tehničke sekcije.

Sva odeljenja u sastavu tehničke komande treba da budu formirana, izvežbana i opremljena još u mirno doba. Za službu treba da budu raspoređena po kvartovima, odnosno po rejonima, kako su podešene odgovarajuće instalacije.

Popunu raznih odeljenja tehničke komande ljudstvom, treba vršiti prvenstveno iz redova stalnih službenika opštine, odnosno dotične ustanove i to licima koja ne podleže vojnoj obavezi.

Služba ovih tehničkih odeljenja (ekipa) ima biti regulisana od strane nadležne mesne upravne vlasti, prema mesnim prilikama.

U vezi sa ovom službom, a prema uputstvima nadležne komande diviziske oblasti, treba urediti i službu uklanjanja projektila (bombi) koji ne eksplodiraju.

8. — Mere za odbranu važnijih objekata protivu naoružanih odeljenja ubačenih vazduhoplovima

Mogućnost, da se sredstvom vazduhoplova ubace u pozadinu manja odeljenja neprijateljske vojne sile, naoružana i opremljena za eventualni napad i dejstvo protivu važnijih objekata, kao što su mostovi, električne centrale van varoši, mlinovi, vodovodi, depo-i tečnog goriva, sprovodnici elektrine itd., nalaže bezuslovnu potrebu, da se takvi objekti što bolje obezbede i brane. U koliko za ovaj zadatak ne budu upotrebljeni delovi vojne sile, potrebno je organizovati zaštitu pomoću ljudstva iz odgovarajućih mesta, odnosno iz najbliže okoline.

U ovome cilju, imaju se pripremiti naročita odeljenja za odbranu pojedinih važnijih objekata, sastavljena od pogodnih lica, koja ne podleže vojnoj obavezi.

Sem ovoga, treba preduzeti sve mere za tehničko ojačanje odbrane i za otežavanje uslova za spuštanje neprijateljskih vazduhoplova, kao i odeljenja iz njih, u blizini označenih objekata.

Formiranje odeljenja za odbranu pojedinih objekata, u koliko se za taj zadatak neće upotrebiti delovi vojne sile, spada u dužnost:

— Komandantima mesta, u saradnji sa mesnim upravnim vlastima, a po uputstvima nadležnih vojno teritorijalnih komanada, za one objekte, koji su u dotičnome garnizonu, odnosno

u njegovoj bližoj okolini (do 5 km. računajući od središta naseljenog mesta);

— Mesnim upravnim vlastima, pod rukovodstvom i nadzorom komande nadležne diviziske oblasti, za one objekte, koji su u dotičnom mestu i njegovoj bližoj okolini, po gore izložene, a gde ne postoji komanda mesta;

— Komandantima diviziskih i armiskih oblasti, u saradnji sa nadležnim organima opšte upravne vlasti, za one objekte, koji se nalaze na odgovarajućoj teritoriji, a preko 5 km. od pojedinih mesta.

Za formiranje ovih odeljenja najbolje je upotrebiti odrasle mladiće od 17 do 19 godina starosti, prvenstveno one, koji su aktivni članovi sokola, streljačkih družina i drugih sportskih organizacija. Odeljenja treba formirati još u vreme mira i naoružati ih i obučavati blagovremeno.

Za koje će se sve objekte pripremiti navedena odeljenja, kao i jačinu odeljenja, odrediće nadležni komandanti diviziskih oblasti, po uputstvima komandanata armiskih oblasti, a po predstavkama nadležnih komandanata mesta, odnosno nadležnih organa upravne vlasti.

Naoružanje pojedinih odeljenja izvršiće nadležne mesne upravne vlasti, oružjem koje im stoji na raspoloženju za redovnu službu. Nadležne vojne vlasti staviće, pored ovoga, po mogućstvu, na raspoloženje oružje, koje bi se za ovaj cilj moglo upotrebiti, a po rasporedu komandanata armiskih oblasti.

Obuka i vežbanje odeljenja za predviđene zadatke izvršiće se pod rukovodstvom napred označenih organa vojnih vlasti, koji će dati i potrebne nastavnike. Vežbanje se ima izvoditi u obimu koji je najpotrebniji, a u pogledu rukovanja oružjem, mobilizacije odeljenja i njihove

službe pri odbrani dotičnog objekta, pod raznim pretpostavkama, prema stvarnim mogućnostima neprijateljskog dejstva.

Tehničko ojačanje u cilju povoljnije odbrane, sastoji se u podizanju preprečnih sredstava oko dotičnog objekta i eventualnoj izradi drugih fortifikacijskih objekata. Ovo se ima izvršiti od strane nadležnih upravnih vlasti, pod rukovodstvom onih organa vojne vlasti, koji se staraju o formiranju i obuci navedenih odelenja za odbranu.

Otežavanje uslova za spuštanje vazduhoplova i ljudi iz njih, postići će se, ako se okolina objekta učini za to nepovoljnom, izradom rovova, prepreka od žica i kolja, pošumljavanjem itd. Ovo se ima izvršiti, po prethodnoj saglasnosti i odobrenju Komandanta Vazduhoplovstva vojske, staranjem nadležnih upravnih vlasti, a uz saradnju nadležnih mesnih odnosno teritorijalnih vojnih vlasti, po gore izloženome.

9. — Mere za zaštitu životnih namirnica, domaćih životinja i drugih neophodnih potreba

Zaštita potreba za ishranu i drugog materijala

Pri ovome dolazi u obzir, s jedne strane, zaštita od uništavanja rušenjem i požarom, s druge strane, zaštita od bojnih otrova, koja ima za cilj da se sredstva održe zdrava i ispravna za upotrebu.

Zaštita od uništavanja rušenjem, izvršiće se najbolje, ako namirnice i druga sredstva potrebna vojsci i stanovništvu, budu raspoređena u manjim količinama na više raznih mesta, a u jednom istom mestu u više odvojenih magacina, tako, da ne mogu dejstvom jedne iste bombe biti oštećeni u velikoj meri. Treba naročito izbegavati da se

veće količine hrane i drugog materijala nagomilavaju u velikim i industriskim mestima.

Objekte koji imaju važnu ulogu za snabdevanje stanovništva, kao što su na primer: rezervoari vode, slagališta rezervne hrane itd., treba po mogućstvu obezbediti i naročitim zaklonima osiguranim od rušenja.

U cilju stvaranja boljih uslova za snabdevanje vodom u gradovima, na slučaj jačeg bombardovanja, treba pripremiti rezervni (rečni) vodovod, pored normalnog, koji može biti oštećen i time upotreba njegova onemogućena.

Za zaštitu namirnica od bojnih otrova, treba postupati po odredbama posebnog uputa za zaštitu od bojnih otrova i bakterija i za sanitetsku službu pri odbrani od napada iz vazduha.

Potrebno je pripremiti najnužnije količine namirnica (bar za ograničenu dvodnevnu potrošnju) u dobro zatvorenim kutijama od lima, zaštićenim od bojnih otrova, koje bi služile kao neprikosnovena rezerva za ishranu stanovništva u najtežim momentima.

Staranje o zaštiti namirnica i drugih potreba za ishranu i snabdevanje vojske i stanovništva, u većem obimu, na većim prostorijama, spada u dužnost nadležnim vojno teritorijalnim komandama, odnosno oblasnim organima državne opšte uprave. Staranje o zaštiti namirnica za ishranu stanovništva u gradovima, odnosno osoblja i ljudstva pojedinih ustanova, koje je kod tih ustanova na hrani, spada u dužnost opštinskim upravama, odnosno upravama dotičnih ustanova.

Zaštita domaćih životinja

Treba u prvome redu nastati da raspored ne bude nagomilan, već tako podešen, da što manji broj stoke (životinja) bude smešten u jednome

odelenju. Preporučuje se raspored u više manjih odeljenja, potpuno međusobno odvojenih.

U koliko je moguće, treba izvesti uređenje za skupnu zaštitu, po uputu za zaštitu od bojnih otrova.

Za zaštitu životinja staraju se vlasti i uprave kojima one pripadaju, odnosno sopstvenici.

Zaštita drugih neophodnih potreba

Od neophodne su potrebe, u prvome redu, razne instalacije za: električnu energiju, telegrafsko-telefonsku službu, sprovođenje vode i plina, odvod nečistoće itd.

Za obezbeđenje potrebne električne energije preporučuje se podizanje većeg broja manjih centrala i takvo uređenje sprovodnika, da se energija većeg broja centrala, podesnim vezivanjem, može upotrebiti u više kombinacija.

Za plin, vodu i druge potrebe, podizati veći broj manjih rezervoara, na dovoljnom udaljenju jedan od drugog, po mogućstvu pod zemljom, odnosno obezbeđenih betonskim postrojcima od rušenja.

Sprovodnike elektrine, vode, plina, telegrafsko-telefonske i dr., u koliko se nalaze, odnosno postavljaju van naseljenih mesta, fabrika, stanica i dr. sličnih ustanova i u koliko se ne bi mogli osigurati dovoljnim ukopavanjem, treba u prvome redu dobro maskirati, pošumljavanjem, ili na drugi pogodan način, po specijalnom uputu, a sem toga, na osetljivim mestima urediti rezervne ogranke, odnosno obezbediti pogodne spojeve sa sprovodnicima iz susednih centrala, odnosno rezervoara. Svi pomenuti sprovodnici, kao i kanalizacija, u reonima većih naseljenih mesta, kao i u reonima važnijih fabrika, saobraćajnih stanica i drugih sličnih instalacija, treba da budu pod

zemljom. Najbolji način osiguranja bio bi, kada bi se izradili potpuno osigurani široki podzemni hodnici, od betona, u koje bi se postavili svi sprovodnici. Ovome treba težiti planom za uređenje gradova i drugih pomenutih objekata.

Staranje o zaštiti svih navedenih instalacija, spada u dužnost opštinskim upravama, odnosno upravama pojedinih zasebnih ustanova i objekata (industrijskih preduzeća, saobraćajnih stanica, zasebnih električnih centrala itd.). U koliko su pri tome u pitanju instalacije i organizacije za službu šireg značaja, u odnosu na pojedine oblasti, pravce saobraćaja itd., staranje u prvome redu spada u dužnost, i to: za državne ustanove nadležnim oblasnim, odnosno odgovarajućim višim organima dotične grane vrhovne državne uprave, a za javne i privatne ustanove nadležnim banovima, odnosno sreskim načelnicima.

10. — Uređenje policijske službe

Ovo uređenje imaju predvideti nadležne vlasti opšte uprave, prema potrebama i prilikama, s tim, da se njime obezbedi:

Saopštavanje stanovništvu raznih objava, propisa i drugih dokumenata, koji se odnose na zaštitu, izdatih od strane vlasti;

Izvršavanje odluka, uputa i naredaba, koje se odnose na gašenje, odnosno umanjavanje svetlosti;

Održavanje discipline u skloništima, na prihvatnim stanicama za prvu pomoć, itd.

Održavanje reda pri vršenju saobraćaja;

Nadzor nad napuštenim i porušenim stanicama;

Čuvanje rasturenog materijala;

Prikupljanje napuštenih, zalutalih, zahvaćenih panikom itd.;

Davanje održača veze i potrebne pomoći raznim organima i službama pri odbrani; itd.

11. — Formiranje potrebnih odeljenja (ekipa) i ustanova za službe odbrane

Sem odeljenja (ekipa) za koje je naročito predviđeno formiranje odeljcima pod 1., 7. i 8. ovoga dela uputa, imaju se formirati, po odgovarajućim specijalnim uputima još i odeljenja, odnosno ustanove:

- a) Za zaštitu od bojnih otrova i sanitetsku službu;
- b) Za službu sprečavanja i suzbijanja požara; i po potrebi;
- c) Za maskiranje (kamuflažu).

Formiranje i pripremu ovih odeljenja (ustanova) izvršiće mesne upravne vlasti, odnosno uprave (starešine) odgovarajućih zasebnih objekata, koji moraju imati svoju zaštitnu, sanitetsku i protivpožarnu organizaciju, a po uputstvima nadležne komande mesta, odnosno komande diviziske oblasti (za mesta gde komanda mesta ne postoji) i u saradnji sa odgovarajućim humanim i profesionalnim organizacijama. U koliko bi služba navedenih odeljenja (ustanova) imala oblasni značaj, formiranje njihovo ima se izvršiti po inicijativi i predlogu, odnosno naređenju, nadležnih organa državne opšte uprave, u saradnji sa nadležnim vojno teritorijalnim komandama.

Za formiranje svih odeljenja (ekipa) potrebnih za razne službe odbrane, ima se u prvome redu upotrebiti stalno osoblje dotičnih opština, odnosno ustanova (koje je na sporednijim dužnostima), tako, da jezgro svih organizacija može postojati uvek, još u vreme mira. U koliko je ovo neizvodljivo, kao i za dopunu ljudstva,

gde stalno osoblje nije dovoljno, upotrebiće se lica pogodna za odgovarajuće službe, koja ne podleže vojnoj obavezi, a na osnovu odredaba čl. 1. i 2. Zakona o Zemaljskoj Odbrani i čl. 48. Uredbe o Inspekciji Zemaljske Odbrane.

Najbolji elemenat za upotrebu, za razne službe, čini odrasla mladež, a naročito đaci raznih škola i članovi raznih viteških, sportskih, humanih i profesionalnih organizacija.

Pri izboru lica mora se obratiti pažnja na stanje zdravlja, karakterne osobine, stepen inteligencije i podobnost za odgovarajuću službu u opšte.

Svakom odeljenju treba odrediti preduzimljivog, razumnog i energičnog vođu, odgovarajuće tehničke spreme.

Sve ljudstvo u sastavu raznih odeljenja (ekipa) i ustanova, mora biti popisano u napred i još u miru znati gde će biti na službi i za ovu službu biti obučeno. Spiskove vode nadležne mesne upravne vlasti (uprave) koje su dužne da izvrše formiranje. Svakome licu iz sastava odeljenja (ustanove) ima biti saopšteno: kada će se, kome i gde javiti na slučaj mobilizacije, ili specijalnog naređenja, odnosno na prvi znak kojim se avizira opasnost napada.

Mobilizacija (prikupljanje) odeljenja (ustanova) ima se pripremiti tako, da se izvrši na dati znak automatski i za najkraće vreme. U ovome pogledu daće potrebna detaljna uputstva i staraće se o izvođenju priprema nadležne komande mesta, odnosno komande diviziskih oblasti, za mesta gde nema odgovarajućih vojnih jedinica i ustanova.

Sa formiranjem raznih odeljenja (ekipa) i ustanova, treba rešiti i sva pitanja njihove opreme, prema vrsti službe, kao i pitanja stanovanja i

ishrane osoblja za vreme vršenja službe, prema mesnim prilikama.

12. — Određivanje službi i radova koji će se obavljati za vreme samog napada i potrebno osiguranje u vezi sa time

Za vreme napada iz vazduha imaju se obavljati, u cilju same odbrane, sve službe, koje budu predviđene planom za odbranu dotičnog mesta (objekta), kao: služba osmatranja i objavljivanja opasnosti; sanitetska služba u cilju spasavanja i ukazivanja pomoći ranjenima i ozleđenima; protivpožarna služba; tehnička služba itd., a shodno odredbama ovoga uputa i odgovarajućih specijalnih uputa.

Sem toga, moraju se obavljati druge neophodno potrebne službe i radovi, čijim bi prekidom bili ugroženi važni državni i javni interesi, kao:

— Saobraćaj: železnički, vodeni i automobilski, u koliko se mora održavati obzirom na potrebe vojne sile i stanovništva;

— Saobraćaj telegrafsko-telefonski, koji, sem drugih potreba, igra osobito važnu ulogu i pri samoj odbrani;

— Služba organa opšte uprave;

— Služba u raznim državnim nadležstvima vojnim i civilnim;

— Razne mesne javne službe, kao: snabdevanje vodom, električnom energijom, plinom; najnužniji transport, koji je u vezi s samom odbranom i tome slično;

— Neophodno potreban važan rad u industrijskim preduzećima, slagalištima i drugim ustanovama koje rade za zemaljsku odbranu.

U ovome pogledu, sve što se odnosi na službu u pojedinim mestima (objektima), u vezi sa

samim izvođenjem odbrane, ima se odrediti i regulisati planom za izvođenje odbrane i detaljnim uputima, koji na osnovu takvog plana budu izdati. Sve, pak, što se odnosi na službe koje nemaju samo lokalni, već i širi značaj, odrediće i regulisaće nadležni organi vrhovne državne uprave. Pri ovome:

Službu i rad organa državne uprave, odnosno državnih ustanova, za koje nije predviđena nikakva dužnost u vezi sa dejstvom vojne sile i zemaljskom odbranom, regulisaće nadležna ministarstva, prema potrebama odgovarajućeg resora;

Služba i rad organa (ustanova) čija je uloga u vezi sa dejstvom vojne sile, regulisaće se nadležnim putem, staranjem Glavnog Đeneralštaba;

Rad u pojedinim fabrikama i drugim ustanovama koje rade za potrebe zemaljske odbrane, regulisaće Ministarstvo vojske i mornarice (Inspekcija zemaljske odbrane), za svaki slučaj posebno, prema vrsti i prirodi službe;

Za ostala preduzeća i ustanove, postupke će regulisati nadležne uprave.

U vezi sa ovim imaju se predvideti i preduzeti potrebne mere za najnužniju zaštitu i osiguranje, koje vršenje odgovarajućih službi zahteva, kao: sprema potrebnih skloništa i uređaja, sredstava za ličnu ili skupnu zaštitu itd., po izloženome u ovome uputu pod II-1. i pod III-4. i u specijalnim uputima za zaštitu od bojnih otrova i za sprečavanje i suzbijanje požara.

13. — Izrada plana (potsetnika) izvršnih mera za odbranu, uputi i naredbe u vezi sa izvođenjem odbrane

U vezi sa planom priprema, pomenutim pod naslovom odeljka C.), potrebno je u napred izraditi i plan za samo izvođenje odbrane, u

užem smislu. Ovim planom, u vidu preglednog izvoda, odnosno potsetnika, treba predvideti i odrediti isključivo izvršne mere i postupke, kojima se ima pristupiti u vremenu kada napadi postanu mogući, odnosno na slučaj samog napada.

Da bi sa ovakvim merama i postupcima bila upoznata sva lica, koja će ih izvršavati, treba na osnovi toga izvršnog plana izdati potrebne detaljne upute i naredbe.

Plan izvršnih mera treba u svima potrebnim pojedinostima da obuhvati:

- Pregled rasporeda, koji ima zauzeti pred napad osoblje u službi odbrane, kao i osoblje za razne javne službe i radove;

- Vršenje službe obaveštavanja, objavljivanja opasnosti i gašenja (umanjavanja) svetlosti;

- Izvršenje poslednjih mera za skrivanje i umanjivanje vidljivosti objekata, koje se preduzimaju pred sam napad (veštačko zamagljivanje, lažno osvetljavanje i tome slično);

- Izvršenje provizorne (privremene) evakuacije jednog dela stanovništva, na slučaj da ne bude ranije izvršena stalna evakuacija po naročite planu;

- Postupak u cilju zaklanjanja stanovništva (osoblja, radnika itd., koji nisu vezani službom za naročita određena mesta), u koliko ovo nije evakuisano;

- Izvršne mere, koje imaju obezbediti pravilno vršenje raznih službi pri odbrani: sprečavanje i suzbijanje požara, zaštita od bojnih otrova, sanitetska služba, policiska služba itd.;

- Izvršne mere u cilju osiguranja ishrane;

- Izvršne mere za smeštaj i izdržavanje postradalih od napada.

Plan (potsetnik) za izvođenje odbrane rade svi izvršni organi predviđeni u odeljku pod B),

u granicama određenog im delokrta, a u duhu izlaganja u odeljcima pod C i D., ovoga dela uputa.

Uputi, naredbe i objave u vezi sa planom za izvođenje odbrane

U cilju upoznavanja svih organa i osoblja koje će aktivno učestvovati u odbrani, sa njihovim ulogama, kao i sa merama i postupcima koje će izvršavati, organi nadležni za pripremu i izvođenje odbrane pojedinih mesta, odnosno odvojenih većih objekata (mesna upravna vlast, odnosno uprava fabrike, stanice ili druge slične velike ustanove, jače odvojene od naseljenih mesta, pod rukovodstvom komandanta mesta, gde takav postoji), izradiće upute i naredbe, kojima će se u potrebnim detaljima regulisati rad i postupci, po svima vrstama službe, planom predviđenim.

Na osnovu ovakvih uputa i naredaba za pojedina naseljena mesta, a obzirom na posebne prilike i potrebe, uprave odnosno starešine pojedinih nadležstava i ustanova koje su u samim naseljenim mestima, ili njihovoj neposrednoj blizini (fabrike, stanice, pristaništa itd., u samome gradu, kao i pojedina državna nadležstva, policija, vatrogasne jedinice itd.) izdaće po potrebi posebne upute i naredbe, koje će važiti za postupak pri odbrani u odgovarajućim ustanovama, odnosno nadležstvima.

Sa ovim uputima i naredbama imaju biti unapred upoznati svi službeni organi i lica kojima je određena ma kakva dužnost pri odbrani i to u onome obimu, koliko je to potrebno za službu koju će vršiti.

Sem ovoga, potrebno je objavama i naredbama uputiti stanovništvo kako treba da se vlada na slučaj napada i regulisati održavanje reda i

sve ostalo, što se od strane pojedinih organa, ustanova i stanovništva (ljudstva) ima izvršiti u interesu zaštite, kako u odnosu na pojedina mesta, tako i u odnosu na pojedine oblasti.

Prilozi br.: 2., 3., 4. i 5. u delu V ovog uputa daju primere ovakvih objava i naredaba, koji se mogu primeniti za odgovarajuće celji na celoj državnoj teritoriji. Staranjem Inspekcije zemaljske odbrane ovakvi primeri biće po potrebi dopunjavani i usavršavani.

Naredbe i objave treba pripremiti i umnožiti još za vreme mira i držati ih tako raspoređene, da se na slučaj potrebe mogu odmah objaviti, pošto se popišu i popune prazna mesta datuma i svega ostalog što se ne može napisati još u miru.

Uputstva izložena u objavama po prilogu br.: 2. i 3. i njima slična, služiće i u miru za obaveštavanje stanovništva.

14. — Nabavka, raspored i čuvanje potrebnih sredstava

Odbrana i zaštita ne mogu se vršiti bez potrebnih sredstava za to. Bez ovih sredstava preduzete mere i pripreme nemaju mnogo vrednosti.

Vrste i tipovi važnijih specijalnih sredstava i sprema određivaće se staranjem Inspekcije zemaljske odbrane, saobrazno savremenom izvođenju odbrane i razvoju tehnike, a prema prilikama i mogućnostima zemlje.

Inspekcija zemaljske odbrane staraće se i o obezbeđenju proizvodnje potrebne sprema u zemlji.

Nabavku potrebnih sredstava, po naročito stvorenome planu, prema redu hitnosti, vršiće i izdatke u tome cilju snosiće:

— Odgovarajući organi državne vlasti: za državna nadležstva i ustanove;

— Opštinske uprave pojedinih naseljenih mesta: za sve potrebe javne službe pri odbrani dotičnog mesta, kao i za siromašne građane;

— Uprave industriskih i drugih preduzeća i postrojenja: za sve potrebe svojih preduzeća i postrojenja;

— Uprave raznih javnih ustanova: za potrebe svojih ustanova.

Nabavka sredstava za pojedinačnu zaštitu građana, koji ne vrše nikakvu javnu službu pri odbrani, pašće na teret samih takvih građana.

Nabavke treba blagovremeno izvršiti, tako, da se za eventualni napad raspolaže predviđenim sredstvima i da dotle sva lica, koja će ih upotrebiti, budu upoznata sa njihovom upotrebom.

Raspored sredstava za upotrebu izvršiće se saobrazno planu za izvođenje odbrane, u vremenu kada se nagoveštava mogućnost napada, odnosno, prema potrebi, prilikom obuke. Dotle, sredstva mogu biti prikupljena u pogodnim centralnim slagalištima, u kojima će se najbolje moći čuvati.

Prilikom samog izvođenja odbrane većih naseljenih mesta, treba da postoje slagališta raznih potreba (protiv požara, eksplozija, gasova itd.) raspoređena pogodno po pojedinim rejonima (kvartovima). Sem toga treba da postoji glavno slagalište, kao rezerva, za popunu rejonskih slagališta.

Za čuvanje i upotrebu svih sredstava staraće se označeni organi, koji vrše njihovu nabavku. U ovome pogledu treba postupati po specijalnim uputima, koji govore o odgovarajućim sredstvima (uput za zaštitu od bojnih otrova, uput za odbranu od požara), a nadležnima se preporučuje da po tim uputstvima i prema cilju kome pojedina

sredstva služe, kao i njihovim svojstvima, odrede u što bližim pojedinostima sve što se odnosi na njihovo čuvanje i upotrebu.

15. — Obuka svih organa i lica koja će imati određene uloge pri odbrani

Neophodno je potrebno, da svi organi i sva lica koja će učestvovati u raznim službama pri odbrani, specijalnom obukom i vežbanjima, budu disciplinovani i usposobljeni za vršenje određenih im uloga.

Nemoguće je ni zamisliti, da će, na primer, neko moći dobro vršiti ulogu osmatrača, ako unapred nije vežban da osmatra nebo, da brzo uoči vazduhoplov u vazduhu, da može odmah razlikovati njegov tip, pripadnost itd. Ovo isto važi i za osoblje koje će rukovati pojedinim sredstvima za javljanje, za one koji će prihvatiti i prenositi razne izveštaje i znake, kao i za osoblje koje će vršiti spasavanje, ukazivanje prve pomoći itd.

Obuku i vežbanja treba vršiti stalno i dovoljno često, tako, da osoblje raznih odelenja (ustanova) za odbranu dobije i održava potpunu praktičnu sposobnost za službu koju će na slučaj napada vršiti.

Pokretanje rada na obuci organa i lica za razne službe odbrane, i opšte upravljanje nastavom spada u dužnost Inspekcije zemaljske odbrane, koja će se starati o spremi potrebnih instruktora i nastavnika i o izdavanju opštih planova, programa i upustava za izvođenje nastave.

Za spemu instruktora i nastavnika obrazovaće se u Beogradu potrebni središni kursevi, koji će u pogledu upravnom i materijalnom biti pod odgovarajućim ministarstvima, odnosno pod upra-

vom Društva Crvenog Krsta, a u pogledu nastavom pod Inspekcijom zemaljske odbrane.

Za spremu izvršnog osoblja za razne službe pri odbrani, obrazovaće se potrebni oblasni i mesni kursevi, po rešenju nadležnih ministarstava, sporazumno sa Inspekcijom zemaljske odbrane. Izdatke za održavanje ovakvih kurseva snosiće nadležne samouprave.

Rukovođenje i izvođenje nastave u oblasnim i mesnim kursovima spada u dužnost organa vojnih vlasti, po izloženom delokrugu u odeljku pod B. ovoga dela uputa, a u sporazumnoj saradnji sa nadležnim opštim upravnim vlastima i mesnim upravnim vlastima.

Na osnovu opštih planova, programa i uputstava, izdatih staranjem Inspekcije zemaljske odbrane, komandanti odgovarajućih armiskih i diviziskih oblasti izdavaće detaljnije programe i uputstva za izvođenje nastave u pojedinim mestima. Komandanti mesta, odnosno mesne upravne vlasti, uz saradnju stručnih odbora, regulisaće dalje sve što se odnosi na izvođenje ove nastave, prema mesnim prilikama i sredstvima koja stoje na raspoloženju.

Redovna nastava ima se ograničiti na pojedinačna i udružena vežbanja manjeg obima, u kojima se u glavnom vežba jedna vrsta službe, u vezi sa objavljivanjem opasnosti.

Naročita velika vežbanja, u vezi sa aktivnim sredstvima za odbranu i jednovremenom primenom raznih vrsta službe, organizovaće se i rukovoditi od strane naročito određenih organa vojske i mornarice.

16. — Obaveštavanje i vežbanje stanovništva (ljudstva)

Ovo je vrlo važno i potrebno. Svaki treba da bude poučen o načinu kako ima da se čuva

opasnosti, kako da je otkloni ili umanji, kako da postupa na znake kojima se opasnost objavljuje, kao i u opšte, šta i kako da radi pred napad, za vreme napada i posle napada. Prosta obaveštenost u napred navedenom smislu neće biti od koristi, bez potrebne discipline.

Treba imati na umu, da je obaveštavanje i vežbanje stanovništva od koristi samo tako, ako se vrši u vremenu kada je već u izvesnoj meri izvedena organizacija za odbranu i kada su bar najnužnije pripreme za zaštitu ostvarene, tako, da naporedo sa obaveštavanjem, stanovništvo stiče i ubeđenje, da je predviđeno i preduzeto sve što treba u interesu sigurnosti. Bez toga obaveštavanje je više od štete nego od koristi.

Opšte upravljanje radom na obaveštavanju i vežbanju stanovništva spada u dužnost Inspekcije zemaljske odbrane, koja i pokreće ovaj rad, daje potrebne instrukcije i vodi opšti nadzor, u saradnji sa Ministarstvom unutrašnjih poslova i Upravom Društva Crvenog Krsta.

Organizovanje i rukovođenje rada na ovome, a po instrukcijama Inspekcije zemaljske odbrane, izdatim u saglasnosti sa Ministarstvom unutrašnjih poslova, spada u dužnost nadležnim banovima, koji po ovim pitanjima rade u sporazumu sa komandantima odgovarajućih armiskih oblasti.

Izvršni organi su mesne upravne vlasti, koje rade po izdatim uputstvima od strane nadležnih banova, a u saglasnosti sa nadležnim komandantom mesta, gde takav postoji, i uz pomoć mesnog društva Crvenog Krsta i drugih humanih ustanova.

U cilju obaveštavanja korisno mogu poslužiti: pogodna predavanja, rasprave u dnevnim listovima i časopisima, izložbe, bioskopi, radio (ovo poslednje sredstvo za obaveštenja koja se

mogu davati javno, bez bojazni da se otkrije tajna neprijatelju). Sve treba upotrebiti sa sistemom radi pravilnog orijentiranja i obaveštavanja sveg stanovništva.

U pojedinim naseljenim mestima, naročito većim, treba urediti u cilju obaveštavanja modelskloništa sa muzejom svih sredstava i potreba. Uz ovo treba imati i zbirku literature i dokumenata koji se odnose na zaštitu.

Škole, državne i građanske svih vrsta, po instrukcijama Ministarstva prosvete, izdatim u saglasnosti sa Ministarstvom vojske i mornarice, vaspitavaće i poučavaće omladinu, upoznavajući je i upućujući što bliže u pojedinosti koje se tiču raznih službi i postupaka pri odbrani.

17. — Nadzor i kontrola u cilju izvršenja svih priprema za odbranu

Cilj je nadzora i kontrole da se obezbedi što bolje izvršenje svih pripremnih mera, koje su prema napred izloženoj potrebne, te da bi na slučaj opasnosti sve službe mogle što sigurnije funkcionisati po predviđenome planu.

Ovo je vrlo važna mera pri organizaciji za odbranu. I pored najbolje volje, pregnuća i sposobnosti pojedinaca i pojedinih organa, potrebno je, da nadležni viši organi češće vide šta je i kako urađeno na pripremama za odbranu, jer će se tako posao bolje uputiti, unaprediti i postići bolja saglasnost svih napora. Nebrižljivost i nemarljivost, međutim, treba blagovremeno uočiti, da bi se otklonile posledice neshvatanja dužnosti i nesavesnosti.

Nadzor i kontrola spada u dužnost svima organima predviđenim u odeljku pod B. ovoga dela uputa, a u granicama određenog im delokruga. Organi vojnih vlasti, a naročito koman-

danti armiskih oblasti, u prvome redu su pozvani da vrše nadzor u cilju blagovremenog i pravilnog izvođenja svih priprema za odbranu, starajući se da pri tome ne ulaze u nadležnost drugih pozvanih organa.

Planovi priprema za odbranu pojedinih važnijih mesta i ustanova, za koje se naročito bude odredilo, dostavljaju se na uviđaj i ocenu Inspekciji zemaljske odbrane, pre nego što se pristupi njihovom izvođenju.

Planove priprema za odbranu drugih, vojnički važnih mesta, prethodno će pregledati i odobravati nadležni komandanti armiskih oblasti, u sporazumu sa odgovarajućim banovima.

Za ostala veća mesta, planove će pregledati i odobravati nadležni banovi.

Opšta evidencija o izvođenju priprema vodiće se u Inspekciji zemaljske odbrane.

Vrednost izvedenih priprema najbolje će se moći kontrolisati i utvrditi putem naročito organizovanih udruženih vežbanja, u kojima bi uzeli učešća svi organi odbrane jednog naseljenog mesta, ili kakvog odvojenog objekta (fabrike, stanice itd).

Pored kontrole i proveravanja, koje vrše nadležni viši organi, po gore izloženome, neophodno je potrebno da i pojedini izvršni organi opitima proveravaju vrednost pojedinih predviđenih mera, kao: vreme za koje se stvarno može izvršiti objavljivanje opasnosti, gašenje svetlosti i dr., pravilno funkcionisanje znakova, vrednost sredstava za zaklanjanje svetlosti itd.

D. — Izvođenje odbrane

Izvođenje odbrane sastoji se u izvršenju svih mera, koje planom za ovo budu predviđene.

Prema ovome, pred sam napad, izvršiće se prvo objavljivanje opasnosti.

Čim se opasnost objavi pristupa se izvršenju ostalih mera i to:

Organi i osoblje za razne službe odbrane, zauzimaju odmah svoja mesta, prema predviđenoj planu i rasporedu, spremni da izvrše svoje dužnosti, u koliko već ranije nisu bili na određenim mestima.

Izvršuju se predviđene poslednje mere za skrivanje i umanjavanje vidljivosti objekata, kao: gašenje svetlosti, veštačko zamaglivanje itd.

Vrši se eventualno uklanjanje stanovnika van gradova, odnosno iz jače izloženih kvartova, u koliko nije izvršena stalna evakuacija po naročitome planu i u koliko to prilike dozvoljavaju, u odnosu na vreme koje stoji na raspoloženju.

Vrši se sklanjanje stanovništva (ljudstva) u skloništa po predviđenoj rasporedu.

Sve ovo treba da bude izvršeno pre nego što vazduhoplovi dođu nad dotično mesto i otpočnu napad. Za vreme samog napada i posle njega, obavljaju se planom predviđene službe, kao:

Policiska služba;

Služba suzbijanja požara;

Sanitetska služba, koja se sastoji u spasavanju ozleđenih, ukazivanju prve pomoći i lečenju;

Čišćenje eventualno zatrovanih prostorija;

Tehnička služba u cilju otkopavanja ruševina i održavanja potrebnih instalacija;

Najzad vrši se smeštaj i izdržavanje postradalih od napada i sve drugo što je potrebno da se omogući normalan život i rad.

U koliko je napadom oštećeno samo uređenje za odbranu, ovo se mora odmah posle napada

obnoviti, kako bi se eventualni ponovni napadi mogli dočekati sa potrebnom gotovosću.

U pogledu izvođenja napred navedenih mera, sem do sada izloženoga, preporučuje se sledeće:

1. — Objavljivanje opasnosti

Osmatrači na mesnim stanicama za osmatranje, ako ove postoje, stalno drže pod okom nebo u određenim im rejonima i čim primete neprijateljske vazduhoplove, izveštavaju mesnu stanicu za objavljivanje opasnosti. Javlja se kratkotom prilikom: mesto osmatranja, broj i tipovi vazduhoplova, vreme u kome su primećeni, pravac i visina leta, kao i sve pojave koje se odnose na njihovo eventualno dejstvo.

Primer za javljanje: Zemun, 2 mađarska aeroplana, 9.30, jugo-istok, visoko. — (U pogledu visine leta, do 1000 met. računa se nisko, od 1000—3000 met. — srednje, od 3000 do 5000 met. — visoko, preko 5000 met. — vrlo visoko).

Ako bi koja od mesnih osmatračkih stanica bila u službi vojnog obaveštajnog centra, postupace u pogledu izveštavanja po uputstvima i naredbama, koje od strane toga centra dobije.

Najbolje će za službu javljanja poslužiti telefon. Ako telefonske veze nema, ili se ma iz kojih razloga ona ne može upotrebiti, javlja se drugim sredstvima pomoću ugovorenih znakova.

Stanica za objavljivanje opasnosti, čim dobije izveštaj o kretanju neprijateljskog vazduhoplova od vojnog obaveštajnog centra, ili ovo utvrdi putem mesnih osmatračkih stanica, daje prema udaljenju vazduhoplova odgovarajući znak: „Gasi svetlost“, „Opasnost napada“, ili „Uzbuna“. Na sličan način daje se i znak „Prestaje opasnost“.

Ove znake stanica daje neposredno, sirenom, semaforom, itd., a može ih davati i preko telefonske stanice (odnosno preko radio-stanice), sa kojom mora biti u neposrednoj, najlakšoj vezi.

Čim se da znak sa stanice za objavljivanje opasnosti, prihvataju ga odmah i prenose pomoćne sirene (semafori) i druga zvučna i optička sredstva, po predviđenome planu i rasporedu. Stanica za objavljivanje kontrolnište telefonom, da li su znaci pravilno preneti.

Kada se znak daje i preko telefonske stanice, ova automatski, odnosno najbržim putem javlja svima nadležnima i ustanovama po unapred utvrđenom spisku, a po mogućstvu i svima svojim pretplatnicima. Radio stanica objavljuje vest, ponavljajući je nekoliko puta jedno za drugim.

Telefonska centrala dužna je da na prvi poziv odmah daje veze u cilju obavljanja službe objavljivanja opasnosti, po redu hitnosti koji bude utvrđen od strane komisije mesnog odbora, a u sporazumu sa komandantom mesta, odnosno po uputstvima nadležne komande diviziske oblasti. Na odgovarajući poziv sve druge veze prekidaju se.

Ističe se naročito potreba preciznosti i kratkoće pri javljanju telefonom, kako bi linije, koje su u opšte malobrojne, bile što manje zauzete.

2. — Raspored organa i osoblja za odbranu

Raspored organa ima biti za svaku službu posebno (policiska, vatrogasna, sanitetska itd) prema tome, kako je planom predviđena upotreba i rad odgovarajućih odeljenja, ustanova itd.

U cilju predostrožnosti, planom se mora predvideti i obezbediti postojanje, u pripravnosti, na određenim mestima najnužnijih elemenata (jezgra) raznih organa, odeljenja (ekipa) i ustanova.

još u vreme mira, čim nastupe takve prilike, da napadi budu mogući. Od ovoga pak momenta, mora se stalno održavati nužna gotovost, radi čega potreban broj osoblja mora biti za sve vreme trajanja rata na određenim mestima za službu.

Znak kojim se objavljuje dolazak opasnosti, ima se smatrati kao zapovest, svima organima i svima licima, koja imaju određene službe pri odbrani, da odmah zauzmu određena im mesta za službu, u koliko se već na njima ne nalaze.

Između postupka na znak „Opasnost napada“ i na znak „Uzbuna“ nema razlike. Svak je dužan u najkraćem vremenu zauzeti određeno mesto, snabdeven potrebnom spremom, gotov da vrši svoju službu. Prvi slučaj povoljniji je u toliko što postoji nešto više vremena na raspoloženju, da bi se na najbrži način moglo proveriti stanje i eventualno učiniti nužne popravke.

3. — Izvršenje mera za maskiranje (kamuflažu)

Na dati znak o nailasku opasnosti, pristupa se gašenju (umanjavanju) svetlosti, veštačkom zamagljivanju i drugim predviđenim merama po planu.

Policija za gašenje svetlosti automatski stupa u dejstvo.

Bliža uputstva videti u uputu za maskiranje (kamuflažu) u cilju zaštite od izviđanja i dejstva iz vazduha.

4. — Evakuacija stanovništva

Evakuacija ima biti izvršena još ranije, pre nego što napadi otpočnu. U vezi sa ovim, ima se za izvesno duže vreme rešiti pitanje nastanjanja i snabdevanja stanovništva, kao i čuvanja njihovog zaostalog imetka u gradovima.

Ako evakuacija ne bude mogla biti na vreme izvršena i ako je opasnost po vremenu udaljena najmanje $\frac{1}{2}$ časa, za koji slučaj odgovara znak „Opasnost napada“, pristupiće se uklanjanju stanovništva iz grada odnosno iz jače izloženih kvartova u najbližu okolinu na periferiji, a po naročitom planu za privremenu (provizornu) evakuaciju. Na dati znak „Opasnost napada“, stanovništvo, za koje nije predviđeno zaklanjanje po skloništima, snabdeveno zaštitnim sredstvima protiv bojnih otrova, napušta stanove i hitno odlazi određenim pravcima u određene reone van grada, odnosno na periferiji.

U velikim gradovima neće moći da se izvede uklanjanje stanovništva za tako kratko vreme — $\frac{1}{2}$ časa. Zbog ovoga, velikim gradovima davaće se avizo o verovatnoj opasnosti što je moguće ranije.

Na znak „Uzbuna“ ne može se vršiti evakuacija, jer bi u takvim prilikama nastala neizbežna zabuna i pometnja, sa težim posledicama, nego kad svak ostaje u svome stanu. Za ovakav slučaj mora se predvideti sklanjanje po skloništima, odnosno obližnjim jačim građevinama.

5. — Zauzimanje skloništa

Vrši se po predviđenom rasporedu sa naročitim staranjem da se strogo održi red.

U ovome će se bolje uspeti, ako je za vreme mira bilo sličnih vežbanja.

Stanovništvo odlazi bez zastoja označenim putevima u određene mu zaklone, ili kuće, noseći s sobom zaštitna sredstva protivu bojnih otrova, u koliko je njima snabdeveno.

Putevi i zakloni treba da su obeleženi vidnim natpisima ili znacima, svetlećim ili u boji.

Ako nema naročitih skloništa, stanovništvo se sklanja u obližnje jače kuće.

Sa visokih spratova dobro je spustiti se u niže, gde će se naći dovoljan zaklon bar od bombi malog kalibra, koje će često eksplodirati odmah pri udaru, i u takvom slučaju pričiniti štetno dejstvo gotovo jedino na prvom spratu do tavana. Spuštanje pak u podrume i prizemne spratove najpovoljnije je u pogledu zaštite od bombardovanja, ali je opasno zbog jačeg dejstva bojnih otrova, ako u njima nije izvedeno potrebno uređenje za zatvaranje i ventilaciju, po uputu za zaštitu od bojnih otrova.

6. — Policiska služba

Vrši se po specijanim upustvima i naredbama, koje bude izdala nadležna upravna vlast.

7. — Služba suzbijanja požara

Vrši se po specijalnom uputu za sprečavanje i suzbijanje požara.

8. — Sanitetska služba

Vrši se po specijalnom uputu za zaštitu od bojnih otrova i bakterija i za sanitetsku službu pri odbrani od napada iz vazduha.

9. — Tehnička služba za otkopavanje ruševina i održavanje instalacija

Vrši se po specijalnim uputstvima nadležne mesne upravne vlasti (uprave) saobrazno potrebama dotične službe i propisima za njeno obavljanje u mirno doba.

IV

POSEBNA UPUTSTVA

1. — Za fabrike

Važnije fabrike i druge industrijske instalacije, naročito one koje rade za zemaljsku odbranu, kao veliki zasebni objekti, biće naročiti cilj napada, čim neprijateljstva otpočinu.

Neprijateljsko vazduhoplovstvo napadaće nesumnjivo važnije industrijske objekte zemaljske odbrane, baš i u tome slučaju, ako se uzdržava od napada naseljenih mesta i stanovništva. Težnja će mu pri tome biti, da pojedine fabrike onesposobi za rad, uništavanjem centrala energije i drugih osobito važnih objekata, a u koliko to ne uspe, da ih drži pod stalnom pretnjom i strahom i na taj način, ometajući i otežavajući njihov rad, da utiče na snabdevanje vojne sile.

Zbog ovoga, od osobitog je značaja dobra i potpuna priprema važnijih industriskih preduzeća za odbranu i zaštitu, kako bi se izbegle, odnosno svele na minimum štetne posledice po operativnu sposobnost vojne sile.

Pripreme se imaju izvesti prema izloženome u delu III ovoga uputa, po planu, koji bi se imao u potpunosti ostvariti za nekoliko godina. Pri ovome, ističe se kao naročito važno i potrebno, da se obrati pažnja na sledeća pitanja:

Mesta fabrika

U interesu bolje i lakše odbrane i zaštite, kako naseljenih mesta, tako i samih fabrika,

neophodno je potrebno, da veće fabrike budu van naseljenih mesta, na većem udaljenju, postavljene tako, da se sa što manje sredstava i teškoća mogu obezbediti na slučaj napada. Izuzetak mogu činiti samo male fabrike, koje ne raspolažu sopstvenom energijom, već se moraju naslanjati na gradske centrale.

U ovome cilju, jaču industriju treba postepeno izvlačiti iz gradova, naročito većih i postavljati je, razbacano, na takvim mestima, koja će, pored uslova za povoljan rad, garantovati i što povoljnije uslove za obezbeđenje.

Podizanje nove industrije u blizini postojeće neće se dozvoljavati, a postojećim preduzećima zabraniće se obnavljanje i razvoj, ako svojim mestom ne zadovoljavaju potrebne uslove obezbeđenja.

Staranje o svemu po napred izloženo, u odnosu na industriju određenu za zemaljsku odbranu, spada u dužnost Inspekcije zemaljske odbrane.

Metodično maskiranje (kamufლაჟა)

Odmah, još u redovnom stanju, treba nastati da se što potpunije izvedu sve mere u ovome pogledu, koje se mogu ranije preduzeti, kao: pošumljavanje, podešavanje izgleda i boje okoline, uklanjanje objekata pomoću kojih se lako određuje mesto fabrike (upadljive boje, novi rovovi, veliko drveće i drugo), itd.

U vremenu kada se očekuju napadi, mora se preduzeti racionalna dopuna svih mera, prema dobu godine i prilikama i prema razvoju tehničkih sredstava, te se prema tome imaju učiniti potrebne pripreme.

Upotreba veštačke magle i drugih tehničkih sredstava celishodnija je i potrebnija kod fabrika,

nego li kod naseljenih mesta. Sva preduzeća, koja budu određena za zemaljsku odbranu, kao i sve druge veće fabrike, imaju obavezno pripremiti potrebna sredstva za zamagljivanje, po modelima koje bude preporučila Inspekcija zemaljske odbrane.

Osobito veliki značaj ima postupak pri osvetljavanju. Nepotrebna osvetljavanja treba apsolutno zabraniti i u vezi sa time preduzeti najstrožije mere za zatvaranje vrata, prozora i drugih otvora, tako, da svetlost ne prodire van fabrike. U ovome cilju, mora se sistematski učiniti sve što je moguće, kao: farbanje prozora, postavljanje zavesa, zastor dimnjaka pokrivaćima (šeširima) od lima itd. Pripremiti sve što treba, da se sve svetlosti mogu jednim mahom ugasiti, tako, da fabrika, po potrebi, bude u potpunome mraku.

Mere za osiguranje objekata i ljudstva

U ovome cilju, na prvome mestu, ima se težiti što jačoj razređenosti objekata.

Grupisanost i centralizacija stvara vrlo teške uslove za odbranu. Naročito treba imati na umu da su velike centrale, sa izvorima energije koji bi služili za više industrija u isto vreme, veoma nezgodne. Mesto toga, bolje je imati više manjih centrala, jer ako jedna velika centrala bude uništena, prestaje jednovremeno da radi veći broj fabrika.

Najvažniji objekti bez kojih fabrika ne može raditi, kao: centrale, osobito važne mašine i druge instalacije, koje moraju stalno raditi i za vreme rada ne smeju se napuštati (visoke peći, parni kazani, instalacije u kojima se vrše hemiski procesi itd.) treba, u koliko je moguće, da budu osigurane naročitim građevinama (betonskim po-

krivkama) protivu udara i eksplozije punih bombi bar manjeg i srednjeg kalibra. Ako bi ovo bilo neizvodljivo, moraju se izraditi zakloni, obezbeđeni i protiv bojnih otrova, bar za najnužnije osoblje koje neprekidno mora ostati na službi kod takvih objekata (mašina).

Osiguranje ostalih instalacija treba da je izvedeno tako, da one budu zaštićene od parčadi rasprsnutih bombi.

Za sklanjanje rezervnog ljudstva kao i ljudstva koje pri napadu mora obustaviti rad, neophodno je potrebno izraditi naročita skloništa, uređena u isto vreme i za zaštitu od požara i bojnih otrova.

Treba težiti, gde je god moguće, da se stvore uslovi za saobraćaj pod zemljom za vreme napada. Telegrafske i telefonske linije, kao i električne i druge sprovodnike, treba postaviti u podzemne betonske kanale, na celom reonu fabrike i u njenoj blizini.

Specijalno industrija električne energije, treba da bude dobro obezbeđena i to kako centrale tako i sprovodnici. Ako se ne može postići obezbeđenje sprovodnika ukopavanjem pod zemlju, treba naročito podesiti vezu sprovodnika, tako, da bi se na slučaj izvesnog kvara mogla koristiti energija iz raznih centrala. U vezi sa ovim moraju se podesiti prekidači, da se ne bi stvarao previsoki napon.

Projekti za izgrađivanje u vezi sa svima ovakvim radovima, imaju se slati na uviđaj Inspekciji zemaljske odbrane.

Nova preduzeća, korisna za zemaljsku odbranu, imaju prethodno obezbediti sve što je potrebno za osiguranje na slučaj napada. Inače im se neće davati dozvola za podizanje instalacija i rad.

Nadležne komande armiskih oblasti postaraće se za obezbeđenje važnih industriskih objekata, potrebnih zemaljskoj odbrani, protiv eventualnih napada neprijateljskih naoružanih odeljenja ubačenih vazduhoplovima, u duhu odredaba pod III, C, 8. ovoga uputa, u koliko za takve objekte ne bude predviđeno osiguranje odelenjima vojne sile.

Mere za osiguranje materijala

Pored svega što se mora obezbediti dovoljno sirovina za rad, treba izbeći nagomilavanje velikih količina materijala u samoj fabrici, već se starati da se materijal rasporedi na što većoj prostori, na više mesta u manjim količinama.

Rezervoari sa zapaljivim tečnostima, treba da budu u rejonu fabrike samo za najnužnije količine, koje u svako doba trebaju na licu mesta. Oni treba da su po mogućstvu dobro ukopani i osigurani pod zemljom, a u svakom slučaju tako uređeni, da zapaljive tečnosti otiču samo u onome pravcu, gde mogu dogorevati bez opasnosti.

Mora se pripremiti i čuvati u dobrim zaklonima rezerva potreba za ishranu osoblja fabrike za više dana, kao i voda za piće i druge neophodne životne potrebe.

Potpuno uređenje za sprečavanje i suzbijanje požara i za druge pomoćne službe

U ovome pogledu treba da su zadovoljeni svi građevinski uslovi, kao: dovoljno međusobno udaljenje pojedinih objekata, upotreba nesagorljivog materijala itd.

Bezuslovno je potrebno da svaka važnija fabrika ima svoja požarna odeljenja, sa potrebnim alatom i materijalom i potpuno uređenje za gašenje požara.

Isto tako, fabrike moraju imati dobro organizovane službe i potrebnu opremu za: spasavanje i ukazivanje pomoći ozleđenima od bojnih otrova, za čišćenje (dezintoksikaciju) zagađenih predmeta i prostorija, tehničku službu za otkopavanje ruševina i održavanje instalacija itd. Pri ovome, treba biti pripravan, da se, sa potrebnom opremom i sredstvima, izađe na kraj na slučaj jačeg bombardovanja iperitom. Radi ovoga treba imati hlornog kreča i praška hlornog kreča najmanje po $\frac{1}{2}$ kgr. na svakog čoveka (osobu) u fabrici.

Sprema rezervnih delova za instalacije

Da bi se osigurao neprekidan rad fabrika i na slučaj znatnije štete i kvara pri napadima, treba za važnije instalacije spremati rezervne delove i držati ih u što sigurnijim zaklonima.

Treba pripremiti i rezervno osvetljenje i materijal za to: sveće, gas i dr.

Izrada uputa

Upute izdaje tehnički direktor fabrike, koji se stara o zaštiti.

Uputima se imaju tačno predvideti i odrediti svi postupci na slučaj napada, u pogledu primanja i davanja znakova za objavljivanje opasnosti, osvetljavanja, gašenja svetlosti, dopune maskiranja, rada, uklanjanja familija i suvišnog ljudstva, sklanjanja osoblja koje prekida rad, službe odeljenja za spasavanje, za gašenje požara, policijskog itd.

Ništa se ne može ostaviti slučaju, jer bi to išlo na ruku stvaranju zabuna, gubljenju vremena i izlišnim gubitcima, na štetu rada.

Sve osoblje treba da zna kako ima da postupi na slučaj napada i za to da bude u potrebnoj meri izvežbano. Odgovarajuće odredbe i izvodi

iz uputa treba da se nalaze u svakoj prostoriji fabrike.

Napomena:

Fabrike u gradovima biće obaveštene o dolasku opasnosti putem mesnog sistema predviđenog za ovu službu. Za fabrike jače odvojene od gradova, njihove uprave rešice ovo pitanje sporazumno sa odgovarajućim komandantom mesta, odnosno nadležnom komandom diviziske oblasti.

Objavljivanje opasnosti ustaljenim znacima organizovaće fabrika.

Za objavljivanje opasnosti u radionicama, gde se zbog lupe i zauzetosti pri radu teško mogu zapažati razni signali, treba naći naročito pogodno sredstvo: veliko parabolično ogledalo sa električnom svetlošću, koje se pri uzbuni okreće, ili kakvo drugo jako optičko sredstvo.

2. — Za železnice i železnički saobraćaj

Zbog važnosti železničkog saobraćaja za vojku i zemaljsku odbranu u opšte, nesumnjivo je, da će železnice biti jako izložene napadima iz vazduha. Treba očekivati napade na železničke čvorove, raskrsnice, stanice, vozove, pruge, mostove, vozni materijal, ložionice, radionice, slagališta i druge važnije objekte. Neprijateljsko vazduhoplovstvo težiće naročito da stalno drži pod pretnjom važne saobraćajne centre.

Električne železnice mnogo su osetljivije na slučaj napada, jer su u potpunoj zavisnosti od ispravnosti centrala energije, transformatora i sprovodnika. Ako ovakvi objekti budu onesposobljeni, prestaje jednovremeno saobraćaj na čitavom delu izvesne mreže. Zbog ovoga, električne železnice moraju biti tako uređene, da u ratu mogu preći na parni pogon.

Pri preduzimanju mera za odbranu u duhu ovoga uputa, pored svega što će se učiniti u vezi sa odbranom, koja bude vršena aktivnim i pasivnim sredstvima od strane organa i delova vojne sile, potrebno je brižljivo staranje da se postigne sledeće:

Otežavanje orijentacije i ugleda iz vazduha

Nije lako postići ovaj cilj, jer se železničke pruge jasno razlikuju od okolnog zemljišta, a maskiranje bi zahtevalo preterana sredstva i rad.

Ipak se, smišljenim, metodičnim i istrajnim radom, mogu postići izvesni pozitivni rezultati.

Ako se noću primeni pogodan način osvetljavanja, tako da se svetlosti ne vide iz vazduha, može se znatno otežati orijentacija. (Potrebno je kod lokomotiva ispitati mogućnost zaklanjanja ognjišta — naročitim zavesama — i dimnjaka — naročitim pokrivačima, šesirima, od lima).

Nije isključena mogućnost, da se uređenjem lažnog saobraćaja i osvetljavanjem na sporednijim linijama, neprijateljski avijoni navedu na pogrešan pravac.

Pošumljavanjem, podešavanjem boja i oblika pojedinih objekata, uklanjanjem svega što ove upadljivo označava, primenom veštačke magle itd. dobiće se znatno u pogledu umanjavanja vidljivosti.

Maskiranje mostova i drugih važnijih objekata od osobitog je značaja.

Otklanjanje nagomilanosti

Nagomilanost voznog parka, ljudstva, magacina i raznog materijala, naročito na velikim železničkim stanicama, veoma je opasno za slučaj napada.

U koliko god je moguće, treba voznim redom i planom utovara i istovara izbeći bavljenje

mnogih vozova i voznog materijala u stanicama. Prenošanjem posla velikih stanica na veći broj obližnjih manjih, kao i podešavanjem toka saobraćaja, mogu se postići znatni rezultati, u interesu bezbednosti.

Koloseke treba postaviti na što većem udaljenju jedan od drugog. Još u miru na većim stanicama, treba urediti i grupe rezervnih koloseka, koje ostaviti da zarastu i zarđaju, kako bi se teže primećivali. Za sve ovo treba obezbediti potreban prostor.

Isto tako, treba težiti da na pojedinim stanicama i na malom prostoru u opšte, ne budu nagomilane velike količine materijala, naročito eksplozivnog i zapaljivog. Eksplozivni materijal treba ukloniti na sporedne koloseke, što dalje, tako, da u slučaju eksplozije ne budu oštećeni važniji objekti, a time i saobraćaj zaustavljen.

Istovar i utovar treba vršiti što brže i u tome cilju povećati u mogućoj meri radnu snagu i obezbediti druge potrebne uslove za to.

Da se nebi dugo zadržavao veliki broj putnika u stanicama, treba povećati broj blagajnica za bilete i preduzeti mere za brz izlazak putnika (ljudstva) iz stanice.

Osiguranje službenih organa i osobito važnih objekata

Za lica koja po svojoj službi moraju ostati na svojim mestima i za vreme samog napada, treba da postoje potrebni zakloni, po mogućstvu u betonu, za zaštitu protiv udara i eksplozije manjih bombi, ili bar zakloni za zaštitu od parčadi rasprsnutih bombi. Takva lica treba da imaju pri sebi zaštitna sredstva za odbranu od bojnih otrova.

Rezervoare vode i druge slične objekte, kao i telegrafsko-telefonske linije i druge sprovodnike,

treba osigurati postavljanjem i utvrđivanjem pod zemljom. U opšte, važne i osetljive objekte treba, po mogućstvu, osigurati, a pored toga i pripremiti sve što je moguće za njihovu brzu rekonstrukciju.

Potpuno uređenje za sprečavanje i suzbijanje požara i za druge pomoćne službe

Sem preventivnih sredstava i mera za suzbijanje požara u pojedinim radionicama, slagalištima, vozovima itd. i pored ispunjavanja opšte potrebnih građevinskih uslova u istome cilju, veće stanice, nezavisno od naseljenih mesta kod kojih su, treba da imaju svoje protiv-požarne vozove i vatrogasna odeljenja, sa potrebnim spravama, alatom i materijalom i potpunim uređenjem za gašenje požara.

Vrlo je važno, da se preduzmu mere za otklanjanje mogućnosti širenja požara, putem razlivanja zapaljivih tečnosti. Rezervoari sa ovakvim tečnostima treba da budu obezbeđeni, pod zemljom, ili, ako su na točkovima, da se postavljaju na sporedne, najudaljenije koloseke. Za slučaj požara, takve tečnosti treba da otiču samo u onim pravcima u kojima sagorevanje neće biti opasno po saobraćaj i važne objekte.

Isto tako je važno, da stanice imaju dobro organizovanu svoju policisku službu, uređenje za zaštitu od bojnih otrova, službu za spasavanje i ukazivanje pomoći, ranjenima, ozleđenima, odeljenja sa spremom za čišćenje i dezintoksikaciju zatrovanih predmeta i prostorija (treba očekivati u jačoj meri upotrebu iperita od strane neprijatelja), kao i tehničku službu za otkopavanje ruševina i opravke instalacija.

Zaštita ljudstva (putnika, radnika i dr.) na stanicama

U ovome cilju na važnim stanicama, a naročito na onima gde se predviđa ukrcavanje i iskr-

cavanje velikog broja ljudstva, treba podići naročita skloništa, a upotrebiti i urediti i građevine u samoj stanici i oko nje, u koliko se mogu koristiti kao zakloni.

U vezi sa ovim, treba pripremiti raspored zaklanjanja po skloništima za slučaj napada, odrediti i označiti prilaze u tome cilju, regulisati održavanje reda itd., slično merama koje se u ovome cilju preduzimaju u naseljenim mestima.

Sem planova i uputa kojima će se predvideti rad i postupci pri odbrani u pojedinim železničkim stanicama i drugim ustanovama železničke službe, treba izdati potrebna naređenja i uputstva za vozove u saobraćaju, a za slučaj da budu napadnuti i ugroženi za vreme kretanja.

Treba predvideti:

a) opšte postupke, kao:

- Javljanje o dolasku neprijateljskih avijona;
- Potpuno ili delimično gašenje svetlosti;
- Postupak voza koji je ugrožen (mogućnost eventualnog sklanjanja u tunel, ulazak u stanicu ili izlazak, brzina kretanja, iskrcavanje putnika itd.);
- Uređenje i postupak u cilju zaštite protiv bojnih otrova (u ovome cilju vozovi treba da se mogu potpuno zatvarati i da je uređeno prečišćavanje vazduha ventiliranjem);
- Način rada na slučaj požara u vozu;
- Ukazivanje prve pomoći na slučaj potrebe;
- Traženje pomoći;
- Davanje signala, itd.

b) U vezi sa ovim, treba propisati uput za personal, kojim treba predvideti sve dužnosti svakog pojedinca. Izvodi iz ovoga uputa, sa potrebnim naredbama, istaći će se na pogodnim mestima, u vozu, tako da ih personal ima pred očima.

U vagonima treba da se nalaze objave o postupku putnika u cilju zaštite od bojnih otrova i prve pomoći.

Za putnike je najbolje, ako voz dođe u stanicu ili neko selo, te da mogu izaći iz voza i naći zaklona. Da li će ovakav postupak biti moguć, zavisi od mogućnosti zadržavanja voza, obzirom na cilj i značaj transporta.

Vozno i sve ostalo saobraćajno osoblje, mora još u redovnom stanju da bude obučeno i izvežbano u pogledu rada i držanja za vreme napada iz vazduha.

Napomena:

Izveštaje o opasnosti koja pretili, železnički organi, odnosno pojedine stanice, dobivaju normalno od vojnih centara za obaveštavanje, ili na način kako objavljivanje bude utvrđeno za dotično mesto. Ovo pitanje treba blagovremeno rešiti, sporazumno sa vojnim delegacijama pri odgovarajućim direkcijama.

Prenošenje izveštaja vozovima u pokretu može biti radio-telegrafskim putem, ili pomoću signala.

3. — Za saobraćaj na vodi

Ciljevi napada neprijateljskog vazduhoplovstva biće pristaništa sa ukotvljenim plovnim objektima i brodovi u kretanju. Treba očekivati jače bombardovanje važnijih pristaništa, sa širom upotrebom bombi punjenih iperitom. Sem bombardovanja brodova, ukotvljenih ili u kretanju, može biti i torpiljiranje iz vazduhoplova koji plove na površini vode.

Napadi će biti česti i sa težnjom što većeg iznenađenja.

Zaštita saobraćaja na vodi u osnovi je slična zaštiti železničkog saobraćaja, te je u glavnom treba izvesti po uputstvima datim za železnice.

Pri tome treba imati u vidu sledeće:

Maskiranjem pristaništa teško se mogu vazduhoplovi danju odvesti od pravoga cilja, ali je ipak moguće prikriti u izvesnoj meri pojedine objekte, koji ukazuju na najvažnija i najosetljivija mesta (dizalice, slagališta, brane, molo-i itd.).

Podešavanjem svetlosti, noću se može postići veći uspeh, ali je pri tome potrebno obratiti naročitu pažnju, da se svetlosti, koje se skrivaju od ugleda, ne ogledaju u vodi.

Kod brodova mogu se bojenjem postići dosta dobri rezultati u pogledu maskiranja. Za noć i ovde igra važnu ulogu ugušivanje (bar u prisustvu vazduhoplova) svake svetlosti, koja bi se videla iz vazduha.

Može se uzeti u obzir i ocenu putovanje brodova sa šlepovima noću bez svetlosnih signala. Ovo bi bilo moguće jedino u tom slučaju, ako se saobraćaj može zadovoljiti noćnim kretanjem plovniha objekata samo u jednom pravcu.

U interesu otklanjanja nagomilanosti pri saobraćaju, treba težiti, u koliko god saobraćajni i tehnički obziri dozvoljavaju, da sastav pojedinih konvoa, odnosno ešelona, ne bude veliki, da između ovih, kao i između pojedinih plovniha objekata, rastojanja i odstojanja budu što veća i da se organizacija vuče podešava tako, da raspored plovniha objekata u jednom konvou bude u jednoj liniji, kako bi meta bila što uža.

Za slučaj kvara, ili potapanja pojedinih plovniha objekata, na pravcima gde ovo može prouzrokovati zakrčavanje plovnog puta, treba predvideti i preduzeti sve što je potrebno, za brzo uklanjanje smetnja saobraćaju. Sve pri-

preme za ovo, kako u tehničkom pogledu, tako i u pogledu obuke osoblja, treba da su u napred, blagovremeno, učinjene.

Treba predvideti i izdati naročita naređenja i uputstva za plovne objekte u saobraćaju, slično onome što je rečeno za železničke vozove. Pri ovome, preporučuje se korišćenje stručnim mišljenjima i saradnjom nadležnih organa vazduhoplovstva, koje, po potrebi, treba tražiti preko Inspekcije zemaljske odbrane.

Da bi se izbeglo nagomilavanje u pristaništima, treba podesiti pogodan raspored mesta za pristajanje brodova, kao i smeštaj materijala u manjim odvojenim grupama. Eksplozivni i zapaljivi materijal treba da bude potpuno odvojen, tako, da nije opasan za saobraćaj i objekte. Kod rečnog saobraćaja, najbolje je, da se takav materijal nalazi na kraju pristaništa nizvodno. Tako će se najlakše moći odstraniti i učiniti bezopasnim, bilo da je u brodovima, ili van njih.

Za putnike i personal potrebni su zakloni na pristaništima, bar od parčadi rasprsnutih bombi.

Na brodovima treba da ima dovoljno poja-seva za spasavanje putnika.

Deo posade ima u svakom slučaju ostati na brodu, radi obezbeđenja i gašenja eventualnog požara.

U svemu ostalome važe uputstva izložena u odgovarajućim odeljcima ovoga uputa, a posebno u odeljku za zaštitu železničkog saobraćaja, s tim da na pristaništima i na brodovima mora da bude dobro uređena vatrogasna, sanitetska, tehnička i policiska služba.

4. -- Za saobraćaj na običnim putevima

U ime predhodnih priprema, potrebno je, u prvome redu, izvesti što bolje maskiranje puteva, na kojima se predviđa jak saobraćaj. U ovome cilju, prvenstveno treba težiti prirodnom maskiranju, zasađivanjem drvoreda još u mirno vreme. Po tom dolazi u obzir veštačko maskiranje (kamufლაža), osvetljavanje pravaca na kojima se ne vrši saobraćaj, u cilju obmanjivanja itd.

Pri izradi trase puteva, treba izbeći, da ovi prolaze kroz pojedina naseljena mesta, kroz manje šume, tesnace i duboke presedline. U ovome pravcu treba, u koliko je moguće, učiniti ispravke trase i kod postojećih važnih puteva.

Na raskrsnicama puteva, na kojima se predviđa jak saobraćaj, treba obezbediti ukrštanje bez zadržavanja, prelaženjem jednog puta nad ili pod nivo-om drugog.

Potrebno je tako isto preduzeti sve mere za opravke kvara i brzu rekonstrukciju važnijih objekata, u kome cilju treba pripremiti potreban materijal i radnu snagu.

O svemu napred izloženome staraće se Ministarstvo građevina, u saradnji sa Ministarstvom vojske i mornarice (Inspekcijom zemaljske odbrane).

Sem napred izloženog, potrebno je predvideti i obezbediti osiguranje važnijih objekata, koji neće biti branjeni odelenjima vojne sile, na način predviđen u odeljku pod III, C, 8. ovoga uputa. O ovome staraće se nadležni komandanti armiskih oblasti, u saradnji sa nadležnim banovima.

Kad se predviđa napad treba na putu ograničiti saobraćaj, ako to dozvoljavaju drugi obziri.

Za vreme samog napada, najbolje je, da napadnute kolone, transporti itd., ako se nalaze kod kakvog sela, sačekaju prestanak napada. Ljudi, snabdeveni maskama protiv bojnih otrova, treba da se sklone po kućama i pod drveće (u senke); kola da siđu sa puta i da stanu kraj njega, no tako, da budu po grupama, što više razređenim.

Na putu koji vodi kroz šumu, ljude treba skloniti dalje od puta u šumu, a kola treba samo da skrenu i zaustave kretanje kraj puta, ostajući na svojim mestima u koloni.

Ako napad zadesi kolonu na otvorenosti putu, tako da u blizini nema zaklona, najbolje je da se ljudi odmah razrede na veću površinu s jedne i s druge strane puta, a kola brzim kretanjem da zauzmu raspored u manjim grupama, što više udaljenim po putu jedna od druge. U takvom rasporedu može se i kretanje produžiti, ako to potreba službe zahteva. Inače, pokret se zaustavlja, ljudi koriste za zaklon drveta, rovove, rupe i druge neravnine, a kola, kad dobiju razmaknuti raspored, treba da siđu sa puta i da stanu. Vođe su uvek kod kola.

U svakome slučaju, ljudstvo koje je snabdeveno maskama protiv bojnih otrova, treba ove da upotrebi prilikom napada.

Kolone treba da izbegavaju i obilaze mesta na putu, ili kraj puta, koja su zatrovana iperitom, ili sličnim otrovima. Naročite izviđačke patrole treba da pronalaze i obeležavaju zatrovana mesta.

Pojedine kolone i transporti treba da imaju uza se osoblje za sanitetsku i policisku službu.

Kolone lakših automobila, koje mogu upotrebiti dovoljno veliku brzinu kretanja, mogu, pogodnim podešavanjem brzine, izbeći veće gubitke i bez zadržavanja.

5. — Za telegrafsko-telefonski saobraćaj

U cilju obezbeđenja urednog telegrafsko-telefonskog saobraćaja glavno je izvesti prethodne pripreme, koje u dovoljnoj meri garantuju sigurnost. Time je učinjeno sve što se može i za samo obavljanje saobraćaja.

U prvome redu, potrebno je preduzeti nužne mere za osiguranje centrala i relejnih stanica, u granicama mogućnosti, a u duhu do sada izloženoga u odeljcima pod II i III ovoga uputa i odredaba specijalnog uputa za izradu i uređenje skloništa i ostale građevinske mere u cilju zaštite protivu dejstva iz vazduha.

Telegrafsko-telefonske linije na jako izloženim mestima, treba zaštititi prvenstveno postavljanjem u podzemne betonske hodnike, ili ukopavanjem što dublje pod zemljom. U koliko ovo nije moguće, treba, za slučaj prekida obezbediti neometan saobraćaj korišćenjem većeg broja linija, koje treba u napred pripremiti. U svakom slučaju, potrebno je maskiranje, naročito onih linija, koje su postavljene otkriveno nad zemljom.

Treba, sem toga, pripremiti sve što je potrebno za brzo pronalaženje prekida i za opravke. U ovome cilju, potrebno je predvideti dovoljan broj odeljenja sa odgovarajućom opremom i materijalom.

O svima navedenim merama staraće se Ministarstvo Saobraćaja, u saradnji sa Glavnim Generalštabom.

U ovom slučaju, potrebno je izvršiti sledeće:

1. Izvestiti o svemu što se dogodilo, a posebno o tome da li je bilo kakvih ozbiljnih povreda ljudskih prava, kao i o tome da li je bilo kakvih ozbiljnih povreda međunarodnog prava.

2. Izvestiti o svemu što se dogodilo, a posebno o tome da li je bilo kakvih ozbiljnih povreda ljudskih prava, kao i o tome da li je bilo kakvih ozbiljnih povreda međunarodnog prava.

3. Izvestiti o svemu što se dogodilo, a posebno o tome da li je bilo kakvih ozbiljnih povreda ljudskih prava, kao i o tome da li je bilo kakvih ozbiljnih povreda međunarodnog prava.

4. Izvestiti o svemu što se dogodilo, a posebno o tome da li je bilo kakvih ozbiljnih povreda ljudskih prava, kao i o tome da li je bilo kakvih ozbiljnih povreda međunarodnog prava.

5. Izvestiti o svemu što se dogodilo, a posebno o tome da li je bilo kakvih ozbiljnih povreda ljudskih prava, kao i o tome da li je bilo kakvih ozbiljnih povreda međunarodnog prava.

V

PRILOZI

**Prilog Br. 1 — Primer plana priprema za
odbranu većeg naseljenog mesta**

P L A N

**Za odbranu grada pasivnim
sredstvima na slučaj neprijateljskih
napada iz vazduha**

NAPOMENE: Ovaj primer plana sadrži izvesne potrebe i službe prvenstvene važnosti i opšteg značaja.

Ako nadležna mesna vlast nalazi za potrebno da obrazuje i druge službe, ona treba da ih prouči i pripremi na sličan način.

U svakom slučaju, opštinske službe vodo- voda, osvetljenja, saobraćaja itd., imaju se smatrati kao specijalne ustanove prvoga reda po važnosti. Njihova priprema, zbog ovoga, treba da se predvidi zasebnim planovima, odnosno uputima, od kojih se po jedan primerak ima priložiti opštem gradskom planu.

S A D R Ž A J:

	Strana:
<i>Prvi deo:</i> Organizacija rada na pripremama u gradu	119
<i>Drugi deo:</i> Organizacija raznih službi u cilju zaštite	120
I — Opšte odredbe	120
II — Služba obaveštavanja i objavljivanja opasnosti	121
III — Evakuacija stalna i privremena	124
IV — Podizanje i uređenje skloništa	125
V — Služba zaštite protiv bojnih otrova	126
VI — Sanitetska služba	127
VII — Vatrogasna i tehnička služba	129
VIII — Policiska služba	130
<i>Treći deo:</i> Specijalne odredbe za svaki kvart, odnosno deo grada	132
Napomene za specijalne opštinske službe	113

DEO PRVI

OPŠTA ORGANIZACIJA ZA RAD NA PRIPREMAMA

1. Komandant (rukovalac) odbrane.
2. Sastav mesnog odbora, po potrebi i odbora za pojedine delove grada.
3. Određivanje lica iz sastava mesne upravne vlasti, kome se specijalno ima staviti u dužnost staranje o pokretanju poslova i izvršenju svih priprema, koje se odnose na zaštitu. Po potrebi, određivanje stalnog pomoćnog osoblja od samoupravnih službenika, ili lica koja se dobrovoljno prijave.
4. Određivanje potrebnih komisija iz sastava mesnog odbora za proučavanje i rad po pojedinim pitanjima.
5. Određivanje lica u svakoj od ovih komisija, u čiju će dužnost spadati pokretanje poslova i podnošenje izveštaja o radu komisije.
6. Itd.

DEO DRUGI ORGANIZACIJA RAZNIH SLUŽBI U CILJU ZAŠTITE

I

OPŠTE ODREDBE

A. — *Broj stanovništva* koji se u gradu predviđa za vreme rata.

B. — *Mesto komandanta* (rukovaoca) odbrane — na prvi znak o opasnosti napada i docnije.

C. — *Određivanje:*

1) Službi, čije se vršenje predviđa na slučaj primene plana.

Pri tome označiti koje službe postoje za vreme mira, a koje treba stvoriti za slučaj potrebe.

Naznačiti mirnodopske ustanove, odnosno organe i lica, službena ili privatna, čija će dužnost biti da u slučaju potrebe obezbede vršenje pojedinih službi i da u miru pripreme sve što je za ovo potrebno.

2) Uloga, koje će pojedina lica imati pri odbrani (komandant, ili rukovalac, pomoćnik rukovaoca, šef odbrane kvarta, sektora itd.).

D. — *Sedište i mesto:* uprave raznih službi, odnosno organa odbrane (mesto stanice za objavljivanje opasnosti itd), brojevi telefona.

Podela grada na delove (kvartove, sektore), granice tih delova. Mesta šefova sektorske odbrane. Njihova imena, broj telefona.

Spisak ustanova (ili instalacija) prvenstvene važnosti, čija zaštita zahteva specijalno staranje (vodovod, električno osvetljenje itd.). Brojevi telefona.

Međusobna veza komandanta (rukovaoca) odbrane, šefova sektora, organa za rukovođenje raznim službama, vlasti civilnih i vojnih (specijalno za starešinu nadležnog vojnog obaveštajnog centra) i susednih većih gradova. Pregled telefonskih brojeva.

Karte, planovi, pregled veze itd.

E. — *Mesta na kojima će se isticati objave* i naredbe za vreme rata. Mesta gde će se pripremiti i čuvati objave, uputi i naredbe. Način i sredstva za objavljivanje. Potreban personal i materijal za ovo.

II

SLUŽBA OBAVEŠTAVANJA I OBJAVLJIVANJA OPASNOSTI

1) Organizacija službe

Određivanje organa (službenika) kome se stavlja u dužnost ova služba. Sastav osoblja. Način popune osoblja.

Opšti uslovi za izvršenje mobilizacije osoblja i za vršenje službe.

2) Odredbe o objavljivanju opasnosti

A. — Označenje mesta vojnog obaveštajnog centra (odnosno osmatračke stanice) od koga će se primati izveštaji o eventualnoj opasnosti (mesto gde se centar nalazi, ime starešine centra, broj telefona).

Po potrebi određivanje posrednog organa u mestu (gradska telefonska stanica, odnosno drugo nadležstvo vojno ili civilno), koji će prenositi izveštaje o opasnosti.

Određivanje organa u mestu (stanica za objavljivanje opasnosti) koja će primati izveštaje i davati potrebne znakove.

B. — Određivanje načina i vida za objavljivanje opasnosti i njenog prestanka. Određivanje odgovarajućih znakova koji se imaju davati sredstvom ustaljenih aparata.

C. — Plan za objavljivanje znakova o opasnosti u gradu:

U prvom redu: određivanje mesta gde će biti postavljeni aparati za davanje znakova.

U drugom redu: tačno određivanje organa, odnosno ličnosti, kojoj se stavlja u dužnost davanje ustaljenih znakova, svima sredstvima (ustaliti red upotrebe pojedinih sredstava po važnosti).

U trećem redu: tačno određivanje pojedinih ustanova ili organa, kojima se vest o opasnosti može dati telefonom (javne službe, fabrike, bolnice, važna trgovačka preduzeća i u opšte ustanove prvostepene važnosti).

D. — Detaljna šema objavljivanja i prenošenja znakova i izveštaja o opasnosti.

E. — Priprema naredbe opštinske uprave, koja se odnosi na objavljivanje opasnosti.

F. — Rok u kome se ima izvršiti prenošenje znakova i izveštaja o opasnosti. Vršjenje vežbanja.

G. — Mere u cilju popune osoblja:

Osoblje koje je potrebno;

Osoblje koje se određuje od stalnih mirnodopskih službenika;

Osoblje koje se određuje od dobrovoljaca;

Osoblje koje treba naknadno rekrutovati. Način popune.

Stanje obuke osoblja.

H. — Obezbeđenje potrebnog materijala:

Materijal koji je ukupno potreban;

Materijal koji postoji na stokovima;

Materijal koji treba nabaviti ili rekvirisati. Eventualni liferanti, odnosno snabdevački organi.

3) Odredbe o gašenju svetlosti

A. — Opšta obaveštenja koja se odnose na gašenje svetlosti (elektrina, gas, itd. ... mesta prekidača u raznim delovima grada itd).

B. — Određivanje svetlosti, koje, kao neophodno potrebne, imaju ostati i to sa jačinom umanjenom do krajnje granice mogućnosti (plan svetlosti pri objavljivanju opasnosti).

C. — Mere koje se imaju preduzeti za gašenje ili umanjavanje svetlosti (proračun potrebnog osoblja za gašenje, podela na odeljenja — ekipe —, popuna i raspored osoblja, proračun potrebnog materijala za zaklanjanje ili kamuflažu svetlosti, mesta depoa materijala itd.). Uputstva upravi osvetljenja. Uputstva za stanovništvo (zatvaranje satova-kontera).

D. — Karte, planovi, detaljna šema objavljivanja naređenja za gašenje.

E. — Priprema naredbe opštinske uprave.

F. — Rok u kome se ima izvršiti gašenje i umanjavanje svetlosti. Vežbanja.

G. — Mere u cilju popune osoblja:

Slične odredbe koje su izložene za osoblje službe objavljivanja opasnosti.

H. — Obezbeđenje potrebnog materijala:

Slične odredbe kao i za službu objavljivanja opasnosti.

4) Odredbe o uređenju eventualnih mesnih osmatračkih stanica

A. — Opšta organizacija i funkcionisanje mesne službe osmatranja: mesta osmatračkih stanica, broj i pojedinačni sastav stanica, veza sa mesnim organima za objavljivanje opasnosti i rukovaocem odbrane (ako stanice služe kao organi vojno obaveštajne službe, onda prvenstveno veza sa starešinom nadležnog obaveštajnog centra).

B. — Šema telefonske mreže koja vezuje osmatračke stanice sa organima označenim pod A.

C. — Rok u kome služba mesnog osmatranja ima otpočeti da funkcioniše na slučaj potrebe.

D. — Opšta uputstva koja se odnose na mesnu službu osmatranja.

E. — Model uputa za pojedine osmatračke stanice.

F. — Mere u cilju popune osoblja:

Kao i u odeljku pod 1) i 2).

G. — Obezbeđenje potrebnog materijala:

Kao i u odeljku pod 1) i 2).

III

EVAKUACIJA STALNA I PRIVREMENA

1) Organizacija službe

Određivanje organa kome se stavlja u dužnost ova služba.

Sastav osoblja. Način popune.

Opšti uslovi za izvršenje mobilizacije osoblja i vršenje službe.

2) Mere po utvrđenom planu

A. — Stalna evakuacija:

Broj lica koja treba iseliti,

Proračun materijala koji treba transportovati.

Naznačivanje zaklonjenih mesta za razne službe, stanovništvo i sredstva. Raspored u njima. Način i red preseljavanja.

Mere u cilju transportovanja, ishrane, javne bezbednosti, sanitetske pomoći, smeštaja izbeglica itd.

B. — Privremena evakuacija:

Broj lica koja treba ukloniti;

Određivanje zaklonjenih mesta za izbeglice.

Eventualna priprema lakih skloništa (rova).

Način odlaska stanovništva do zaklonjenih mesta, pravci kretanja itd.

Eventualna transportna sredstva i drugo.

IV

PODIZANJE I UREDJENJE SKLONIŠTA I ROVOVA

1) Organizacija službe

Određivanje organa (biroa, službenika) kome se stavlja u dužnost ova služba.

Sastav osoblja. Način popune.

Opšti uslovi za izvršenje mobilizacije osoblja i vršenje službe.

2) Mere po utvrđenom planu

A. — Broj i kapacitet postojećih objekata koji se mogu upotrebiti kao skloništa. Po mogućstvu utvrditi za svako sklonište ili grupu skloništa listu sledećih podataka:

Plan skloništa. Broj ulaza (izlaza). Površina — zapremina. Sadašnja zaštitna moć. Ojačanja koja se predviđaju. Mere koje se imaju preduzeti za zajedničku zaštitu protiv bojnih

otrova. Mogućnosti osvetljavanja. Mogućnosti pro-
vetravanja. Označavanje potrebnih sredstava, za-
štitnog odela, sanitetskog pribora itd., za svako
sklonište.

B. — Skloništa koja se imaju nova izgraditi.
Mesta. Projekt konstrukcije i uređenja.

C. — Rovovi. Predviđene razmere. Karta
zemljišnih prostora, na kojima se mogu raditi
rovovi. Modeli predviđenih rovova.

D. — Mere u cilju popune osoblja:
Osoblje potrebno za izvršenje planova,
Osoblje koje postoji,
Osoblje koje treba dopuniti. Način i sredina
za rekrutovanje.

E. — Mere za obezbeđenje potrebnog mate-
rijala.

Proračun potrebnog materijala, alata i sred-
stava za ojačanje postojećih skloništa, za kopanje
rovova, za izradu novih skloništa.

Karta depo-a alata, sa naznačenjem alata i
pribora, koji je potreban i koji postoji za svaki
depo. Naznačenje eventualnih snabdevača ma-
terijala.

Signali za obeležavanje zaklona usvojenih
od opštinske uprave.

V

SLUŽBA ZAŠTITE PROTIV BOJNIH OTROVA

1) Organizacija službe

Određivanje organa kome se stavlja u duž-
nost ova služba.

Sastav osoblja. Način popune.

Opšti uslovi za izvršenje mobilizacije osoblja
i vršenje službe.

2) Mere po utvrđenom planu

A. — Proračun, za svaku službu odbrane
potrebnih zaštitnih sredstava (po vrstama) i
specijalnog odela, kao i izoliranih odaja.

Radionica za zaštitni materijal. — Mere za
održavanje materijala.

B. — Mere za spremu osoblja.

Obuka. Vežbanja koja se imaju vršiti kod
raznih organa službe. Vežbanje stanovništva.

C. — Mere za obezbeđenje potrebnog ma-
terijala.

Postojeća lična zaštitna sredstva.

Zaštitna sredstva koja treba nabaviti.

Mere za čuvanje materijala. Mesta depo-a.

Sredstva predviđena za neutralisanje i ukla-
njanje otrova iz skloništa. Mesta odakle će se
ova sredstva dodeljivati. Zakloni koji njima u
prvom redu imaju biti snabdeveni.

D. — Obrazovanje odeljenja za ispitivanje i
utvrđivanje bojnih otrova. Njihov sastav. Pred-
viđeni raspored odeljenja, njihova mobilizacija
i uslovi za vršenje službe. Laboratorije koje će
služiti za ispitivanje. Opšti uslovi za vršenje
službe ovih laboratorija.

VI

SANITETSKA SLUŽBA

1) — Organizacija službe

Određivanje organa kome se stavlja u duž-
nost ova služba.

Sastav osoblja. Način popune.

Opšti uslovi za mobilizaciju osoblja i vr-
šenje službe.

2) Mere po utvrđenom planu

A. — Prva pomoć žrtvama. Broj pokretnih odelenja za prvu pomoć. Sastav, popuna. Raspored ovih odelenja po delovima grada. Njihovo vršenje službe.

B. — Služba nosioca ranjenika i ozleđenih. Broj ekipa nosioca, popuna. Prenosna sredstva. Funkcionisanje službe.

C. — Prihvatne stanice za prvu pomoć. Broj, njihova mesta, sastav, oprema. Uslovi za instaliranje i vršenje službe. Signali koji ih obeležavaju.

D. — Bolnice i druge sanitetske ustanove za lečenje. Mesta, uređenje, uslovi za vršenje službe. Osoblje i oprema.

E. — Prenošnje evakuisanih žrtava. Predviđanja u pogledu transpotnih sredstava koja stoje na raspoloženju: železnice, automobili, kola itd.

Predviđanja u pogledu eventualne dopune transportnih sredstava; naznačivanje ustanova od kojih treba tražiti: načelnik sreski, susedna naseljena mesta itd.

F. — Mere u cilju popune osoblja:

Potrebno osoblje.

Osoblje od stalnih službenika koje već postoji.

Osoblje od dobrovoljaca koje postoji.

Osoblje koje treba rekrutovati. Način i sredina za rekrutovanje.

Organizacija obuke raznih kategorija osoblja.

G. — Obezbeđenje potrebnog materijala:

Potrebni materijal,

Materijal koji postoji,

Materijal koji treba nabaviti. Eventualni snabdevači.

VII

VATROGASNA I TEHNIČKA SLUŽBA

1) Organizacija službe

A. — Suzbijanje opasnosti od požara.

Organizacija vatrogasne službe: osoblje, materijal, uslovi za vršenje službe, vreme u kome se mora postići gotovost za upotrebu.

Uređenje mesne službe osmatranja; mesta vatrogasnih osmatračkih stanica, sastav, uslovi za vršenje službe.

B. Dezintoksikacija zatrovanih prostorija i zgrada.

Organizacija službe: osoblje, materijal, vreme u kome se ima postići gotovost za upotrebu.

Depo materijala za dezintoksikaciju.

Dezintoksikacija vodovodnih rezervoara i cevi.

C. — Otkopavanje ruševina i raščišćavanje pravaca za saobraćaj.

Organizacija službe. Veza sa organima koji rukovode službom upotrebe slagališta.

2) Mere po utvrđenom planu

A. — Ugovoreni znaci za uzbunu, ugovoreni znaci za objavljivanje nesrećnih slučajeva (požari, otrovi, rušenje objekata vodovodnih, električnih itd.) i obeležavanje (reperisanje) njihovih mesta.

Dužnosti u pogledu dezintoksikacije zgrada i pravaca za saobraćaj.

Broj i sastav odelenja za dezintoksikaciju.

Broj i sastav odelenja za otkopavanje ruševina i raščišćavanje.

Uklanjanje neeksplozivnih projektila itd.

B. — Popuna osoblja.

Potrebno osoblje,

Osoblje od stalnih službenika koje postoji,
 Osoblje od dobrovoljaca,
 Osoblje koje treba rekrutovati u cilju popune.
 Način i sredina za rekrutovanje.

Organizacija obuke raznih vrsta osoblja.

C. — Obezbeđenje potrebnog materijala.

Potreban materijal (za gašenje požara, za otkopavanje i raščišćavanje, za dezintoksikaciju itd.),

Materijal koji postoji,

Materijal koji treba nabaviti. Eventualni snabdevači.

VIII

POLICISKA SLUŽBA

(Dopuna dužnosti za vreme rata, u vezi sa odbranom iz vazduha)

1) Organizacija službe

Određivanje organa kome se stavlja u dužnost ova služba.

Sastav osoblja policiske službe.

Opšti uslovi za mobilizaciju i vršenje službe.

2) Mere po utvrđenom planu

A. — Razni uputi za izvršenje opštinskih odluka i naredaba koje se odnose na: davanje, odnosno prenošenje znakova za objavljivanje opasnosti, gašenje svetlosti, saobraćaj, disciplinu pri korišćenju skloništa.

B. — Čuvanje napuštenih zgrada i postradalog stanovništva (napušteni ranjenici i bolesnici, preplašeni, zalutali i t. sl.).

Mesta stanica za prikupljanje takvog stanovništva, vreme i uslovi za uređenje i funkcionisanje ovih stanica.

C. — Određivanje potrebnog personala za službu veze između raznih grana službe odbrane.

D. — Mere u cilju popune osoblja.

Potrebno osoblje,

Osoblje od službenika koje postoji,

Osoblje od dobrovoljaca koje postoji,

Osoblje koje treba rekrutovati. Način i sredina za rekrutovanje.

Obuka osoblja.

E. — Obezbeđenje potrebnog materijala.

DEO TREĆI

**SPECIJALNE ODREDBE ZA SVAKI KVART,
ODNOSNO DEO (SEKTOR) GRADA**

Ovaj deo treba redigovati u obliku zasebnih svezaka za svaki sektor. Jedan primerak sveske ima se predati žefu odbrane dotičnog sektora.

Granice sektora. Šef odbrane sektora. Organi sektora. Veza sa centralnom mesnom vlašću i sa susednim sektorima.

Objavljivanje opasnosti. Gašenje svetlosti. Skloništa, — rovovi.

Zaštita protiv bojnih otrova.

Ispitivanje bojnih otrova. Dezintoksikacija.

Pomoć žrtvama.

Borba protiv požara.

Itd.

Po svima ovim pitanjima imaju se izlagati obaveštenja i odredbe slično onome što je navedeno u delu drugom, s tim, da se sve ima saobraziti prilikama i potrebama dotičnih sektora.

—

**NAPOMENE KOJE VAŽE ZA SPECIJALNE
OPŠTINSKE SLUŽBE**a) *Vodovod.*

Direktor mreže, koji je odgovoran za održavanje rezervoara i sprovodnika vode, preduzima još u miru ove mere:

Priprema slagališta delova za zamenu i materijala i alata za opravke, starajući se da se utvrdi tačan inventar slagališta;

Utvrđuje plan zaštite sistema rezervoara i sprovodnika (maskiranje, ojačavanje itd.);

Izrađuje upute i naredbe za slučaj prekida mreže usled bombardovanja, kao i na slučaj pada bombi sa bojnim otrovima u rezervoare ili sprovodnike;

Proučava i priprema pomoćnu službu snabdevanja vodom (popis bunara, korišćenje tekuće vode itd.).

b) *Služba snabdevanja gasom (plinom).*

Uprava ove službe vrši sledeće:

Izrađuje uput za direkciju fabrike;

Proučava uslove za maskiranje i zaštitu gazometara i utvrđuje plan za ovo;

Izrađuje uput za celu gradsku mrežu (zatvaranje sprovodnika u fabrici i privatnih satova — kontera);

Izrađuje plan osvetljavanja gasom koji će važiti kada se da znak o opasnosti od napada; Itd.

c) *Služba snabdevanja električnom energijom.*

Uprava ove službe postupa slično onome što je rečeno za službu snabdevanja gasom, u koliko se to može primeniti na električnu energiju. Naročito je potrebno proučiti pitanje zaštite fabrike (centrale) i pojedinih transformatora. Odgovarajući tehnički organi imaju da utvrde način opravke (obnove) i pomoćnu upotrebu energije, kako bi se parirale moguće greške i otklonio svaki kvar na sprovodnicima.

Služba tramvajskog saobraćaja preduzeće slične mere.

Prilog Br. 2. — Primer uputstva u pogledu vladanja na slučaj napada (štampati na jednoj strani lista).

O B J A V A

Mere za ličnu zaštitu na slučaj neprijateljskog napada

Ova uputstva imaju za cilj da obaveste stanovništvo *kako treba da postupa i da se vlada da bi se zaštitilo* od dejstva metaka i bombi svih vrsta i od bojnih otrova.

I — Šta treba raditi na znak o opasnosti od napada

U slučaju opasnosti daće se znak:

„Opasnost napada“	}	(za svaki znak izložiti ugol ili vorena sredstva i način davanja).
„Uzbuna“		

Čim se ovakav znak da, svako lice, kome nije određena neka naročita služba pri odbrani, ima otići u *određeno (najbliže) sklonište (podrum ili rov)*, ali bez žurbe, starajući se da ne izaziva kod okolnih strah i paniku. U svima stanovima i zgradama gde postoje satovi (konteri) za vodu, gas i elektriku, ovi se imaju pažljivo zatvoriti.

Skloništa koja je opština pripremila, odnosno odobrila, označena su danju naslovnim tablama a noću svetlećim signalima (izložiti oznake).

Masku protiv bojnih otrova, ko je ima, treba imati pri ruci i držati je u očekujućem stavu.

Za sve vreme bombardovanja ostati u skloništu, upravljajući se tačno po uputima i naredbama koje su u ovome istaknute, dokle god se spolja ne da obaveštenje da više nema opasnosti.

Posle bombardovanja, za nekoliko dana, izbegavati koliko je god moguće, kretanje u rejonima, koji su napadom bili pogođeni, naročito po toplom i sunčanom vremenu.

II — Šta treba raditi na slučaju iznenadnog bombardovanja

Na slučaju iznenadnog bombardovanja treba:

a) Sići u podrum ako se ovaj može dobro zatvoriti protivu prodiranja bojnih otrova, zatvoriti dobro sve otvore i staviti masku na lice ako se ovom raspolaže;

b) Ako nema podruma, ne izlaziti na ulicu; sa viših spratova po mogućstvu sići u prizemne prostorije, ako se ove mogu dobro zatvoriti protiv prodiranja bojnih otrova; ne stajati kod prozora, jer se tako izlaže eksplozijama metaka, već se postaviti uz kakav deblji zid, ili još bolje u ugao između dva deblja zida; zatvoriti potpuno vrata i prozore;

c) Ko se nađe na ulici, ili u polju, treba da se postavi u kakav rov ili u kakav ugao između dva debela zida. U slučaju ako u blizini padne bomba, leći što brže, da bi se izbegao udar parčadi.

III — Šta treba u svakom slučaju izbegavati

Ne ostajati u odaji gde je eksplodirao kakav projektil.

Ne prinositi ruke očima i nosu, niti vršiti nuždu, dok se ne izvrši dezinfekcija celog tela, posle izlaganja bojnim otrovima;

Ne dodirivati zemljište posuto bojnim otrovima, niti parčadi granate ili bombe.

Ne ulaziti u prostorije koje su zagađene bojnim otrovima, pre nego što se dobije odobrenje od organa nadležnih za dezintoksikaciju.

Ne upotrebljavati namirnice za hranu i piće, koje su bile posute bojnim otrovima, ili ako postoji sumnja za ovo.

Ne upotrebljavati odelo ili posteljne stvari koje su bile u dodiru sa bojnim otrovima.

Ako je neko bio izložen dejstvu bojnih otrova, ne treba da se kreće, izuzev sa odobrenjem lekara, ili koga upućenog lica iz sastava osoblja službe za ukazivanje pomoći. Treba zahtevati prenos u stanicu za ukazivanje pomoći.

Ne sipati vodu na zapaljivu bombu, već se starati samo zato, da se ograniči napredovanje vatre, oko ognjišta, koje je bomba stvorila.

IV — Znak za prestanak opasnosti

Znak za prestanak opasnosti biće:

(Naveći ugovorena sredstva i način za saopštavanje).

U slučaju bombardovanja bojnim otrovima, prestanak opasnosti za svako sklonište posebno objavljuju odelenja za dezintoksikaciju.

**Prilog Br. 3. — Primer uputstva za zaštitu protiv
bojnih otrova (štampati na jednoj strani lista)**

OBJAVA STANOVNIŠTVU

I -- Upotreba podruma i podzemnih prostorija kao zaklona protiv bojnih otrova

Sem skloništa i zajedničkih zaklona pripremljenih u napred od mesne vlasti, mogu se ponuđi koristiti protiv bombardovanja podrumi i podzemne prostorije, u krajnjem slučaju i prizemne prostorije, u zgradama koje nemaju podruma.

Neophodno je potrebno da svaki stanovnik zna kako se može koristiti podrum.

Zaštita protiv bojnih otrova u podrumu, može se postići što potpunijim zapušavanjem svih otvora za osvetljavanje i provetravanje i zatvaranjem vrata na ulazu u podrum. Ako se vrata ne zatvaraju potpuno, treba ih za ovo udesiti dodavanjem jednog zastora spolja. Ovaj će zastor zadržati bojne otrove pod tim uslovom, ako je po dužini i širini većih razmera nego što su vrata kojima je dodat, ako se za nekoliko santimetara vuče po podu i ako je utvrđen pomoću nekoliko plombi, ili pomoću gvozdene šipke, postavljene na donjoj strani.

Zaštita će biti još uspešnija, ako se u mesto jednog zastora postave dva, na izvesnom rastojanju jedan od drugog, kao na primer: jedan na vratima koja iz prizemlja vode na stepenice podruma, a druga na vratima pri dnu stepenica,

kroz koje se ulazi u sam podrum — ako podrum nema drugih vrata, onda na naročitom ramu pred ulazom u podrum.

Bavljenje u podrumu, tako podešenom, ne može biti neograničeno dugo vreme, bez bojazni od dejstva otrova, pošto vazduh podruma postaje postepeno neupotrebljiv za disanje (disanjem lica koja su zaklonjena u podrumu, kiseonika nestaje, a količina ugljen-dioksida prekomerno se povećava). Usled ovoga, posle svake upotrebe podruma kao skloništa, treba ovaj što bolje provetrirati, baš i ako bojni otrovi nisu prodrli u unutaršnjost.

Ograničeno vreme trajanja bavljenja u podrumu bez opasnosti od zagušivanja, zavisi od ukupne zapremine vazduha u podrumu i od broja lica koja se u njemu bave. Odraslom čoveku kad je u mirnom stanju potreban je jedan kubni metar vazduha za čas. Ako podrum nije osvetljen električno, treba računati još i da svaka obična petroleumaska lampa potroši takođe za čas jedan kubni metar vazduha, a jedna sveća oko 600 litara. Zbog ovoga, upotrebljavati samo strogo određen, najpotrebniji broj lampi i sveća, ako se takva sredstva za osvetljavanje ne mogu izbeći i zameniti električnim (pomoću baterija, akumulatora i dr.).

II — Upotreba maske

U slučaju kada stanovnici raspolažu ličnim maskama protiv bojnih otrova, oni treba da se tačno upravljaju po niže izloženim pravilima, koja im bezuslovno moraju biti u dušu usađena, inače je zaštita koju maska može dati, potpuno bez vrednosti.

Starati se o održavanju maske u dobrom stanju i smatrajući je kao dragocen predmet,

čuvati je što bolje od vlage, u naročitoj kutiji, koja vlagu ne propušta i nikada je ne ukvasiti.

Imati masku uvek pri ruci.

Znati je i moći metnuti na lice brzo i ispravno; najbolja maska ni u koliko ne štiti, ako nije upotrebljena kako valja; obična prosta maska, ako se dobro upotrebi, ima uvek izvesne zaštitne moći.

(Obzirom na model maske koji bude usvojen i izdat, daće se od strane organa, pozvanih za ovo, naročita uputstva u pogledu nameštanja i načina upotrebe maske).

U skloništu (podrumu), za vreme bombardovanja držati masku u očekujućem položaju.

Ako otrov prodre (što se može desiti samo ako zaklon nije dobro zatvoren) staviti masku na lice i težiti da se pronađu i zatvore rupe kroz koje otrov prolazi.

Staviti masku na lice čim projektili eksploziraju u blizini skloništa.

U koliko je moguće ne trčati sa maskom na licu i izbegavati zaduvanost.

Disati lagano i mirno, dubokim uzdasima.

Ne ustručavati se da se maska zadrži na licu dugo po svršenom bombardovanju (načelno dva časa) i dokle god postoji i najmanja sumnja o postojanju otrova.

Maska je lična i treba da nosi oznake imena sopstvenika; ona treba da bude jedanput za svagda podešena za dotičnu ličnost, čim je nabavljena.

Lice koje ume dobro da namesti masku i koje ju uvek ima pri sebi nema da se boji dejstva otrova protiv očiju i protiv organa za disanje.

III — Mere koje treba preduzeti na slučaj prodiranja bojnih otrova u sklonište (zaklon, odaju)

Ako je sklonište (odaja) ispunjeno bojnim otrovom napustiti ga odmah ne noseći ni jednu stvar iz njega.

Međutim, ako je prodiranje otrova bilo vrlo slabo i ako je odaja snabdevena prskalicom i odgovarajućim sredstvom za neutralisanje otrova, upotrebiti odmah ova sredstva. Starati se da se što pre pronađu otvori kroz koje otrov prodire i zatvoriti ih nakvašenim platnom, ili zapušačima od konoplje, lana i dr. (pregledati naročito zapušače na procepima ulaznih vrata); ako propuštanje otrova produži, napustiti odmah sklonište (odaju).

Treba znati, da otrov, pri slaboj koncentraciji, nema jasno izražen miris i ne ispoljava odmah svoje štetno dejstvo.

Posle bombardovanja treba asanirati skloništa u koja je prodro otrov, primenjujući potrebne mere prema detaljnim upustvima, koja su izložena u samim skloništima (provetravanje, palenje vatre, prskanje itd.).

Zatrpati rupe (levkove) koje su stvorene padom projektila (bombi) čistom zemljom, uzetom daleko od ovih mesta.

IV — Mere koje treba preduzeti posle bombardovanja

Može biti upotrebljeno za vreme napada više vrsta otrova, čije je dejstvo više ili manje trajno.

Treba uvek smatrati da su otrovi dugotrajni (da dejstvuju više dana), izuzev, ako se naročitim ispitivanjem od strane mesnih organa utvrdi obratno.

a) Nega ljudi

Izvesni dugotrajni otrovi, tj. oni koji ne mogu isčeznuti sredstvom provetravanja od nekoliko minuta, pričinjavaju opekotine na koži, dejstvujući i kroz odelo (na primer iperit). Usled ovoga, u cilju izbegavanja ozbiljnih ozleda koje docnije nastupaju, svako lice koje je bilo izloženo dejstvu dugotrajnih otrova, treba što pre da skine sa sebe odelo, najbrižljivije i dugo da ispere celo telo (lice i kožu pod kosom takođe) sapunjavom vodom, da se osuši potpuno i da obuče čist veš i čisto odelo.

Sve ove mere treba da preduzme svako lice, koje je bilo izloženo dejstvu otrova i ako se ne oseća ozleđenim, jer se znaci ozleda (pečenje u očima, na koži, u plućima) pojavljuju tek posle više časova, ponekad posle nekoliko dana od izlaganja otrovu.

Označene mere predohrane u toliko će biti uspešnije, u koliko su brže preduzete posle bombardovanja.

Svako lice, koje je bilo izloženo dejstvu otrova, baš i ako smatra da je lako ozleđeno, ima se što pre podvrći pregledu na najbližoj sanitetskoj stanici.

b) Čišćenje (asanacija) skloništa

Treba razlikovati u glavnom ove slučajeve:

1. Projektili eksplodirali u blizini skloništa (podruma), ali ne u samom skloništu. U ovom slučaju:

Provetravati podrum za vreme od 48 časova i zapaliti u isto vreme vatru u podnožju stepenica. Ovo se preduzima čim se bombardovanje završi od strane lica snabdevenih maskama.

Može se smatrati da će podrum, u roku od dva dana, ponovo biti upotrebljiv kao sklonište.

2. Jedan ili više projektila sa bojnim otrovom eksplodirali u samom podrumu.

U ovom slučaju ne samo da je vazduh u podrumu postao vrlo opasan, već je znatna količina otrova ostala na podu, po zidovima, na raznim predmetima, na odelu i u opšte na svemu što se u podrumu nalazi, usled čega ovi predmeti mogu u toku više dana proizvoditi ozlede na koži svih lica, koja ih dodiruju.

Čišćenje ovako zagađenog skloništa može biti izvršeno samo pomoću naročitog osoblja iz sastava *odeljenja za dezintoksikaciju*.

U slučajevima kada se ovo osoblje ne može upotrebiti, podrum se može koristiti tek posle 8 dana i to ako se za to vreme preduzme i obezbedi što potpunije provetravanje.

c) Čišćenje materijala (predmeta)

Ne treba nikako upotrebljavati hranu i piće zagađeno otrovima, ili za koje postoji sumnja da su bili izloženi njihovom dejstvu.

Tako isto ne treba se služiti odelom i posteljom spremom koji su bili izloženi dejstvu otrova. Zagađeno odelo i posteljne stvari treba izložiti i istresati na slobodnom vazduhu i promaji. Veš treba da bude potopljen 12 časova u bistroj tekućoj vodi, zatim opran. Ne treba dodirivati rukama ove predmete i veš sve dok nisu očišćeni.

Sva potrebna obaveštenja po ovome davaće se od strane opštinske uprave.

Prilog Br. 4 — Primer naredbe za gašenje svetlosti (štampati na jednoj strani lista)

KRALJEVINA JUGOSLAVIJA

(. . . . banovina; Srez opština)

Odbrana državne teritorije protiv napada iz vazduha

SKUPNA ZAŠTITA

protiv

bombardovanja iz vazduha

NAREDBA

Za upotrebu privatnog osvetljenja i gašenje svetlosti

(Starešina odgovarajuće upravne vlasti) na osnovu:

Ukaza o mobilizaciji i Zakona o Zemaljskoj Odbrani;

Uredbe Nj. V. Kralja o Inspekciji zemaljske odbrane;

Uputa Ministra vojske i mornarice za rad u cilju zaštite zemlje na slučaj neprijateljskog napada iz vazduha; i

Naredbe Komandanta Armiske oblasti Br. od

NAREĐUJE:

I

1. — Odredbe trajne važnosti

Čim se objavi ova naredba imaju se primeniti i stalno održavati na teritoriji (banovine, sreza) sledeće mere:

A. — *Spoljašnje osvetljenje, javno i privatno*

Ostaće jedino zapaljene one svetlosti koje su neophodno potrebne za saobraćaj, održavanje javnog pokreta i rad na izgrađivanju potrebnih objekata. Njihov broj ima se strogo ograničiti na najnužniju meru, a jačina njihova ima se umanjiti u koliko god je to moguće. U opštinama gde postoji u isto vreme i gasno i električno osvetljenje, ukidanje i ograničenja izvršiti prvenstveno kod gasnog osvetljenja.

Svaki izvor svetlosti, postavljen van zgrada, ima se maskirati, odozgo i sa strana, pomoću štitova koji su iznutra zacrnjeni i u stanju da absorbiraju sve svetlosne zrake, koji bi se odbijali ka izviđačima iz vazduha.

Stakla, šeširi na lampama itd., imaju se obojiti plavo, tako da propuštaju samo jako ublažene svetlosti. U podnožju stubova lampi i sijalica, zemljište se ima pokriti crnim ili zagasitim materijalom koji ne odbija svetlost (ugalj, pepeo, gar).

B. — *Unutrašnje osvetljenje, javno i privatno*

Otvori lokala prema spoljašnosti (vrata, prozori i tavanski otvori itd.) imaju biti snabdeveni pokretnim sredstvima za zatvaranje, kao zavesama, roletnama, zastorima od drveta, štofa, debele hartije i dr., koja su u stanju da spreče prodiranje svake svetlosti napolje. Ovo važi kako za otvore koji su okrenuti ka unutrašnjim dvorištima zgrada, tako i za otvore koji su okrenuti ulici.

Veliki stakleni prozori na prodavnicama, radionicama itd. imaju se obojiti plavo, tako, da mogu propuštati samo jako umanjenu svetlost. Pored ovoga takvi izlozi imaju biti snabdeveni

sredstvima za zatvaranje označenim u prethodnom stavu.

Izlozi na radnjama mogu se osvetljivati samo u najnužnijoj meri i imaju biti snabdeveni debelim zavesama.

Svetleće firme zabranjene su.

Fabrički dimnjaci imaju biti pokriveni li-menim zastorima u vidu šešira (kape), koji će maskirati svetlosti ognjišta.

U hotelima imaju se staviti u svakoj sobi objave koje će putnike opominjati na ovu naredbu i pozvati ih da je tačno izvršavaju.

U opšte, sve napred izložene mere imaju se preduzimati čim padne mrak. Mesne vlasti i policiski organi kontrolisaće izvršenje.

C. — *Kola, javna i privatna*

Zabranjena je upotreba reflektora (farova) kada su kola u stanicama, kada se nalaze u većim naseljenim mestima i odvojenim većim postrojenjima, kao i u blizini ovih. U ovome slučaju stakla na fenjerima kola imaju biti obojena plavo ili biti snabdevena pokretnim zastorima, koji propuštaju samo horizontalne bele zrake.

Brzina kretanja u naseljenim mestima nesme preći 12 km.

Pošto je predviđeno umanjavanje ili gašenje svetlosti na prelazima puteva preko železničkih pruga, obraća se pažnja šoferima (vozarima) na opasnosti od nesretnih slučajeva koji se mogu desiti.

2) *Mere koje se preduzimaju kada se da znak o opasnosti*

Na slučaj približavanja neprijateljskih vazduhoplova, organi vojno obaveštajne službe narediću gašenje svetlosti.

Mesne upravne vlasti, direktori industriskih i drugih postrojenja, kao i stanovništvo, imaju izvršiti ovakvo naređenje čim ono bude saopšteno, tačno i bez ikakvog odlaganja.

Ova naređenja za gašenje svetlosti saopštava stanovništvu mesna upravna vlast, ili direktor odgovarajućeg postrojenja pomoću naročitih u napred utvrđenih signala, prema mesnim prilikama.

A. — Gašenje svetlosti

Čim se izda naređenje ili da znak za gašenje svetlosti, izlozi na radnjama imaju biti odmah zatvoreni, kao i svi drugi otvori okrenuti prema spoljašnosti zgrada (dvorište, ulica, krov itd.). Izvršenje ovoga ima se proveriti od strane vlasti. Spoljne osvetljenje ima se potpuno ugasiti, ili svesti na najnužniju meru koju iziskuje služba održavanja reda i ukazivanja pomoći.

Opštine onih varoši, koje su osvetljene gasom, preduzeće sve potrebne mere da obezbede službu gašenja svetlosti, koristeći za ovo bilo mesne policiske organe, bilo vatrogasce. Na slučaj potrebe pozvaće se za ovu službu i stanovništvo.

B. — Prestanak potrebe za gašenje svetlosti

Naredba za ovo saopštiće se stanovništvu na sličan način kao i naredba za gašenje.

Kada se primi saopštenje o ovome, može se ponova upotrebiti osvetljenje koje je za ratno doba predviđeno kao normalno.

3) Izuzetna odstupanja

Dopuštena su jedino ova odstupanja od napred izloženih mera:

Za vreme kiše ili magle, može se povećati broj svetlosti za javnu i privatnu službu, u koliko bude to našla za potrebno mesna upravna vlast,

u interesu reda i saobraćaja; kola mogu upotrebljavati fenjere koji nisu plavo obojeni.

U ovome slučaju treba da budu preduzete sve mere da se može bez odlaganja eventualno izvršiti naredba za gašenje prema izloženom pod 2. — A.

Druga odstupanja većeg značaja i stalna mogu se dopustiti jedino po naročitom odobrenju komandanta odbrane dotičnog mesta i rešenju nadležnog komandanta armiske oblasti.

II

Pozivaju se svi organi (Banske uprave), načelnici (srezova), starešine žandarmeriskih jedinica, predsednici opštinskih sudova i starešine mesnih policiskih vlasti, kao i svi njihovi potčinjeni, da tačno vrše ovu naredbu, svaki u određenoj mu nadležnosti.

Svaka povreda ove naredbe kazniće se po postojećim zakonima.

Dano u od

BAN (Načelnik)

.....

**Prilog Br. 5 — Primer naredbe koja se odnosi na
važna privatna postrojenja i preduzeća**

N A R E D B A
za važna privatna preduzeća i postrojenja

Ban banovine (za preduzeća određena za zemaljsku odbranu komandant odgovarajuće armiske oblasti).

Na osnovu naređenja Gospodina Pretsednika ministarskog saveta i Gospodina Ministra unutrašnjih poslova (vojske i mornarice), koja se odnose na primenu predviđenih mera za odbranu protiv napada iz vazduha, a

Pošto interes opšte sigurnosti, na slučaj da jedan deo teritorije bude u opasnosti od napada iz vazduha, nalaže propisivanje mera, koje će biti u stanju da, po potrebi, zaštite stanovništvo protiv opasnosti od bombardovanja i da umanje zle posledice takvog napada, naročito u odnosu na preduzeća i postrojenja koja mogu služiti kao reperi; i

Smatrajući da je gašenje svetlosti najbolja odbrana gradova, fabrika, stanica itd. protivu noćnih napada iz vazduha,

NAREĐUJE :

I

Postrojenja, odnosno instalacije naročite važnosti (u ova se ubrajaju na teritoriji banovine ustanove izložene pod III), imaju sama pripremiti i vršiti pasivnim sredstvima svoju odbranu od napada iz vazduha i u tome cilju imaju izvršiti sve odredbe citirane u tački II, koja sleduje.

II

Uprave ovih postrojenja (instalacija) imaju još za vreme mira pripremiti plan pasivne odbrane koji da obuhvati:

1) Mere za objavljivanje opasnosti na slučaj napada iz vazduha, u rejonu dotičnog postrojenja (preduzeća);

2) Mere u pogledu osvetljavanja (stalno ograničenje spoljnog osvetljenja, koje je izloženo pogledu, potpuno gašenje po izdatoj naredbi, provizorno osvetljavanje u cilju obmanjivanja);

3) Mere u cilju zaštite osoblja i materijala protiv bombardovanja i protiv bojnih otrova; mere za suzbijanje požara;

4) Mere za ukazivanje potrebne pomoći žrtvama eventualnog napada;

5) Tehničke mere u cilju zaklanjanja ili ublažavanja vatre ognjišta, livnica itd.

Bliža uputstva u pogledu mera označenih pod 1) i 2) tražiti od nadležne komande diviziske oblasti, a u pogledu ostalih mera, ako upravi ne budu izdati naročiti uputi, tražiti uputstva od nadležne opštinske uprave.

III

Na teritoriji banovine u ovu grupu spadaju sledeća postrojenja (instalacije):
.....

IV

Neizvršenje ove naredbe kazniće se po odgovarajućim odredbama krivičnog zakonika i vojno krivičnog zakonika, a u duhu odredaba Zakona o Zemaljskoj Odbrani.

V

Staranje o izvršenju ove naredbe stavlja se u dužnost Pomoćniku bana i predsednicima sudova zainteresovanih opština u kojima su označena preduzeća. Naredba će se istaći od strane opštinske vlasti na odgovarajućem mestu.

B A N

.....

Lw. br.
3 8886